

**I stormaktens skygge:
To russiske energiselskapers rolle i forholdet mellom
Aserbajdsjan og Russland**

Heidi Kjærnet

Masteroppgave i europeiske og amerikanske studier, Russlandstudier

Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk

Universitetet i Oslo, mai 2007

Kart over Aserbajdsjan

Kartet er hentet fra www.azerb.com.

Innholdsfortegnelse

Kart over Aserbajdsjan	3
Innholdsfortegnelse	4
Forkortelser	5
Om transkribering av navn	6
Innledning	7
Del 1	
Kapittel 1: Uavhengig stat – uavhengig utenrikspolitikk?	11
Nasjonal oppvåkning i Aserbajdsjan	13
Uavhengighet og internasjonal anerkjennelse	15
Krig og ustabilitet	18
Heydar Aliyev vender tilbake	21
Spillet om aserbajdsjansk olje	23
GUAM	25
Fremmede makters interesser og strategier i Aserbajdsjan	25
Oppsummering	34
Kapittel 2: Økonomifisering av Russlands utenrikspolitikk	37
Geopolitikk og økonomifisering i Putins utenrikspolitiske strategi	38
Den russiske energisektoren	40
Energivåpenet i russisk utenrikspolitikk	44
Georgia	47
Fra politisk prising til markedspriser?	54
Oppsummering	55
Del 2	
Kapittel 3: Aserbajdsjansk politikk og økonomi	57
Aserbajdsjansk politikk – ”oligarkonomi” i praksis	57
Normer i næringslivet	63
Oppsummering	66
Kapittel 4: Aserbajdsjans Russlandsstrategi	67
Kvalitative intervjuer som metode	68
Russiske selskaper i Aserbajdsjan	71
Lukoil i Aserbajdsjan	73
RAO UES inn i Aserbajdsjan?	75
Forholdene for utenlandske selskaper i Aserbajdsjan	80
Maktspillet mellom Aserbajdsjan og Russland	83
Aserbajdsjans regionale rolle	87
Aserbajdsjans utenrikspolitiske veivalg	90
Oppsummering	96
Konklusjon	99
Litteraturliste	103
Liste over intervjuobjekter	110

Forkortelser

ACG – Azeri-Chirag-Gunashli. Oljefelt i Kaspiahavet.

AIOC – *Azerbaijan International Operating Company*. Operatørselskapet på oljefeltet ACG.

BP – British Petroleum.

BTC – Baku-Tbilisi-Ceyhan. Oljerørledning fra Baku til Ceyhan i Tyrkia.

BTE – Baku-Tbilisi-Erzurum. Gassrørledning fra Baku i Aserbajdsjan via Tbilisi i Georgia til Erzurum i Tyrkia. Også omtalt som SCP (se nedenfor).

EITI – *Extractive Industries' Transparency Initiative*. Antikorrupsjonssamarbeid mellom NGO-er, regjeringer og selskaper i naturressursbaserte industrier.

ENP – *European Neighbourhood Policy*.

GUAM – Samarbeidsorganisasjon mellom Georgia, Ukraina, Aserbajdsjan og Moldova.

GUAM – Samarbeidsorganisasjonens navn fra 1999 til 2005 da Usbekistan også var med.

NGO – *Non-governmental organisation*. Ikke-statlig organisasjon.

OECD – *Organisation for Economic Co-operation and Development*.

OSSE – Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa.

RAO UES – *Russian Unified Energy Systems*. Russisk energiselskap.

SOCAR – *State Oil Company of the Azerbaijani Republic*. Aserbajdsjans statlige oljeselskap.

SCP – *South Caucasus Pipeline*. Gassrørledning fra Baku i Aserbajdsjan via Tbilisi i Georgia til Erzurum i Tyrkia. Også omtalt som BTE (se ovenfor).

SUS – Samveldet av uavhengige stater.

TI – *Transparency International*.

TsPDU - *Tsentralnoe Proizvodstvenno-dispetsjerskoe Upravlenije*. Den sentrale distribusjonsheten (for gass i Russland).

YAP – *Yeni Azerbaycan Partiyasi*. Partiet nytt Aserbajdsjan.

Om transkribering av navn

Siden det aserbajdsjanske alfabetet er basert på det latinske, har jeg forsøkt å legge stavemåten av aserbajdsjanske navn og stedsnavn tettest mulig opp til den aserbajdsjanske stavemåten. Dette innebærer for eksempel at slektsnavnet til Heydar og İlham Aliyev blir stavet med y selv om det mange steder staves uten – fordi det er en y i den aserbajdsjanske stavemåten. Når det gjelder intervjuobjektene, har jeg av hensyn til etterprøvbarehet valgt å bruke stavemåten de presenterer seg internasjonalt med slik at det vil være lettere for andre å søke dem opp. Det er årsaken til min tilsynelatende inkonsekvente staving av fornavnet til den aserbajdsjanske statsviteren Leila Alieva uten y, og navnet til NGO-representanten og tidligere Folkefront-medlem Leyla Yunusova med y.

Fra russisk holder jeg meg til norsk transkribering uten diakritiske tegn.

Innledning

Det tyrkiske energiselskapet Barmek fikk i 2002 en 25-årskontrakt på å drive energinettverket på Absheron-halvøya i Aserbajdsjan, men ble i mars 2006 tiltalt for skatteunndragelser, underslag, bestikkelser og misligholdelse av kontraktsforpliktelser. Analytikere stilte spørsmålet om det aserbajdsjanske regimet gjennom korrupsjonsanklagene ryddet veien for at det russiske energiselskapet *Unified Energy Systems of Russia* (RAO UES) skulle ta over kontrakten.¹ Dette reiste igjen spørsmålet om de større utenrikspolitiske implikasjonene av saken: Var det viktig at et *tyrkisk* selskap gikk ut? Og hvorfor syntes det så opplagt at det var et *russisk* selskap som skulle tas inn i deres sted? Ville Aserbajdsjan slutte å fokusere på sin turkotatariske identitet? Var den tidligere sovjetrepublikken på vei inn i Russlands grep igjen? Hadde russerne presset på for å få nye gunstige økonomiske avtaler der?

Denne debatten, med alle spørsmålene den reiste, forteller oss noen viktige ting om Aserbajdsjan: Det at et selskap ble tiltalt for korrupsjon ble ikke tolket som et skritt på veien i kampen mot korrupsjon, men som en kampanje rettet mot selskapet som del av et større politisk spill. Dette tyder på en sammenblanding av økonomi og politikk. Videre gir det et hint om at det utenrikspolitiske spillet ikke bare foregår mellom stater, men at kommersielle selskaper også anses for å være aktører i det. Det var dette som fikk meg til å ville gjøre en studie som går i dybden i forhold til konkrete selskaper og kobler det med det mellomstatlige nivået i aserbajdsjansk utenrikspolitikk. Jeg ser derfor i denne masteroppgaven på sammenhengen mellom tilstedeværelsen av utenlandske selskaper og utenrikspolitisk balansegang i Aserbajdsjan gjennom en dybdestudie av to russiske selskapers aktiviteter i landet. Oljeselskapet Lukoil og energiselskapet RAO UES er valgt ut for sin kjente villighet til å la seg bruke som redskaper for russisk utenrikspolitikk. Som energiselskaper er de også del av en strategisk viktig sektor som Russland har benyttet seg av i utenrikspolitisk øyemed.

Russland har siden Putins presidentperiode ført en politikk med sikte på å gjenopprette Russlands stormaktsstatus og innordne de tidligere sovjetrepublikkene i sin interessesfære. En viktig del av strategien har vært å bruke økonomiske virkemidler for å nå utenrikspolitiske mål, blant annet gjennom økt tilstedeværelse av russiske selskaper i land i det tidligere Sovjetunionen. Kanskje det viktigste virkemiddelet Russland har brukt for å opprettholde russisk innflytelse i det postsovjetiske rom, har vært de tidligere sovjetrepublikkenes

¹ Ismailzade (2006a).

energiavhengighet av Russland. Hovedproblemstillingen i denne oppgaven er å se på Aserbajdsjans respons på det som Bobo Lo har kalt for økonomifiseringstrenden i russisk utenrikspolitikk.² Jeg skal vise at sfærene politikk og økonomi er sammenblandet i Aserbajdsjan. Dette er ikke enestående i postsovjetisk sammenheng, men jeg vil argumentere for at Aserbajdsjan har brukt dette til sin fordel i forholdet til Russland. Aserbajdsjan har vært vellykket i sin håndtering av forholdet til Russland, hovedsakelig på grunn av måten landets politiske lederskap har brukt petroleumsressurser til å skape seg en uavhengig posisjon. Inntektene fra landets olje- og gassressurser gjør Aserbajdsjan mindre sårbart for økonomiske sanksjoner fra Russland. Viktigst er imidlertid det at energiressursene fratru Russland muligheten til å bruke energiavhengighet mot Aserbajdsjan. Rørledningspolitikk er også avgjørende her. Byggingen av BTC-rørledningen, som frakter olje fra Aserbajdsjans hovedstad Baku ved Kaspiahavet til Ceyhan i Tyrkia, og gassrørledningen *South Caucasus Pipeline* som følger tilnærmet samme trasé, har gjort Aserbajdsjan uavhengig av det tidligere russiske rørledningsmonopolet. Aserbajdsjan har egne markeder for sin energi, og er uavhengig av Russland for å nå disse markedene. Russland har dermed ikke mulighet til å utøve press mot Aserbajdsjan gjennom å blokkere aserbajdsjanske energiressurser fra å komme fram til markedet.

Uten energiredskapet og rørledningsmonopolet har Russland få økonomiske virkemidler igjen i forhold til Aserbajdsjan. Det bor imidlertid anslagsvis to millioner aserbajdsjanere i Russland, og pengebeløpene disse sender til familiemedlemmer hjemme er viktige for den sosiale stabiliteten i Aserbajdsjan på grunn av den utbredte fattigdommen der. Her kan Aserbajdsjan på samme måte som nabolandet Georgia bli satt under press gjennom at Russland skaper vanskeligheter for arbeidsutvandrerne eller for pengeoverføringer for å sanksjonere mot uønsket politikk. Georgia blir i oppgaven brukt som eksempel på hvilke utslag Russlands økonomifisering av politikken overfor de tidligere sovjetrepublikkene kan få. Russland har brukt flere økonomiske og andre sanksjoner for å sanksjonere mot Georgias anti-russiske linje. Gjennom sammenligningen med Georgias Russlandsstrategi er oppgaven plassert i en postsovjetisk kontekst med temaet om mulighetene og handlingsrommet de nye uavhengige statene har hatt for å skape seg en uavhengig utenrikspolitikk i perioden etter Sovjetunionens fall. Fokus er på forholdet til Russland som den tidligere hegemonen. Jeg skal vise at forløpet i feiden mellom Russland og Georgia er en del av handlingsbetingelsene som

² Lo (2006).

aserbajdsjanske politikere må forholde seg til i sin egen Russlandsstrategi. Eksempelet Georgia har med tydelighet vist konsekvensene av å ikke ta hensyn til Russland i valg av utenrikspolitisk kurs.

Georgias forhold til Russland står i sterk kontrast til Aserbajdsjans, og jeg vil argumentere for at dette er et resultat av at energiuavhengigheten gir Aserbajdsjan større mulighet enn Georgia til å føre en balansert utenrikspolitisk linje. Georgia har hatt store problemer i forhold til Russland etter den såkalte rosevenolusjonen i 2003. Jeg skal beskrive forløpet i Georgias feide med Russland i 2006 og forklare det dårlige forholdet med Georgias vestvending i utenrikspolitikken siden 2003 og Russlands ønske om georgisk regimeskifte. I tillegg til å gi Aserbajdsjan en mulighet til å føre en uavhengig politikk i forhold til Russland, har energiuavhengigheten gitt landet en mulighet til å spille en sterk regional rolle, noe som har vist seg i hjelpen til Georgia i forbindelse med siste års gasskonflikt med Russland.

Jeg skal vise betydningen av Nagorno-Karabakh-konflikten både for aserbajdsjansk nasjonsbygging og for regimet. I aserbajdsjanske øyne er konflikten også knyttet til økonomi gjennom forventninger om at land som får økonomiske interesser i Aserbajdsjans oljesektor, skal fremme en løsning. Jeg skal diskutere hvilke utslag denne oppfatningen har fått i forhold til Vesten og Russland. Konflikten er den enkeltsaken som tydeligst viser hvilke utenrikspolitiske veivalg Aserbajdsjan står overfor.

Oppgaven er delt opp i to deler med to kapitler i hver. Del 1 bruker primært historisk narrativ metode og er basert på sekundærlitteratur. Første kapittel beskriver prosessen der Aserbajdsjan parallelt med store samfunnsomveltninger og krigen i Nagorno-Karabakh skapte seg en egen utenrikspolitikk. Kapitlet omhandler perioden fra 1990 til 2000 og utgjør slik det historiske bakteppet for diskusjonen av aserbajdsjansk utenrikspolitikk. Andre kapittel omhandler Russlands stormaktsambisjoner og forklarer hvordan geopolitisk tenkning, økonomifisering av utenrikspolitikken og russisk kontroll med energisektoren har gjort russiske energiselskaper til verktøy for Russlands utenrikspolitikk. Kapitlet beskriver også forløpet i feiden mellom Russland og Georgia i 2006, og relaterer dette til handlingsbetingelsene for Aserbajdsjans utenrikspolitikk.

Den nye empirien i forhold til Aserbajdsjans Russlandsstrategi kommer i del 2, som hovedsakelig er basert på kvalitative intervjuer jeg gjorde med femten eliteaktører i Baku i

desember 2006. Tredje kapittel beskriver det aserbajdsjanske økonomiske systemet og sammenblandingen av økonomi og politikk og danner grunnlag for kapittel 4 hvor jeg diskuterer Aserbajdsjans Russlandsstrategi. Jeg diskuterer synet på de russiske selskapene RAO UES og Lukoil sine aktiviteter i Aserbajdsjan og oppfatningene som hersker av selskapenes rolle i forholdet mellom Aserbajdsjan og Russland. I konklusjonen diskuterer jeg de videre utenrikspolitiske implikasjonene av Aserbajdsjans Russlandsstrategi.

Del 1

Kapittel 1

So far we had not given much thought to the extraordinary geographical position of our town, but now Professor Sanin was telling us in his flat and uninspired way: ‘(..) The eastern border of Europe goes through the Russian Empire, along the Ural mountains, through the Caspian Sea, and through Transcaucasia. Some scholars look on the area south of the Caucasian mountains as belonging to Asia, while others, in view of Transcaucasia’s cultural evolution, believe that this country should be considered part of Europe. It can therefore be said, my children, that it is partly your responsibility as to whether our town should belong to progressive Europe or to reactionary Asia.’ (...) Then Mehmed Haidar, who sat on the back bench, raised his hand and said: ‘Please, sir, we should rather stay in Asia.’

Fra *Ali and Nino* av Kurban Said.

Uavhengig stat – uavhengig utenrikspolitikk?

Det er ikke noe ubestridelig naturgitt skille mellom verdensdelene vi kaller for Asia og Europa, og grensen mellom dem har derfor vært, og vil antagelig fortsette å være, gjenstand for diskusjon. Geografien i sin fysiske forstand ligger fast, men hva gjelder grenser, innflytelse og politikk er geografien gjenstand for stadige forhandlinger.¹ Aserbajdsjan ligger midt mellom det som ofte blir kalt for Europas geografiske grense mot sør, de store Kaukasus-fjellene, og Iran som av de fleste uten tvil vil oppfattes som asiatisk. Dette kan gi opphav til dyptgripende diskusjoner om hva Aserbajdsjan er – asiatisk eller europeisk – som ordskiftet i klasserommet til Ali i Kurban Saims bok *Ali and Nino* illustrerer. Svaret er ikke innlysende, og det er ikke gitt av geografien i ordets konvensjonelle betydning. Aserbajdsjans historie kan leses som en stadig forhandling av geografien i den forstand at landområdene som utgjør dagens Aserbajdsjan har ligget under ulike overherredømmer til ulike tider. De ligger i skjæringspunktet mellom tidligere tiders ottomanske, persiske og russiske imperier og har således vært åsted for stormaktsrivaliseringer opp gjennom historien. Grenser har blitt flyttet og kulturell og politisk innflytelse har vært skiftende. Landområder, fjell og hav har ligget fast, men det har vært en stadig forhandling om den sosiale konstrueringen av geografien.² Slik har Aserbajdsjan plassering mellom flere regionale makter fått mye å si for landets forhold til utenomverdenen. Prosessen Aserbajdsjan har gjennomgått fra

¹ Jf. Neumann (1997).

² Jf. Neumann (1997), side 32.

Sovjetunionens oppløsning med å skape seg sin egen utenrikspolitikk har blitt sett som en fortsettelse av 1800-tallets ”*great game*” da stormaktene kjempet om innflytelse i regionen og 1900-tallets kalde krig. Kaukasus har vært og er fortsatt en grenseregion med stor betydning for begge sider i spillet.³

Sør-Kaukasus er en betegnelse på landområdene som i dag ligger i de tre landene Armenia, Georgia og Aserbajdsjan. Siden 1500-tallet lå dagens vest-Georgia og vest-Armenia under det ottomanske imperiet mens Aserbajdsjan og Øst-Armenia lå under Iran. Noen khanater nøy imidlertid en stor grad av autonomi under persisk overherredømme.⁴ På denne tiden var ikke dagens Aserbajdsjan samlet som én statsdannelse, men var styrt fra ulike khanater, mer eller mindre uavhengig av hverandre. Det var først på slutten av 1800-tallet at landområdene mellom Kura-elven i sør og store Kaukasusfjellene i nord, og Kaspiahavet i øst og Araks-elven i vest begynte å bli omtalt som én samlet enhet under navnet Aserbajdsjan. Da hadde området imidlertid ligget under russisk overherredømme siden begynnelsen av 1800-tallet. De russiske tsarmyndighetene ville underlegge seg Sør-Kaukasus av militære og strategiske hensyn. Økonomiske mål som kontroll med naturressurser og handelsveier spilte også en rolle.⁵ Aserbajdsjan hadde en kort periode som uavhengig stat fra 1918 til 1920, da landet igjen kom under russisk overherredømme som sovjetrepublikken Aserbajdsjan.

Etter Sovjetunionens oppløsning har de nye uavhengige statene måttet ta nye valg i forhold til samarbeidspartnere. Dette kapitlet tar for seg prosessen Aserbajdsjan har gjennomgått med å skape seg en egen utenrikspolitikk siden uavhengigheten. Jeg vil diskutere hvordan Aserbajdsjans geografiske plassering påvirker landets utenrikspolitikk. I triangelet mellom Iran, Russland og Tyrkia er det mange hensyn å ta for landets politikere. Landets nærhet til disse tre regionale maktene gjør det strategisk viktig for EU og USA også. Jeg vil undersøke hvilket rom Aserbajdsjan har for å manøvrere selvstendig i forhold til disse maktene. Samtidig vil jeg se på hvordan ulike hensyn har gjort at Aserbajdsjan har hatt skiftende orientering i forhold til de ulike maktene i tiden etter uavhengigheten. Utover maktpolitiske hensyn gjelder dette for eksempel økonomi, strategiske hensyn, ideologi og hensynet til behovet for balanse.

³ Dobaev og Dugin (2005), side 75.

⁴ Kappeler (2001), side 172.

⁵ Op. cit., side 175.

Jeg vil først beskrive prosessen Aserbajdsjan gikk gjennom fra oppløsningen av Sovjetunionen i forhold til å utforme et uavhengig forhold til landene rundt seg. Jeg skal vise hvordan utenrikspolitikken endret seg i takt med de skiftende presidentene i den første tiden etter at landet ble uavhengig. Etter en kronologisk gjennomgang av perioden fra 1991 til ca 2000 vil jeg mot slutten av kapitlet redegjøre for hvordan de regionale maktene Iran, Tyrkia og Russland, og stormaktene USA og EU forholdt seg til Aserbajdsjan.

Nasjonal oppvåkning i Aserbajdsjan

Sammenlignet med de andre kaukasiske landene skjedde den nasjonalistiske mobiliseringen sent i Aserbajdsjan,⁶ men som i de andre sovjetrepublikkene brakte perestrojka med seg et fokus på nasjonale ideer. Forfatterforeninger ble opprettet for å fremme glasnost og bidra til debatter rundt perestrojka. Nagorno-Karabakh var i sovjettiden en aserbajdsjansk autonom region med majoritet av armenere i befolkningen. Da armenerne i Nagorno-Karabakh, i et tilsvarende oppsving i nasjonale følelser, framsatte ideer og krav om forening av Nagorno-Karabakh med den armenske sovjetrepublikken, skiftet fokus i de aserbajdsjanske forfatterunionene fra kulturelle og litterære spørsmål til politiske og nasjonalistiske saker. Det aserbajdsjanske kommunistpartiets motvilje mot å implementere glasnost og perestrojka og mot å forholde seg til Karabakh-problemet satte fart i dannelsen av en nasjonalistisk uavhengighetsbevegelse. Den aserbajdsjanske Folkefronten ønsket først suverenitet, så uavhengighet.⁷ Folkefronten var en bredt anlagt koalisjon av interessegrupper og enkeltpersoner som klarte å bygge seg opp som maktfaktor parallelt med at Kommunistpartiets makt smuldret hen.

For Aserbajdsjans vedkommende betydde det nasjonalistiske oppsvinget en nyorientering mot pantyrkiske ideer, det vil si tanken om et kulturelt, språklig og historisk fellesskap med andre turkotatariske folkeslag. Parallelt med den nasjonale oppvåkningen fikk islam et oppsving i republikken.⁸ Religionen hadde imidlertid en distinkt etnisk karakter i Aserbajdsjan, og var under sovjettiden en typisk identitetsmarkør i tillegg til eventuelt å være et trosspørsmål. Dette ga seg utslag som at folk anså seg som muslimer og representanter for den muslimske nasjonen samtidig som de forsvarte materialismen og benektet eksistensen av en gud.⁹ Arif Yunusov hevder det foregikk en ideologisk kamp mellom panislamisme og pantyrkisme i

⁶ Alieva (2000), side 3.

⁷ Ergun (2003), side 640-41.

⁸ Yunusov (2004), side 178-9.

⁹ Ibid.

perioden fra 1990 til 1993 i Aserbajdsjan.¹⁰ Han mener imidlertid at religionen ikke spilte noen rolle i den aserbajdsjanske nasjonale mobiliseringen rundt Karabakh-konflikten, og at forsøk på å forklare konflikten som en konflikt mellom det kristne Armenia og det muslimske Aserbajdsjan er misforståtte.¹¹ I Folkefrontens program stod det lite om islam, men desto mer om det kulturelle fellesskapet med andre turkotatariske folkeslag. Pantyrkismen seiret over panislamismen som drivkraft for denne bevegelsen.¹² Ergun oppsummerer Folkefronten som pro-tyrkisk, pro-vestlig, anti-iransk og anti-russisk bevegelse.¹³ Dette kan forklares med bevegelsens sterke fokus på suverenitet og demokrati, de nasjonalistiske strømningene og det sekulære fokuset til den nasjonalistiske bevegelsen.

På samme måte som man kan analysere den aserbajdsjanske nasjonale oppvåkningen som en kamp mellom pantyrkisme og panislamisme, kan det være berettiget å bruke motsetningene mellom en etnisk basert nasjonalisme og en borgerlig (fra engelsk ”*civic*”) nasjonalisme.¹⁴ Brown viser hvordan to ulike saker som sto på agendaen på denne tiden forholder seg til disse to ulikt funderte formene for nasjonalisme.¹⁵ Det aserbajdsjanske kravet om kontroll over Nagorno-Karabakh hviler på tanken om territoriell integritet og statsgrensers ukrenkelighet til tross for at en etnisk minoritet har majoritet i en gitt region, slik armenerne hadde i Karabakh også før konflikten brøt ut og aserbajdsjanerne flyktet. Dette er hva som kalles en borgerlig modell for nasjonalisme. Denne baserer seg på at staten blir oppfattet å representere politisk alle borgerne i et gitt territorium, og på at disse borgerne utgjør nasjonen.¹⁶ Den logiske konsekvensen av prinsippet om territoriell integritet, er at aserbajdsjanere må gi opp alle krav om gjenforening med den etniske aseriske minoriteten i det nordlige Iran, eller ”sørlige Aserbajdsjan” som området refereres til i aserbajdsjansk nasjonalistisk diskurs. Ved Turkmençai-freden i 1828 ble de russiske og persiske imperiene enige om linjen som fortsatt i dag utgjør grensen mellom Aserbajdsjan og Iran. Aserbajdsjanske nasjonalister som krever gjenforening med sine etniske brødre i det de kaller det sørlige Aserbajdsjan, argumenterer ut fra en etnisk basert nasjonalisme, hvor staten er ment å være den politiske legemliggjøringen

¹⁰ Yunusov (2004), side 175.

¹¹ Ibid.

¹² Op.cit., side 187.

¹³ Ergun (2003), side 646.

¹⁴ Jf. Kohn (2005).

¹⁵ Brown (2004), side 578-9.

¹⁶ Op.cit., side 578.

av en bestemt etnisk eller religiøs gruppe.¹⁷ Her er det en tilhørighet basert på historie og etnisitet som legges til grunn.

Det er altså en indre motsetning mellom kravene om aserbajdsjansk kontroll over Nagorno-Karabakh og tanken om gjenforening med de etniske asererne i Iran. Brown beskriver basert på dette to ulike skoler i aserbajdsjansk nasjonalisme. Heydar og senere Ilham Aliyevs sterke fokus på prinsippet om territoriell integritet umuliggjør krav i forhold til den aseriske minoriteten i Iran. I Aliyevens retorikk har prinsippet om territoriell integritet basert på en borgerlig nasjonalisme dermed fortrent muligheten for etnisk baserte krav om gjenforening med millionene av etniske aserere på sørsiden av grensen. Karabakh har i deres retorikk blitt den hellige og uangripelige definisjonen på territoriell integritet som danner grunnlaget for statsdannelsen.¹⁸ Abulfaz Elçibey og andre nasjonalister argumenterer imidlertid ut fra et etnisk og historisk ståsted for at Karabakh er aserbajdsjansk og at armenerne ikke opprinnelig hører hjemme der.¹⁹ Ut fra deres argumentasjon er krav om gjenforening med asererne i Iran like legitime som krav om aserbajdsjansk kontroll over Karabakh.

Uavhengighet og internasjonal anerkjennelse

Aserbajdsjans president Ayaz Mutalibov erklærte landet for uavhengig 30. august 1991, kun få dager etter det feilede augustkuppet i Moskva. Som de andre landene i rekken av tidligere sovjetrepublikker som brøt ut av unionen i denne perioden, måtte Aserbajdsjan utforme en egen utenrikspolitikk. Dette var del av den komplekse prosessen der landet på samme tid gjennomgikk både statsbygging og nasjonsbygging samtidig som økonomien var under omdanning til markedsøkonomi.²⁰ Ikke minst var Aserbajdsjan midt i en blodig konflikt med nabolandet Armenia. Alt dette skjedde parallelt med en av det 20. århundres mest dramatiske omstruktureringer i verdensordenen som følge av Sovjetunionens fall og slutten på den kalde krigen. Det var dette komplekse hjemlige, regionale og globale bildet den nye uavhengige staten Aserbajdsjan måtte plassere seg i. Første sak på dagsorden var å få aksept og internasjonal anerkjennelse for den nye statsdannelsen.

Sovjetrepublikken Aserbajdsjan hadde siden 1988 ligget i konflikt med sin nabo sovjetrepublikken Armenia om enklaven Nagorno-Karabakh som var en autonom republikk

¹⁷ Op.cit., side 579.

¹⁸ Ergun (2003), side 646.

¹⁹ Brown (2004), side 582.

²⁰ Ergun (2003), side 637.

under Aserbajdsjan, men hovedsakelig var befolket av armenere. Armenia hadde erklært seg uavhengig en uke før Aserbajdsjan. Dermed hadde konflikten om Nagorno-Karabakh på kort tid gått fra å være en konflikt mellom naborepublikker i en og samme føderasjon til å bli en konflikt på mellomstatlig nivå. 2. september erklærte det regionale sovjetet i provinshovedstaden Stepanakert Nagorno-Karabakh for å være en uavhengig republikk. De hevdet at sovjetiske lover ga dem, som en autonom region, rett til å tre ut av Aserbajdsjan. Regionens uavhengighetserklæring ble brukt fra Armenias side til å hevde at Armenia bare var en interessert observatør til konflikten, og ikke en part. Slik håpet Armenia å unngå den kraftige kritikken som hefter ved å gjøre krav på en del av et uavhengig land.²¹

Det sovjetiske kommunistpartiet mistet legitimitet og troverdighet etter kuppforsøket i Moskva i august 1991. På republikknivå skjedde det samme. Aserbajdsjans kommunistiske parti oppløste seg selv den 14. september. Da hadde aserbajdsjanere imidlertid meldt seg ut av partiet i hopetall allerede siden januar 1990. Etter pogromer mot aserbajdsjanere i Armenia og mot armenere i Aserbajdsjan og opprør i både Baku og Sumgait ble det erklært unntakstilstand i Baku, angivelig for å sette en stopper for anti-armenske opptøyer i forbindelse med mobiliseringen for Nagorno-Karabakh.²² 20. januar 1990 kjørte russiske stridsvogner inn i Baku og over hundre mennesker ble drept i et angrep på fredfulle demonstranter.²³ Tilliten til unionssenteret ble brutt etter denne hendelsen som Mikhail Gorbatsjov senere har kalt sitt største feilgrep.²⁴ I Aserbajdsjan har den gått inn i historien under navnet ”Svarte januar”. Folkefronten jobbet seg opp som den ledende politiske kraften i republikken,²⁵ og hadde en sterk stilling som en selvstendig maktfaktor utenfor regjeringsapparatet. Thomas Goltz, som var korrespondent i Aserbajdsjan og observerte hendelsene på denne tiden på kloss hold, beskriver Folkefronten som en skyggeregjering.²⁶ Oppløsningen av partiet fikk ingen konsekvenser for partiledelsen, som forble sittende ved makten i landet.

8. september 1991 ble sittende president Ayaz Mutalibov valgt til president i landets første direkte presidentvalg. Valget ble boikottet av opposisjonen og hadde dermed Mutalibov som eneste kandidat. Mens Mutalibovs nylig etablerte utenriksdepartement appellerte til andre

²¹ de Waal (2003), side 161.

²² Goltz (1998), side 12.

²³ Yunusov (2004), side 175.

²⁴ Ahmedov (2003).

²⁵ Yunusov (2004), side 177.

²⁶ Goltz (1998), side 46.

stater om anerkjennelse av Aserbajdsjans suverenitet, arrangerte Folkefronten demonstrasjoner der de paradoksalt nok som en nasjonalistisk bevegelse ba fremmede stater om å *ikke* anerkjenne Aserbajdsjan som egen stat.²⁷ De hadde satt opp en liste med forutsetninger som måtte oppfylles før Aserbajdsjan skulle kunne anses som en egen stat: Parlamentet måtte oppløses, nyvalg måtte skrives ut, landet måtte få en egen hær, privat eiendomsrett måtte innføres og en egen aserbajdsjansk valuta måtte utstedes. Sist, men ikke minst, krevde Folkefronten at landet skulle avvise Gorbatsjovs nye unionsavtale og et hvilket som helst annet forsøk på å holde Aserbajdsjan innenfor et Sovjetunionen i ny form eller fremtoning.²⁸ Vi ser her at ideologi veide tungt i Folkefrontens politikktutforming. Anti-kommunisme smeltet sammen med prinsippet om uavhengighet fra Russland. Det kan tyde på at selve det å være uavhengig fra Russland for dem ble viktigere enn å bli anerkjent som noe eget og bygge opp landet som en selvstendig enhet.

For det internasjonale samfunnet skapte strømmen av uavhengighetserklæringer fra sovjetrepublikkene hodebry. Selv om det begynte å demre for mange at Sovjetunionen sang på siste verset, så var det fortsatt en statsenhet, og det var diplomatisk svært problematisk å anerkjenne suvereniteten til nye stater som formelt lå inne i en annen suveren enhet. I Aserbajdsjans tilfelle var dessuten selve uavhengighetserklæringen tvetydig, fordi den til tross for referanser til den kortlevde aserbajdsjanske republikken av 1918 – 20, ikke sa noe direkte om løsrivelse fra Sovjetunionen.²⁹ Videre var det en frykt for at de tidligere sovjetrepublikkene skulle gå tilbake på uavhengighetserklæringene sine.³⁰ Dette bygget på det faktum at det hadde vært flertall for opprettholdelse av Sovjetunionen i folkeavstemningen som hadde funnet sted i mars 1991 – ikke bare i unionen som helhet, men også i den aserbajdsjanske republikken. Hvordan kunne man være sikker på at aserbajdsjanerne ikke ville snu og ønske å bli en del av en ny union igjen? Ingen ønsket å anerkjenne en stats uavhengighet for så å oppleve at staten gikk tilbake på sin uavhengighetserklæring.

Tyrkiske nasjonalister presset sine myndigheter for at Tyrkia skulle bli det første landet som offisielt anerkjente Aserbajdsjan som stat, og for Aserbajdsjan var det symbolsk svært viktig å få en tidlig anerkjennelse av nettopp Tyrkia. Ankara måtte flere ganger berolige Baku og forsikre om at de hadde alle intensjoner om å bli de første som anerkjente Aserbajdsjan som

²⁷ Op.cit., side 46.

²⁸ Op.cit., side 47.

²⁹ Swietochowski (1994), side 128.

³⁰ Goltz (1998), side 106.

stat, men det drøyde likevel før det skjedde. Tyrkia hadde nemlig en meget fordelaktig barteravtale med Sovjetunionen, og Moskva på sin side ga klar beskjed om sin motvilje mot en pantyrkisk oppblomstring i sitt nærrområde.³¹ Aserbajdsjan forventet også at Iran skulle være tidlig ute med anerkjennelse, men dette var et vanskelig spørsmål for Iran på grunn av dets syn på situasjonen i Sovjetunionen.³²

Til aserbajdsjanske nasjonalisters store glede *ble* Tyrkia det første landet som anerkjente Aserbajdsjan som selvstendig stat i november 1991. I gledesrusen la Folkefronten sine betingelser for anerkjennelsen til side. I konkurransen mellom Iran og Tyrkia om innflytelse i Aserbajdsjan, fikk Ankara således tidlig inn 1-0.³³ Irans treghet i spørsmålet om anerkjennelse ble en dårlig start på forholdet mellom Iran og Aserbajdsjan. Da Gorbatsjov oppløste Sovjetunionen i desember 1991, lå veien åpen for andre staters anerkjennelse av Aserbajdsjan utover våren 1992.

Krig og ustabilitet

Det var nok av problemer å forholde seg til for den gamle kommunistiske eliten som satt ved makten i Aserbajdsjan. Først og fremst skapte konflikten om Nagorno-Karabakh hodebry for president Ayaz Mutalibov. Nederlagene og skuffelsene ved fronten forårsaket den ene politiske krisen etter den andre for ham på hjemmebane. Samtidig bidro det politiske kaoset i Baku også sterkt til nye tilbakeslag ved fronten. Massakren i Xoçali i februar 1992, der armenske soldater drepte flere hundre aserbajdsjanske sivile, deriblant flere barn, og tok mer enn tusen landsbyboere til fange, utløste høylytte protester i Baku om at myndighetene ikke hadde beskyttet byen godt nok. Da det øverste sovjetet trådte sammen etter hendelsen, argumenterte president Mutalibov for at Aserbajdsjan ville tape krigen om Karabakh hvis landet ikke ble med i Samveldet av uavhengige stater (SUS). Ifølge ham førte Russland en pro-armensk politikk fordi Aserbajdsjan ikke hadde ratifisert den økonomiske og politiske avtalen som la grunnlaget for SUS. Flere forhold tydet imidlertid på at elementer av tidligere sovjetiske styrker eller SUS-styrker hadde deltatt i Xoçali-massakren, og for opposisjonen framsto derfor kravet om at Aserbajdsjan skulle slå seg sammen med SUS som absurd.³⁴ Opposisjonen krevde at Mutalibov måtte gå av som president, og 4. mars etterkom han kravet etter å ha fremforhandlet frihet fra rettsforfølgelse. Parlamentsformannen Jaqub Mamedov ble

³¹ Op.cit., side 106.

³² Sajjadpour (1994), side 202.

³³ Swietochowski (1994), side 128.

³⁴ Goltz (1998), side 136.

fungerende statsoverhode fram til presidentvalget som skulle finne sted etter tre måneder. I praksis forsvant imidlertid makten inn i opposisjonens hender.³⁵

Da tidligere kommunistiske tjenestemenn forsøkte å innsette Mutalibov som president igjen i mai, var dette praktisk talt det samme som å erklære borgerkrig.³⁶ Flere enheter forlot fronten for å støtte motoffensiven mot kuppet, og slik gjorde den ustabile politiske situasjonen i Baku at de aserbajdsjanske styrkene i Nagorno-Karabakh ble svekket. Bare fire dager etter kuppforsøket var Laçin, som danner korridoren mellom Armenia og Nagorno-Karabakh, tapt til armenerne.³⁷ Det er altså tydelig at situasjonen ved fronten påvirket den politiske situasjonen, og omvendt også at den politiske situasjonen hadde innvirkning på aserbajdsjanernes krigslykke.

Abulfaz Elçibey som var leder i Folkefronten ble Aserbajdsjans første demokratisk valgte president, men satt kun ett år fra juni 1992 til juni 1993. Han tok først og fremst ideologiske hensyn i utformingen av sin utenrikspolitikk.³⁸ For Folkefront-regjeringen ble det viktigste motivet i aserbajdsjansk statsbygging å beskytte den nyvunne suvereniteten.³⁹ Den nasjonalistiske bevegelsen som Elçibey hadde sin bakgrunn fra, oppsto delvis som et aserbajdsjansk motsvar til den armenske bevegelsen for Nagorno-Karabakhs selvstendighet. Konflikten og prinsippet om å beholde kontrollen med regionen var følgelig veldig viktig for dette styrets politikktutforming. Suverenitet ble konseptualisert som uavhengighet i interne og eksterne spørsmål, territoriell integritet og internasjonal anerkjennelse som innebærer beskyttelse av internasjonal lov og rett. Hovedtrusselen mot aserbajdsjansk suverenitet, slik det ble oppfattet av den aserbajdsjanske Folkefronten, kom fra Russland som symboliserte fortiden, hegemoni, dominans og et autoritært system.⁴⁰ Dette resulterte i en anti-russisk linje der Aserbajdsjan som første land klarte å kvitte seg med de sovjetiske troppene som hadde vært utstasjonert på dets jord.

I tillegg til beskyttelse av suverenitet innebar prosessen med å skape en egen utenrikspolitikk en redefinering av venner og fiender gjennom nye bilaterale og multilaterale avtaler.⁴¹ Elçibey

³⁵ de Waal (2003), side 173.

³⁶ Goltz (1998), side 188.

³⁷ de Waal (2003), side 182.

³⁸ Alieva (2000), side 21.

³⁹ Ergun (2003), side 645.

⁴⁰ Op.cit., side 647.

⁴¹ Op.cit., side 636.

insisterte på utelukkende å ha bilateralt samarbeid med Russland og avsto fra å melde Aserbajdsjan inn i SUS, som Folkefronten så som et nytt redskap for å tvinge de tidligere sovjetrepublikkene inn under fortsatt russisk dominans.⁴² I ettertid har forskningslitteraturen på SUS også vært preget av tolkninger av Russlands motiver for SUS-samarbeid som en bevisst multilateral strategi med henblikk på å få statene i Sør-Kaukasus orientert mot Russland igjen.⁴³ Elçibey foreslo i stedet et økonomisk samarbeid mellom Aserbajdsjan, Georgia og Ukraina for å konsolidere disse landenes suverenitet vis-à-vis Russland.⁴⁴ Dette skulle senere resultere i den regionale samarbeidsorganisasjonen GUAM, med Moldova som siste medlem.

Elçibey så Aserbajdsjans fremtid i et nærest mulig samarbeid med Tyrkia.⁴⁵ Han understreket det språklige og kulturelle fellesskapet mellom aserere og tyrkere, og kalte aserere for tyrkere, samtidig som han nektet å snakke russisk offentlig, og til og med brukte tolk på reise til Moskva. Tyrkia var det første land som anerkjente Aserbajdsjans uavhengighet, og Tyrkia talte Aserbajdsjans sak i internasjonale fora. Folkefronten oppsto som en uttalt sekulær bevegelse, og dette begrenset mulighetene for knytting av nære bånd til sjiittene i Iran. Iran ble derfor verken en inspirasjon eller en modell for stats- og nasjonsbygging i Aserbajdsjan.⁴⁶ Tyrkias sekulære stat var derimot et ideal for aserbajdsjanerne.

Den anti-russiske linjen hos Folkefronten henger nøye sammen med Russlands rolle i Karabakh-konflikten. For å løse konflikten med Armenia ble det sett på som avgjørende å kvitte seg med det russiske militære nærværet.⁴⁷ Viktigst for min diskusjon her er ikke om Russland faktisk med sin innblanding i konflikten var avgjørende for utfallet, men den aserbajdsjanske oppfatningen av at det er slik og hvilke følger denne oppfatningen fikk for hvordan Aserbajdsjan under ulike regimer har forholdt seg til Russland. I de ulike initiativene for å finne en forhandlet løsning på konflikten om Nagorno-Karabakh har for eksempel ulike oppfatninger av Russlands rolle i konflikten gjort at Armenia og Aserbajdsjan har hatt incentiver til å satse på ulike forhandlingsinitiativer.⁴⁸ Særlig de gjentatte forslagene om russiske fredsbevarende styrker har vært og er en umulighet for Aserbajdsjan som oppfatter

⁴² Ergun (2003), side 646.

⁴³ Conradsen (2003), side 34.

⁴⁴ Alieva (2000), side 22.

⁴⁵ de Waal (2003), side 86.

⁴⁶ Ergun (2003), side 647.

⁴⁷ Alieva (2000), side 21.

⁴⁸ Om de ulike forhandlingsinitiativene se de Waal (2003), side 228-229.

dette som en legitimering av Russlands deltagelse i konflikten og en reetablering av russisk kontroll i regionen.⁴⁹

Elçibeys bastante linje mot Russland og Iran, hadde det resultat at han fremmedgjorde dem. Han trodde feilaktig at Aserbajdsjan kunne vinne krigen, overvurderte betydningen av Tyrkias politiske støtte, som ikke kunne veie opp for den militære støtten Armenia fikk fra Russland, og han feilkalkulerte Irans og Russlands regionale innflytelse. De militære tapene hadde nær sammenheng med svakhetene til Elçibeys regime. Regjeringen klarte ikke å konsolidere sitt styre, og lyktes således ikke med å stabilisere staten. Alt i alt viste ikke Elçibey evne til å opptre pragmatisk, og hans regjering lyktes ikke i å lage sosiale kontrakter med ulike krefter i landet. I tillegg var Folkefrontens utenrikspolitikk preget av institusjonelt anarki.⁵⁰

Folkefrontregjeringens utenrikspolitikk kan altså først og fremst forklares ideologisk. Den nasjonale oppvåkningen i Aserbajdsjan under perestrojka og opptrappingen av konflikten om Nagorno-Karabakh var viktige kontekstuelle forutsetninger for utenrikspolitikken som ble ført umiddelbart etter landets uavhengighet fra Sovjetunionen. Den nasjonale identiteten var det sterkeste stimuli for kravet om uavhengighet og demokrati. Dette ble i sin tur et redskap for statsbygging og formet utenrikspolitiske orienteringer.⁵¹

Heydar Aliyev vender tilbake

Abulfaz Elçibeys regjeringstid ble kort. Hans idealisme viste seg å gjøre ham lite egnet til å takle de store utfordringene Aserbajdsjan sto oppe i.⁵² De mange militære tapene, landets manglende forsvarsevne, en følelse av utrygghet blant befolkningen og den økende flyktningstrømmen fra de okkuperte områdene førte sammen med hyperinflasjon og synkende levestandard til en rask nedgang i Elçibeys popularitet.⁵³ Alieva viser i sin sammenligning av de postsovjetske ledernes utenrikspolitiske strategier i Sør-Kaukasus at felles for presidentene fra de respektive nasjonale bevegelsene i Armenia, Georgia og Aserbajdsjan er deres fokus på ideologiske slagord som uavhengighet, demokrati og territoriell integritet som gikk på bekostning av maktkonsolidering, styrking av statsinstitusjoner og etablering av fred

⁴⁹ Alieva (1995), side 294. Det er til dags dato ikke utplassert noen fredsbevarende styrker, verken russiske eller andre, for å overvåke våpenhvileavtalen mellom Aserbajdsjan og Armenia fra 1994.

⁵⁰ Alieva (2000), side 21-22.

⁵¹ Ergun (2003), side 646.

⁵² Alieva (2000), side 22.

⁵³ Alieva (1995), side 295.

og orden.⁵⁴ Ideologien som var så viktig for den førte utenrikspolitikken hadde dermed negative konsekvenser for regimets overlevelse. I juni 1993 ble Elçibey utsatt for et forsøk på militærkupp fra en hærkommandant med base i Ganja, Surat Husseinov. Intendert eller ikke endte militærkuppet med å plassere Heydar Aliyev ved makten i Aserbajdsjan igjen. Aliyev hadde i sovjettiden arbeidet seg oppover rangstigen innen KGB og ble utnevnt til førstesekretær i det aserbajdsjanske kommunistpartiet i 1969. Som en av Brezjnevs kadre fikk han kandidatmedlemskap i Politbyrået fra 1976. Han var den første fra en turkotatarisk og muslimsk republikk som ble fullt medlem av Politbyrået i 1982. Aliyev hadde således gått sin politiske skole i KGB og i det sovjetiske kommunistpartiet under Breznev, og dette satte sitt merke på hvordan han forsto det utenrikspolitiske spillet.⁵⁵ Leila Alieva har en strukturell forklaring på suksessen til de tidligere kommunistiske lederne som kom tilbake som presidenter i landene i Sør-Kaukasus.⁵⁶ Ifølge henne avlet det sovjetiske systemet pragmatiske politikertyper med stor forståelse for realpolitikken i internasjonal politikk. Dette gjorde dem godt egnet til å manøvrere i det internasjonale landskapet og skape aksept for sine lands eksistens som uavhengige enheter.

Som Elçibey anså også Aliyev Tyrkia for å være Aserbajdsjans beste allierte og ultimate venn.⁵⁷ Men der Elçibey var ideologisk og bastant, var Aliyev pragmatisk og fleksibel. For befolkningen i Aserbajdsjan representerte han stabiliteten og ordenen fra Breznev-årene, en velkommen forandring tatt i betraktning de ustabile forholdene som hadde rådet siden uavhengigheten.⁵⁸ Han viste seg som bedre egnet til å balansere Aserbajdsjans utenrikspolitikk blant annet gjennom å etablere økonomisk samarbeid med flere ulike land, i motsetning til Elçibeys ensidige fokus på Tyrkia. Med sin bakgrunn fra Politbyrået visste Aliyev hvordan han skulle bruke vestlige lands interesser i landets oljeressurser til å balansere de regionale maktenes interesser.⁵⁹ Utenrikspolitikken ble slik bygget på en bevisst balansering og utnytting av motsetningene mellom de konkurrerende maktene.⁶⁰

Elçibeys ideologisk funderte utenrikspolitikk og hans manglende konsolidering av makten bidro til hans fall. Aliyev derimot samlet makten i presidentembetet og sikret seg legitimitet

⁵⁴ Alieva (2000), side 12. I tillegg til Aserbajdsjan hadde Georgia og Armenia i denne perioden presidenter med bakgrunn fra de respektive nasjonale bevegelser, henholdsvis Zviad Gamsakhurdia og Lev Ter-Petrosian.

⁵⁵ Op.cit., side 26.

⁵⁶ Op.cit., side 12.

⁵⁷ Ergun (2003), side 647.

⁵⁸ Alieva (2000), side 22.

⁵⁹ Alieva (1998), side 91.

⁶⁰ Alieva (2000), side 12.

gjennom folkeavstemninger og presidentvalg i 1993 og parlamentsvalg i 1995. Han brukte enhver politisk krise til å styrke sin egen makt, og denne konsolideringen og konsentreringen av makten ga presidenten frihet til å utforme den utenrikspolitiske strategien og taktikken ut fra sin egen visjon. Denne friheten brukte Aliyev med kløkt til å melde Aserbajdsjan inn i SUS og gjenopprette forholdet til Russland samtidig som han bygde på det gode forholdet til Tyrkia og samarbeidet med Vesten om oljeutvinning. Slik balanserte han mellom interessene til de regionale maktene og verdensmaktene for å sikre Aserbajdsjans uavhengighet.⁶¹

Spillet om aserbajdsjansk olje

I Aserbajdsjan har Heydar Aliyevs regime hatt et akutt behov for inntekter, faktisk så akutt at det har blitt beskrevet som avgjørende for regimets overlevelse.⁶² Oljeinntekter ville gi velstand som kunne sikre politisk stabilitet og slik danne et grunnlag for at landet kunne befeste sin selvstendighet. Forutsetningen for å utnytte olje- og gassressursene var tilgang på risikokapital og moderne teknologi.⁶³ Aserbajdsjans oljereserver har på det meste blitt anslått til å være i størrelsesorden 240 milliarder fat, men det hersker uenighet om hvor realistiske de høyeste anslagene er.⁶⁴ Ifølge noen analytikere har USA med vilje blåst opp størrelsen på reservene i Kaspiregionen for å skape en illusjon av at dette gir en mulighet for å bryte landets avhengighet av Midtøsten for olje.⁶⁵ Stort ståhei om oljereservene i Kaspiahavet kan også tjene den hensikt å gjøre de oljerike arabiske landene nervøse og holde prisen på olje lav.⁶⁶ Regimet har hatt sine grunner for å opprettholde bildet av en kommende oljebonanza: I sin konfrontasjon med Armenia har Aserbajdsjan trengt vestlige patroner. Løftene om fremtidig oljerikdom gjør det dessuten lettere å opprettholde et autokratisk styre og stilne den folkelige misnøyen.⁶⁷

Begrensningen i forhold til utnyttelsen av de aserbajdsjanske petroleumsressursene har imidlertid ikke vært ressursgrunnlaget, men transportproblemet. Det er her oljeutvinnings geopolitiske betydning har vist seg tydeligst. Ved siden av å være kostbare har alle prosjekter for rørledningstransport av oljen og gassen fra området vært politisk problematiske. Russland hadde i utgangspunktet monopol på transport av aserbajdsjansk olje og gass. Dette er et

⁶¹ Op.cit., side 23-24.

⁶² Noreng (2000), side 174.

⁶³ Op.cit., side 165-66.

⁶⁴ Smith (2000), side 21.

⁶⁵ Hiro (1997), side 19.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Rasizade (2004), side 153-4.

virkemiddel Russland har vist sin vilje til å bruke som politisk kontrollmekanisme. For Aserbajdsjan har det derfor vært viktig å bryte dette transportmonopolet. Fra et amerikansk synspunkt ville transport via Iran være uakseptabelt, og transport via Russland uønsket fordi dette ville bringe Aserbajdsjan inn i russisk innflytelsessfære igjen og samtidig gi Russland kontroll over oljen og gassen fra Kaspiregionen. For USAs myndigheter var det politiske hensyn som gjorde at det dyreste transportalternativet, nemlig rørledninger gjennom Tyrkia var mest tiltalende.⁶⁸

Kuppet mot Elçibey skjedde bare dager før han skulle undertegne en stor kontrakt med et konsortium av vestlige oljeselskaper. Tro mot sin ideologi hadde Elçibey utelukket russiske selskaper fra deltagelse i konsortiet. Da Aliyev kom til makten, utsatte han undertegnelsen av kontrakten for å fremforhandle russisk deltagelse i konsortiet. I 1994 var det et forsøk på militærkupp mot Aliyev, muligens med russisk deltagelse. Og ikke lenge etterpå ble Russland invitert til å delta i den aserbajdsjanske oljesektoren på bemerkelsesverdig gunstige vilkår.⁶⁹ 10 prosent av kontrakten som har blitt kalt ”århundrets kontrakt” om utvinning av oljen fra Azeri-Chirag-Gunashli-feltet ble gitt til det russiske oljeselskapet Lukoil. Denne andelen ble trukket fra det aserbajdsjanske statlige oljeselskapet SOCARs andel i prosjektet. USA hadde nektet iransk deltagelse i oljekonsortiet i Aserbajdsjan, og så viktig var det å isolere Iran at supermakten var villig til å gå med på visse konsesjoner til Russland.⁷⁰ Lukoil blir ansett som et selskap med bred politisk støtte i Russland, og selskapets deltagelse ble derfor av mange tolket som en viktig økning i Russlands innflytelse i regionen.⁷¹ Sett utenfra og sett med aserbajdsjanske øyne var dette en stor konsesjon til Russland. Prosjektet gikk imidlertid på tvers av russisk utenrikspolitikk og forårsaket store spenninger mellom Lukoil og russiske myndigheter. Dette er nok et eksempel på ulike agendaer hos ulike russiske ministerier: Energiministeriet støttet Lukoils deltagelse i prosjektet mens utenriksministeriet fordømte den.⁷² I kapittel 4 går jeg mer inn på hvorfor det var viktig for Heydar Aliyev å ta inn det russiske selskapet, og hva den aserbajdsjanske siden ventet å få igjen for dette.

Heydar Aliyev fulgte tre prinsipper i distribusjonen av landets oljeressurser: For det første søkte han å knytte land sammen gjennom deltagelse i oljeavtaler og slik gi dem felles

⁶⁸ Noreng (2000), side 166 – 69.

⁶⁹ Op.cit., side 175.

⁷⁰ Op.cit., side 181.

⁷¹ Ismailzade (2006b), side 10.

⁷² Op.cit., side 10-11.

interesse i å løse konflikten og knytte deres sikkerhetsbekymringer til regionen. For det andre balanserte han mellom landene for å unngå aserbajdsjansk avhengighet av ett bestemt land. For det tredje ønsket han å vende maktbalansen i forhandlingene om Nagorno-Karabakh til sin fordel gjennom bruk av oljediplomati.⁷³

GUAM

I 1997 ble GUAM opprettet som et rådgivende forum for Georgia, Ukraina, Aserbajdsjan og Moldova.⁷⁴ GUAM-landene sto samlet i energispørsmål og enige om at det var viktig å bygge en energikorridor fra Kaukasus for å redusere avhengighetene av russiske forsyninger. De hadde også felles interesse i å motvirke russiskstøttet separatisme.⁷⁵ Opprettelsen av organisasjonen ble oppfattet som et tegn på den økende splittelsen innad i SUS som bunnet i forskjeller i sikkerhetspolitisk tilnærming. De mest pragmatisk vestvendte statene i SUS samlet seg i GUAM, som hadde som mål å sammen danne motvekt til Russland.⁷⁶

Fremmede makters interesser og strategier i Aserbajdsjan

Med uavhengigheten fra Sovjetunionen i 1991 oppsto Kaukasus-regionen som et område med fornyet interesse for Vesten, Tyrkia og Iran. Forholdet til den tidligere regionale supermakten Russland ble også omdefinert. Prosessen der utenlandske makter kjempet om fornyet innflytelse i regionen har blitt kalt *"the new great game"* – et uttrykk som spiller på begrepet *"the great game"* som ble brukt om Russland og Storbritannias konkurranse om innflytelse og makt i det samme området på 1800-tallet,⁷⁷ men denne gang med USA som en ny spiller.⁷⁸ For utenomverdenen har Aserbajdsjan blitt viktig på grunn av sine oljeresurser og fornyete muligheter for økonomisk samarbeid og på grunn av behovet for sikkerhetsbygging i Sør-Kaukasus og Kaspi-regionen.⁷⁹ De ulike landene hadde forskjellige motiver og forutsetninger for å delta i spillet om innflytelse i Kaukasus-landene. For Russland har regionen for eksempel tradisjonelt utgjort en buffersone mot historiske rivaler som Iran og Tyrkia. Russland har altså hatt som mål å ikke miste sin tradisjonelle innflytelsessfære samtidig som

⁷³ Alieva (2000), side 24.

⁷⁴ Organisasjonen er oppkalt etter de fire landenes forbokstaver. Fra 1999 til 2005 var Usbekistan også med i organisasjonen, som da het GUUAM.

⁷⁵ Kuzio (2000), side 85. Georgia har uløste territoriale konflikter i Abkhasia og Sør-Ossetia. Moldova har en uløst konflikt i Transdnestr, og Aserbajdsjan har Nagorno-Karabakh. Felles for disse landene er synet på Russlands støttende rolle for motparten i konfliktene.

⁷⁶ Kuzio (2000), side 85.

⁷⁷ Dobaev og Dugin (2005), side 75.

⁷⁸ Noreng (2000), side 163-4.

⁷⁹ Ergun (2003), side 644.

andre makter har forsøkt å oppnå ny innflytelse blant annet i Aserbajdsjan.⁸⁰ I tillegg til å bli formet av enkeltlandenes forhold til Aserbajdsjan og regionen, ble spillet formet av landenes forhold seg imellom.

I en gjennomgang av fremmede makters interesser og strategier i Aserbajdsjan er det naturlig å begynne med Russland, den tidligere hegemonen. Den kaotiske politiske situasjonen i Russland hadde stor innvirkning på landets politikk overfor de tidligere sovjetiske republikkene i perioden like etter Sovjetunionens fall. Dette resulterte i at Russland manglet en klart formulert Kaukasus-politikk. Flere aktørgrupper med avvikende dagsordener gjorde det vanskelig å føre en samordnet politikk overfor regionen.⁸¹ Russlands lave prioritering av regionen skapte et maktvakuum i Kaukasus, et vakuum de regionale maktene Tyrkia og Iran, og senere vestlige land søkte å fylle. Fra uavhengigheten definerte Russland noen svake nasjonale interesser i å utvikle markeder for russiske produkter og beholde adgang til tidligere sovjetisk industri og militære anlegg som for eksempel Gabala-radarstasjonen i Aserbajdsjan.⁸² Den svake formuleringen av russiske interesser i regionen må ses i lys av dynamikken som var i sving i oppløsningen av Sovjetunionen der Russland hadde rollen som senteret regionene rev seg løs fra. Fra 1994 ser vi imidlertid en endring i Russlands holdninger overfor Kaukasus. Det nære utland ble da definert som Russlands primære sikkerhetsbekymring og Russlands eksklusive interessesfære. Dette kom som en følge av president Boris Jeltsins misnøye med måten Tyrkia og Iran benyttet maktrommet i regionen til å øke egen innflytelse, og hadde også sammenheng med at USA hadde formulert en mer aktiv strategi for regionen.⁸³

Russlands rolle i konflikten om Nagorno-Karabakh er omdiskutert. På aserbajdsjansk side er det en overbevisning om at Russland jobbet aktivt mot dem.⁸⁴ Fra armensk side har det vært hevdet at Russland hjalp begge sider i konflikten like mye, og jobbet mer ut fra en strategi om balanse mellom partene enn ut fra en tankegang om ensidig støtte til én part.⁸⁵ Det synes imidlertid å være enighet om at russiske militærforsyninger var avgjørende for at Armenia tok igjen det militære forspranget til Aserbajdsjan i 1992-93, mens det er mer diskutabelt om de

⁸⁰ Alieva (2000), side 5, Cornell (1998), side 58.

⁸¹ Conradsen (2003), side 31 (i fotnote.)

⁸² Op.cit., side 31.

⁸³ Op.cit., side 34.

⁸⁴ de Waal (2003), side 202.

⁸⁵ Ibid.

var hovedårsaken til den armenske seieren i 1993-94.⁸⁶ Russlands innsats i fredsforhandlingene i denne perioden illustrerer kanskje best de russiske intensjonene og strategiene. Relativt store sovjetiske styrker var etter unionens fall fortsatt igjen på både armensk og aserbajdsjansk jord. Russiske forhandlere forsøkte stadig å overtale eller true aserbajdsjanerne til å gå med på forhandlede løsninger som innebar en utplassering av russiske fredsbevarende styrker i konfliktsonen.⁸⁷ Dette var en måte å skaffe ny legitimitet for det fortsatte militære nærværet i "det nære utland." Dette har blitt sett som en bevisst russisk strategi for å oppnå det viktigste russiske målet for Sør-Kaukasus, nemlig å bevare området innenfor en russisk innflytelsessfære gjennom å opprettholde sitt militære nærvær.⁸⁸ Russland så for seg en siviliserende misjon i regionen,⁸⁹ en idé som går tilbake til 1700-tallet da russerne under Peter den store for første gang gikk inn i Sør-Kaukasus med et bilde av seg selv som en siviliserende kraft.⁹⁰ De russiske strategene overså ifølge Alieva problemer relatert til stabilitet og russiske minoriteter, og så større fordeler med ustabilitet, som kunne brukes som et redskap for å opprettholde det militære nærværet.⁹¹ Ønsket om å beholde Aserbajdsjan innenfor den russiske innflytelsessfæren henger sammen med motivet om å forhindre Tyrkia og Iran fra å oppnå fotfeste i Kaukasus via Aserbajdsjan.⁹²

Dette tegner et bilde av et Russland som visste hva det ville og koordinerte sin innsats for å nå et bestemt mål. Et viktig moment for å forstå den russiske involveringen i Karabakh-konflikten og i forhandlingene for å løse den er nok imidlertid det at Russland selv var midt i en fragmenteringsprosess. En arm av de russiske myndighetene brydde seg ikke med å informere den andre armen om hva den gjorde.⁹³ Det russiske utenriksdepartementet hadde ikke kompetanse på de tidligere sovjetrepublikkene som inntil nylig hadde sortert som innenriks. Den mest aktive russiske aktøren i Kaukasus var Forsvarsdepartementet, som jo var det organet som formelt hadde ansvaret for de tidligere sovjetiske militærstyrkene som fortsatt var utplassert i regionen.⁹⁴ Således var den russiske forsvarsministeren Pavel Gratsjovs holdninger viktige, og han inntok et pro-armensk standpunkt.⁹⁵ I en så kaotisk situasjon, hvor

⁸⁶ Op.cit., side 200.

⁸⁷ Op.cit., side 202-3 og 232-3.

⁸⁸ Alieva (2000), side 5.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Kappeler (2001), side 171.

⁹¹ Alieva (2000), side 5.

⁹² Cornell (1998), side 58.

⁹³ de Waal (2003), side 203.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

kommandolinjene ikke nødvendigvis fungerte som de skulle og de tidligere sovjetiske offiserene ikke fikk lønn, var det mer avgjørende for soldatene på bakken hvem som faktisk kunne betale dem. Ifølge Leyla Yunusova var det penger alene som bestemte for de tidligere sovjetiske offiserene.⁹⁶ Mange opererte altså uavhengig av Moskva som leiesoldater. Det medfører derfor kanskje større riktighet å si at personlige økonomiske motiver på individnivå hadde mer å si enn en bevisst russisk stillingtagen i konflikten.

På bakgrunn av dette er det grunnlag for å være kritisk til påstander om bevisst russisk manipulering av landene i Kaukasus. En slik manipulering forutsetter klare aktører, klare kommandolinjer og en bevisst strategi. Dette var neppe tilfelle. Det er imidlertid et viktig poeng som Alieva skriver at Russland på tross av sin svakhet, arvet institusjoner og ressurser som var mye mektigere enn de kaukasiske statene. De russiske sikkerhetsinstitusjonene hadde årelang erfaring med maktutøvelse i regionen, og dette muliggjorde en lavkostnadsinvolvement fra russisk side i å svekke de nye nabostatene.⁹⁷ På grunn av sin tidligere ubegrensede militære involvering i disse landene, hadde Russland større kapasitet til å påvirke situasjonen enn Iran og Tyrkia,⁹⁸ som hver for seg av ulike årsaker hadde pekt seg ut Aserbajdsjan som det landet i Kaukasus som skulle få mest av deres oppmerksomhet.⁹⁹

I tillegg til ønsket om rent politisk innflytelse, hadde Russland også ønsket om å ha en økonomisk kontrollmulighet overfor Aserbajdsjan. Russland hadde lenge monopol på transporten av aserbajdsjansk olje og gass gjennom sitt rørledningsnett. Dette var et redskap russerne kunne bruke som maktmiddel for å tvinge fram konsesjoner fra Aserbajdsjan gjennom for eksempel å blokkere eksportmuligheter for oljen. Russerne ønsket derfor å beholde monopolet på transport av aserbajdsjansk olje.¹⁰⁰

Iranske ledere nærte håp om å gjenopprette sin tidligere historiske innflytelse i Kaukasus og sentral-Asia etter Sovjetunionens fall. Iran var vant til å forholde seg til én nordlig nabo og ett senter. Etter Sovjetunionens fall fikk det landegrenser til tre nye land og sjøgrense med fire land.¹⁰¹ For et land i internasjonal isolasjon, ble Aserbajdsjans uavhengighet en mulighet til å få utvidet politisk innflytelse og oppnå fordelaktige økonomiske relasjoner. Flere motiver

⁹⁶ Sitert hos de Waal (2003), side 201.

⁹⁷ Alieva (2000), side 2.

⁹⁸ Op.cit., side 5.

⁹⁹ Swietochowski (1994), side 129.

¹⁰⁰ Cornell (1998), side 58.

¹⁰¹ Sajjadpour (1994), side 198.

spilte også inn for iransk side: Muligheten for å spre islamsk ideologi til det eneste andre landet med sjiamuslimsk flertall, skaffe tilgang til sovjetiske våpen og oppnå atomekspertise og materiell.¹⁰² Til tross for flere tiår med sekulær dominans i Aserbajdsjan er det religiøse fellesskapet noe både iranere og særlig iranske aserere tok alvorlig.¹⁰³ Av særlig betydning for hvordan Iran forholdt seg til Aserbajdsjan er nok imidlertid sikkerhetsaspektet. Med både en armensk minoritet og en stor aserisk befolkningsgruppe, var det grunn til å frykte spillovereffekter av Nagorno-Karabakh-konflikten til iransk territorium.¹⁰⁴ I tillegg fryktet man at konflikten skulle utvikle seg til å bli en regional storkonflikt med Tyrkia og Russland involvert på hver sin side.

Iran forholdt seg først til konflikten om Nagorno-Karabakh som til et innenriksspørsmål i Sovjetunionen. Etter unionens fall var Iran imidlertid initiativtaker til et av de mange forsøkene på å få til en forhandlet løsning.¹⁰⁵ Den fungerende aserbajdsjanske presidenten Jaqub Mamedov møtte den armenske presidenten Lev Ter-Petrosian i Teheran og signerte 9. mai 1992 et kommuniqué om hovedprinsippene for en fredsavtale. Idet de skulle forlate Teheran fikk Mamedov beskjed om at armenerne hadde angrepet Shusha, en landsby i Karabakh som er kjent som den aserbajdsjanske kulturens vugge.¹⁰⁶ Iran hadde fått garantier fra armenerne om at det ikke ville være krigshandlinger under forhandlingene. Aserbajdsjanerne trodde på dette og sendte deler av Shusha-garnisonen på perm. Da Shusha så ble tatt, var det ikke bare slutten på Irans forhandlingsinitiativ, men et alvorlig skudd for baugen for Aserbajdsjans tillit til Iran.¹⁰⁷

Også for myndighetene i Ankara skapte konflikten om Nagorno-Karabakh store politiske og sikkerhetsmessige dilemmaer. Potensialet for at konflikten skulle smitte over til Tyrkia var tilstede. Befolkningens sterke støtte til den aserbajdsjanske siden i konflikten, og det langvarige fiendskapet mellom Tyrkia og Armenia skapte vanskeligheter for landets myndigheter, som ønsket å være nøytrale og spille en meglerrolle.¹⁰⁸ Tyrkia lot være å involvere seg militært i konflikten, noe Aserbajdsjan forøvrig aldri ba om heller.¹⁰⁹ Etter Xoçali-massakren i februar 1992 som utløste store anti-armenske demonstrasjoner i Tyrkia,

¹⁰² Alieva (2000), side 9.

¹⁰³ Sajjadpour (1994), side 201.

¹⁰⁴ Op.cit., side 202.

¹⁰⁵ Op.cit., side 206-7.

¹⁰⁶ de Waal (2003), side 180.

¹⁰⁷ Yunusov (2004), side 188.

¹⁰⁸ Sayari (1994), side 187.

¹⁰⁹ Cornell (1998), side 60.

inntok myndighetene imidlertid et mer tydelig pro-aserbajdsjansk standpunkt gjennom våpenembargo, og gjennom å hjelpe Aserbajdsjan å gjennomføre en økonomisk blokade av Armenia.¹¹⁰

Sammenlignet med Armenia som nøt godt av den sterke armenske diasporaen og lobbyen i USA, samt Russlands støtte, var Aserbajdsjan internasjonalt isolert i konflikten. Tyrkia var det eneste landet som uttrykte konstant støtte til Aserbajdsjan og talte landets sak i internasjonale fora.¹¹¹ De regionale skillelinjene ble imidlertid tydelige fra det øyeblikket Tyrkia ble med Aserbajdsjan på embargoen mot Armenia: Bak Armenia sto Russland med sine våpenleveranser, og bak Aserbajdsjan sto Tyrkia.¹¹²

Tyrkias forhold til Aserbajdsjan er basert på det kulturelle fellesskapet mellom de to landene. Kemal Ataturks tyrkiske nasjonalistiske ideologi definerte tyrkisk nasjonal identitet utelukkende med referanse til borgere av Tyrkia.¹¹³ Da Sovjetunionen brøt sammen, fattet imidlertid tyrkerne interesse for de turkotatariske folkene i Kaukasus og Sentral-Asia.¹¹⁴ Liten kjennskap til disse folkegruppene og landene gjorde imidlertid at Tyrkia hadde delvis urealistiske forventninger til hva de kunne få ut av det nye samarbeidet.¹¹⁵ Man tenkte at Aserbajdsjan og de andre landene automatisk ville godta tyrkerne som en ny storebror og gi tyrkiske forretningsfolk eksklusive lukrative muligheter for handel og investeringer. Etter år med russisk dominans, var det imidlertid ingen av de nye landene som hadde en ny storebror på topp av ønskelisten.¹¹⁶ Tyrkia måtte som de andre landene melde seg på konkurransen om innflytelse i Kaukasus og Aserbajdsjan.

Av de nye uavhengige statene var Aserbajdsjan det landet som lå språklig nærmest Tyrkia, og framsto slik som et mulig springbrett for en kommersiell og kulturell ekspansjon videre inn i Sentral-Asia.¹¹⁷ Felles etniske, språklige og kulturelle trekk var hovedkilden til Tyrkias

¹¹⁰ Op.cit., side 60-1.

¹¹¹ Op.cit., side 51.

¹¹² Alieva (2000), side 9.

¹¹³ Sayari (1994), side 177.

¹¹⁴ Med turkotatarisk menes her den asiatiske språkfamilien som tyrkisk, aserbajdsjansk, usbekisk, kasakhisk, turkmensk og kirgisisk hører til. Aserbajdsjansk ligger relativt nært opp til tyrkisk, mens de sentralasiatiske språkene har et fjernere slektskap til tyrkisk. Begrepet turkotatarisk dekker det som på engelsk kalles "*Turkic*" (som er et videre begrep enn "*Turkish*" som tilsvarer norsk "tyrkisk".)

¹¹⁵ Sayari (1994), side 181.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Swietochowski (1994), side 129.

potensielle nye innflytelse i regionen.¹¹⁸ Handels- og næringsinteresser sto altså høyt oppe på agendaen og var viktige motiver for Tyrkias involvering i Aserbajdsjan, mens de kulturelle likhetene ble oppfattet å hjelpe de økonomiske interessene. Gjennom satsning på å opprette kulturelle forbindelser ønsket Tyrkia å framstå som den naturlige samarbeidspartneren for Aserbajdsjan og de andre republikkene med turkotatariske språk i Sentral-Asia. For å lette samarbeidet med Aserbajdsjan, presset Tyrkia hardt på for at landet skulle gå over til et latinsk-basert alfabet fra det kyrilliske alfabetet. Tusenvis av skrivemaskiner med latinske bokstaver ble sendt til Aserbajdsjan. Flere tusen studenter fra Aserbajdsjan og Sentral-Asia fikk stipender for å studere i Tyrkia, og det ble startet TV-sendinger med tyrkisk underholdning via satellitt for å øke tyrkisk kulturell innflytelse i regionen.¹¹⁹ Som Sabri Sayari skriver, gir dette grunnlag for å snakke om en kulturell pantyrkisme fra tyrkisk side, men ikke en politisk.¹²⁰

Både Tyrkia og Iran pekte seg altså av ulike årsaker ut Aserbajdsjan som den viktigste av de nye statene som oppsto i kjølvannet av Sovjetunionens fall. Begge landene fryktet Russlands rolle i regionen og ville demme opp for videre russisk innflytelse der. Jeg vil hevde at Tyrkia og Irans målsetninger for deres relasjoner til det nye uavhengige Aserbajdsjan hadde mye å si for hvem av dem som kom best ut. Tyrkias visjon lå nærmere Aserbajdsjans forhåpninger om hva de skulle oppnå med uavhengigheten. Dette er en viktig årsak til at Tyrkias forhold til Aserbajdsjan fikk bedre vekstforhold enn forholdet til Iran. I tillegg hadde Tyrkia store fordeler i sin sekulære statsdannelse – noe som var mer nærliggende å bruke som modell for den sekulært innstilte nomenklaturaen og intelligentsiaen i Aserbajdsjan enn den islamske staten Iran.¹²¹ Sekulær politikk var mer tiltalende for elitene i det tidligere kommunistiske Aserbajdsjan enn mulighetene for en islamsk oppblomstring som var forbundet med et nært samarbeid med Iran.¹²² Hadde islamsk ideologi spilt en større rolle i den nasjonale oppvåkningen i Aserbajdsjan, ville det vært mer naturlig å se mot Iran der sjia-muslimene også er i flertall, enn mot Tyrkia som er dominert av sunni-muslimer. Både regime og opposisjon var imidlertid sekulært innstilt. Tyrkia nøt i tillegg godt av å framstå som det mest moderne av de muslimske landene og en brobygger mellom den muslimske verden og det

¹¹⁸ Sayari (1994), side 179.

¹¹⁹ Op.cit., side 184.

¹²⁰ Op.cit., side 191.

¹²¹ Swietochowski (1994), side 129.

¹²² Sayari (1994), side 179.

moderne Vesten.¹²³ Det hjalp også at Tyrkia hadde nære bånd til Washington og var NATO-medlem. Aserbajdsjan håpet på tyrkisk hjelp til integrering i internasjonale politiske og finansielle organisasjoner.¹²⁴

Kaukasus ligger både rent geografisk, men kanskje viktigst i folks bevissthet, relativt langt unna Vest-Europa. Leila Alieva bruker dette som en forklaring på at det var forholdsmessig liten interesse for regionen fra Vestens side.¹²⁵ Vestlige lands politikk mot de nye uavhengige statene var ifølge henne preget av en vent-og-se holdning. USA fokuserte mest på Russland, på bekostning av andre tidligere sovjetrepublikker som Aserbajdsjan.¹²⁶ I valget mellom iransk og tyrkisk innflytelse i Kaukasus og Sentral-Asia var det imidlertid ikke tvil om hva som var mest fordelaktig for Vesten. Vestlige land støttet Tyrkia som modell for de nye uavhengige statene fremfor en iransk modell.¹²⁷ Alieva skriver at Vesten anså det beste scenariet for de tidligere sovjetrepublikkene å være stabilitet under russisk dominans.¹²⁸ Hun kritiserer vestlige land for ikke å ha støttet opp om de nye demokratiserende lederne i de nye republikkene. Hun mener vestlige ledere skulle ha gjort mer for å demme opp mot de regionale maktenes destabiliserende udemokratiske innblanding. Her har hun kanskje noe urealistiske forventninger til hva Vesten kunne og ville gjøre. Som hun selv skriver ble regionen først virkelig interessant for Vesten da europeiske og amerikanske oljeselskaper ble involvert i utvinningen av aserbajdsjansk olje.¹²⁹ Det er dessuten ikke helt riktig å si at vestlige land ikke var aktive i Aserbajdsjan før dette. Ergun skriver for eksempel om hvordan internasjonale organisasjoner, både statlige og ikke-statlige, arbeidet for demokratisering i de nye statene. Dette viser en felles vilje blant arvtakerstatene og enkelte vestlige aktører til å jobbe for integrering. Denne innsatsen ble verdsatt av landenes myndigheter fordi det fremmet et demokratiserende bilde av landet.¹³⁰

Neil MacFarlane deler Vestens mål i det tidligere Sovjetunionen inn i to kategorier: identitetsbaserte mål og interessebaserte mål. Det første springer ut av et ønske om å gjøre regionen ”mer som oss” både fordi vestlige aktører ser sine prinsipper og normer som bedre og fordi de tror at en spredning av disse prinsippene og normene tjener Vestens interesser i

¹²³ Swietochowski (1994), side 129.

¹²⁴ Sayari (1994), side 179.

¹²⁵ Alieva (2000), side 10.

¹²⁶ Op.cit., side 2.

¹²⁷ Sayari (1994), side 180.

¹²⁸ Alieva (2000), side 10.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ergun (2003), side 639.

internasjonal politikk. Denne delen av agendaen forfølges i hovedsak av vestlig-dominerte internasjonale og regionale organisasjoner, stater og ikke-statlige organisasjoner. De interessebaserte målene forfølges av stater og deres organisasjoner og av private økonomiske aktører. Disse to agendaene kommer selvsagt i konflikt med hverandre, og den andre er mye mindre konsekvent enn den første.¹³¹

Avstanden til Vest-Europa, usikkerheten i det nye verdensbildet etter Sovjetunionens fall og mangelen (før oljen) på økonomiske interesser i regionen forklarer hvorfor vestlige land var lite interessert i aktiv inngripen i regionen. Det er først når vestlige land har en egeninteresse i å opprettholde stabilitet for egne investeringer i disse landene, at man kan forvente en utvidet innsats for demokrati og ”vestlige” verdier. Eksistensen av de interessebaserte målene som MacFarlane skriver om kan dermed styrke innsatsen for de identitetsbaserte målene om normer og prinsipper.¹³² Problemet er imidlertid spenningen mellom dem som oppstår når målet om profitt, det være seg hos private eller statskontrollerte selskaper, og de prinsipielle normative kravene om demokratisering synes å tale for motsatte handlingsalternativer. Konflikten mellom en prinsipiell og en interessebasert agenda er tydelig i de fleste diskusjoner av Vestens forhold til Aserbajdsjan.

Like etter oppløsningen av Sovjetunionen hadde USA ikke identifisert vitale interesser i Kaukasus, og førte en ad hoc-preget politikk uten et overordnet mål overfor regionen. Hovedårsaken til dette var at det for USA ennå ikke sto noen interesser på spill i regionen.¹³³ Rivaliseringen om innflytelse i regionen ble overlatt til Tyrkia og Iran.¹³⁴ USA hadde i denne første perioden bare løse retningslinjer for sin Kaukasus-politikk: Man anerkjente statenes selvstendighet og ønsket å støtte deres overgang til demokrati og markedsøkonomi. Støtteprogrammet ”Freedom Support Act” ble opprettet, men den armenske lobbyen i USA fikk tilføyd den såkalte seksjon 907 som blokkerte alt annet enn ren humanitær bistand og assistanse til ikkesprednings- og nedrustningsprogrammer til Aserbajdsjan.¹³⁵ Dette skjedde etter at Aserbajdsjan fra 1991 og Tyrkia fra 1993 innførte blokade av Armenia på grunn av konflikten om Nagorno-Karabakh. Forutsetningen for at Aserbajdsjan skulle få bistand på samme vilkår som de andre kaukasiske statene var at landet måtte ”stoppe alle blokader og

¹³¹ MacFarlane (1999) side 9 – 10.

¹³² Op.cit., side 60.

¹³³ Conradsen (2003), side 32.

¹³⁴ Op.cit., side 44 (tabell 1).

¹³⁵ Op.cit., side 33.

annen offensiv maktbruk mot Armenia og Nagorno-Karabakh.”¹³⁶ At Aserbajdsjan her blir kalt den offensive parten til tross for at det er Armenia som okkuperte aserbajdsjansk territorium, står som det mest slående beviset på den armenske lobbyens innflytelse i USA.

Etter et skifte i russisk sikkerhetspolitisk fokus i midten av 1994, og fordi USA i økende grad oppfatter både Russland og Iran som revisjonistiske makter i regionen, formulerer Clinton-administrasjonen en overordnet Kaukasus-politikk med klare mål og strategi. Det nye målet blir å hindre at Kaukasus-statene blir avhengige av Russland og Iran. Det blir således iverksatt en oppdemmingsstrategi overfor Russland og Iran. Aserbajdsjan ble av USA på dette tidspunkt betraktet som et lett offer for Russland på grunn av de ensidige handelsrelasjonene med Russland, og på grunn av at det politiske lederskapet hadde dype røtter i det gamle sovjetsystemet.¹³⁷

Med utsikter til deltagelse i utvinningen av store oljeressurser i Kaspiahavet fikk Aserbajdsjan en helt ny betydning for USA. USA har søkt å styrke sin innflytelse i regionen dels ut fra en geopolitisk og strategisk, dels ut fra en økonomisk motivasjon. Strategisk ønsker USA å hindre iransk, kinesisk eller russisk innflytelse i regionen. Økonomisk er det viktig å sikre amerikansk oljeindustri en ledende rolle i utnyttelsen av de antatt store reservene av olje og gass.¹³⁸ Lønnsomheten i olje- og gassprosjekter i hele området er betinget av robuste og rimelige transportløsninger, og det kritiske valget mellom transport via Iran, Russland eller Tyrkia var et storpolitisk spørsmål for regionen.¹³⁹ Dette vil jeg komme tilbake til senere i avsnittet om spillet om den aserbajdsjanske oljen.

Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet gitt en oversikt over Aserbajdsjans første steg mot å skape seg en uavhengig utenrikspolitikk etter Sovjetunionens fall. Vektlegging av ulike hensyn har gjort at den nye uavhengige staten har ført en skiftende utenrikspolitikk i perioden siden 1991. Jeg har argumentert for at ideologiske og prinsipielle hensyn veide tyngst under Folkefrontens styre fra 1992 til 1993, og at politikkskiftet som fant sted da Heydar Aliyev kom tilbake til makten betydde en mer pragmatisk linje med fokus på balansering. Han gjorde en bevisst innsats for å knytte flere ulike makters interesser til landet gjennom det han kalte for oljediplomati.

¹³⁶ Section 907 of the Freedom Support Act (min oversettelse).

¹³⁷ Conradsen (2003), side 34 – 36.

¹³⁸ Noreng (2000), side 165.

¹³⁹ Op.cit., side 167.

Konsesjoner gitt til vestlige oljeselskaper i den aserbajdsjanske delen av Kaspiahavet var forventet å gi dem incentiver til å fremforhandle en løsning på Karabakh-konflikten. Likeledes lå det en politisk undertone i tildelingen av andeler til det russiske oljeselskapet Lukoil.

Jeg har beskrevet utenomverdenens måte å forholde seg til de tidligere sovjetrepublikkene generelt og Kaukasus spesielt, og vist hvilken innvirkning dette har hatt på rammene rundt Aserbajdsjans utforming av en egen utenrikspolitikk.

Kapittel 2

Økonomifisering av Russlands utenrikspolitikk

Med Sovjetunionens fall mistet Russland store landområder og en betydelig andel av befolkningen. President Putin har i ettertid beskrevet unionens fall som vår tids største geopolitiske katastrofe.¹ Tapet av innflytelse i de tidligere sovjetrepublikkene var enormt. Politiske kretser i Russland ser ifølge Bobo Lo på dette som et nullsumspill der enhver nyvunnet innflytelse for USA eller Europa i den russiske interessesfæren betyr et tilsvarende tap av innflytelse for Russland.² Tidligere har landet hatt to faktorer å spille på i sin higen etter stormaktsstatus: Sitt enorme territorium og besittelsen av kjernevåpen. I dagens verdensbilde med stadig nærmere sammenheng mellom sikkerhetspolitikk og energipolitikk gjør også de store energiressursene landet sitter på, landet til en potensiell stormakt. I den tidlige postsovjetiske perioden forsøkte Russland å opprettholde sin innflytelse gjennom militære ressurser. Etter årtusenskiftet har man imidlertid gått over fra harde til myke maktmidler, finansiert av Russlands økonomiske ressurser,³ og Russland fører en bevisst politikk med mål om å gjenopprette den tapte innflytelsen i de områdene som tidligere har vært en del av det russiske imperiet og/eller den sovjetiske unionen.

Dette kapitlet vil ta for seg Putins utenrikspolitiske strategi med fokus på geopolitikk og trenden med økonomifisering av utenrikspolitikken som ifølge Bobo Lo har vært fremtredende siden Putin ble president.⁴ Økonomifiseringstrenden har fått sitt tydeligste utslag i forhold til SUS-landene gjennom Russlands bruk av det som kalles for ”energivåpenet”. Jeg skal beskrive økonomifiseringstrenden og vise at Kreml har både mulighet, gjennom sin kontroll med den russiske energisektoren, og vilje til å bruke energivåpenet som et maktmiddel mot tidligere sovjetrepublikker. Dette har først og fremst rammet SUS-land, især Hviterussland, Ukraina, Moldova og Georgia, samt Baltikum, men også EU-land har fått merke konsekvenser som tredjepart.⁵ Jeg vil ta for meg motivene bak det russiske presset mot SUS-landene, og se spesielt på feiden som har rast mellom Russland og Georgia de senere årene. Dette er med å danne rammene for Aserbajdsjans handlingsrom i forhold til Russland, og det leder fram mot kapittel 4 hvor jeg analyserer Aserbajdsjans

¹ Putin (2005a).

² Lo (2006).

³ Vahtra (2005), side 15.

⁴ Lo (2006).

⁵ Larsson (2006a), side 13.

respons på Russlands økonomifisering av utenrikspolitikken, og den aserbajdsjanske strategien og tenkningen rundt forholdet til Russland.

Geopolitikk og økonomifisering i Putins utenrikspolitiske strategi

President Putins visjon for Russland bygger ifølge Bobo Lo på forestillingen om Russland som en ”moderne stormakt” eller ”normal stormakt”.⁶ Putin ønsker et Russland som er sterkt ikke bare i tradisjonell politisk og militær forstand, men som også er økonomisk velstående, teknologisk avansert og har kulturell og moral innflytelse. Denne visjonen er fundert i tradisjonelle sentrale begrep i russisk identitet: Forestillingen om stormaktsevne (*derzjavnost'*), en hegemonisk rolle i nabolaget, Russland som en integrert del av europeisk og vestlig sivilisasjon, og Russland som et unikum, et enestående land. Lo mener at Putins visjon likevel er mer enn en mekanisk oppdatert tolkning av tsaristiske og sovjetiske modeller, blant annet fordi den dominante kilden til internasjonal makt i dag er økonomisk, og ikke militær.⁷ Dette gjenspeiler seg også i strategiene Putin benytter seg av for å nå sine mål. Ifølge Lo har Putin siden han kom til makten i 2000 brukt geopolitikk, økonomifisering, nasjonalisme, normalisering og pragmatisme som utenrikspolitiske strategier.⁸ Av disse skal jeg se på de to første som er spesielt interessante med tanke på Russlands måte å forholde seg til de tidligere sovjetrepublikkene og min problemstilling som er å analysere Aserbajdsjans respons på Russlands økonomifiseringsstrategi.

Russlands bruk av geopolitisk funderte strategier bygger på en forståelse av verden som et hovedsakelig fiendtlig og lovløst sted. Ifølge Lo bygger strategien på den geopolitiske ”treenigheten” bestående av nullsumsberegninger, maktbalanse og innflytelsessfærer.⁹ Denne delen av strategien henger nøye sammen med forestillingen om Russland som en stormakt. Som jeg har vist i del 1 har Russland siden 1994 definert de tidligere sovjetrepublikkene som sin naturlige innflytelsessfære. I forlengelsen av dette ser Russland på enhver innflytelse andre land har vunnet i SUS-området, som tapt innflytelse for Russland. Selvbildet som stormakt har også sammenheng med strategien om maktbalanse – Putin har for eksempel fokusert på Russlands rolle i en multipolar verdensorden. Regionalt betyr Russlands geopolitiske strategi en aktiv promotering av politiske, økonomiske og sikkerhetsinteresser i det tidligere Sovjetunionen, og ifølge Lo oppfatter Kreml å ha både rett og plikt til å utnytte

⁶ Lo (2006), side 59.

⁷ Ibid.

⁸ Op.cit., side 60.

⁹ Op.cit., side 61.

ethvert fortrinn Russland har i disse landene, fra felles historie, geografisk nærhet, felles kulturarv og politiske bånd til gjensidig økonomisk avhengighet – for å fremme russiske nasjonale interesser.¹⁰

Økonomiske virkemidler har vist seg som Russlands mest effektive stormaktsstrategi.¹¹ Lo bruker begrepet økonomifisering for å beskrive en utenrikspolitikk som tillegger økonomiske prioriteringer og instrumenter særlig betydning, og som gjenspeiler den økte innflytelsen til økonomiske aktører i beslutningsprosesser.¹² Dette er en strategi Russland brukte under Jeltsins presidentperiode da oligarkene var viktige aktører. Strategien har imidlertid først blitt virkelig fremtredende under Putin.¹³ Det nye konseptet for utenrikspolitikken som kom sommeren 2000 beskriver en politikk som legger vekt på bruk av alle tilgjengelige økonomiske virkemidler og ressurser for å opprettholde Russlands nasjonale interesser.¹⁴ Dette er ifølge Lo delvis motivert av et ønske om å bygge en sterk innenriks økonomisk base for Russlands stormaktsambisjoner, og delvis en respons på globalisering og forrang som blir gitt til økonomi i internasjonal politikk.¹⁵ I praksis har den russiske utenrikspolitikken, etter at Putin kom til makten, gått i retning av økt Kreml-kontroll med private selskaper og omforming av de gigantiske energiselskapene til lojale undersåtter for den politiske eliten som har brukt dem bevisst for å oppnå politisk og økonomisk dominans over land i den tidligere Sovjetunionen.¹⁶ Gjennom oppbygging av sterke økonomiske bånd ved oppkjøp og privatisering av lokal energiinfrastruktur, har Russlands politikk mot tidligere sovjetrepublikker vært mer konsistent og pågående og vært siktet inn på å gjøre landene både politisk og økonomisk avhengige av Russland.¹⁷ Den økonomiske makten har i noen tilfeller vært det eneste virkemiddelet Moskva har hatt tilgjengelig for å fremme sine interesser. Det har også vært det mest effektive etter at det sovjetiske krigsmaskineriet smuldret hen, og Russland som en følge av unionens fall fikk en redusert internasjonal posisjon, sakkert akterut teknologisk sett og landets moralske autoritet gikk i oppløsning.¹⁸

¹⁰ Op.cit., side 62.

¹¹ Ibid.

¹² Op.cit., side 63.

¹³ Ibid.

¹⁴ “The foreign policy concept of the Russian Federation”, godkjent av president Vladimir Putin 28.06.2000, side 6.

¹⁵ Lo (2006), side 63.

¹⁶ Ismailzade (2006b), side 18.

¹⁷ Op.cit., side 16.

¹⁸ Lo (2006), side 63.

En innfallsvinkel til økonomifiseringstrenden i russisk utenrikspolitikk er å se på aktiviteten til russiske selskaper i utlandet og hvordan denne korresponderer med målene for russisk utenrikspolitikk. Det er en økende tendens til internasjonalisering av russiske selskaper. Russland har de siste årene blitt et av verdens ledende kapitaleksporterende land. Statistikken gir imidlertid ikke det fulle og hele bildet fordi russiske selskaper har investert betydelige summer gjennom tredjeland og offshore investeringsenheter. Betydelige andeler av Russlands utenlandsinvesteringer kanaliseres gjennom Storbritannia, Kypros og Nederland. I tillegg er det en utbredt underrapportering av utbyttet av utenlandsaktivitetene. Russiske kapitalinvesteringer i utlandet er derfor antagelig reelt sett enda større enn tallene forteller oss. Råvareavhengige sektorer som energi- og metallprodusenter har vært de mest aktive til å internasjonalisere. For mange russiske selskaper har investeringer i SUS vært det første skrittet på veien til globale markeder.¹⁹ Dette gjelder særlig de nye utenlandsinvestorene. Hva gjelder ressursbaserte sektorer, som for eksempel olje, er den russiske dominansen i SUS i stor grad en arv fra sovjettiden, det vil si at verdiene russiske selskaper sitter på, ikke er nyanskaffelser.²⁰ SUS-markedene er like viktige for Russland som de vestlige markedene, men en viktig forskjell er den store markedsandelen de russiske selskapene ofte har i disse landene – i motsetning til i vestlige land hvor russiske selskaper sjelden holder en betydelig andel.²¹ For SUS-landene er betydningen av de russiske investeringene desto større i og med at de har vanskeligheter med å tiltrekke seg investeringer fra vestlige land.

Den russiske energisektoren

Kanskje det viktigste instrumentet i Russlands økonomifisering av utenrikspolitikken er landets posisjon som verdens nest største oljeprodusent og den største gassprodusenten. De tidligere sovjetrepublikkenes energiavhengighet av Russland er en viktig faktor som muliggjør Russlands bruk av økonomiske virkemidler for å nå politiske og strategiske mål.²² Energiavhengigheten er delvis en arv fra sovjettiden da alle sovjetrepublikkenes energisystemer var integrert og delvis et resultat av strategiske russiske oppkjøp etter 1991. Denne nye kontrollen med energisektoren i mange av de tidligere sovjetrepublikkene er et resultat av en bevisst russisk politikk som er forankret i den russiske utenrikspolitiske strategien om å bruke økonomiske virkemidler til å øke Russlands innflytelse. For å vise at

¹⁹ Vahtra (2005), side 4-9.

²⁰ Op.cit., side 19.

²¹ Op.cit., side 9.

²² Lo (2006), side 63.

dette er et utslag av politisk vilje, er det nødvendig å beskrive maktstrukturene i den russiske energisektoren.

President Putin har under sin presidenttid rekruttert mange fra nettverket av kontakter han fikk under sin tid ved Anatolij Sobtsjaks kontor i St Petersburg, og flere av de sentrale aktørene og Putins allierte i energisektoren hører også inn under denne gruppen. En annen gruppe med forbindelser til Putin som har tatt over mange posisjoner i presidentens nærmeste krets, er de såkalte *siloviki*, eller folk med bakgrunn fra militæret eller sikkerhetstjenestene, hvor Putin selv tjenestegjorde under sovjettiden. Slike forbindelser basert på kjennskap og likheter i tankegang på grunn av lik bakgrunn er sentrale for en beskrivelse av de uformelle prosessene i energisektoren. Byråkratene i Putins apparat er rekruttert fra to kretser: *siloviki* og liberalerne. Liberale ideer om markedsøkonomi og fri konkurranse er ikke fremtredende hos *siloviki*. Aksjoner og reaksjoner blir av dem sett på som nullsumspill, ting skal helst forbli statshemmeligheter og problemer kan best takles med maktbruk. Naturressurser blir sett på som nasjonale og strategiske eiendeler som bør kontrolleres av staten, og utenlandsk innblanding i styringen av naturressurser bør unngås.²³ Det er altså hos disse *siloviki* Putin henter støtten til sin geopolitiske strategi som danner grunnlaget for økonomifiseringen av utenrikspolitikken. Ved siden av den store fraksjonen av *siloviki* er liberalerne som har kritisert den statlige kontrollen med økonomien. Det synes som om Putin setter mer lit til dem som er for statlig kontroll enn til liberalerne. Splittelsen i myndighetsapparatet gir ham et rikt tilfang av innspill og argumenter å veie opp mot hverandre. Det gjør også at myndighetene kan følge flere ulike linjer samtidig.²⁴

Makten over den russiske energisektoren og energipolitikken konsentreres stadig mer til staten, Kreml og presidentadministrasjonen, til Putin personlig og til sikkerhetsorganene.²⁵ I den russiske energisektoren har presidenten makt gjennom flere formelle og uformelle mekanismer. Presidenten og hans administrasjonsapparat sitter generelt med mye makt i det russiske politiske systemet, og makten som er samlet i statens utøvende organer har økt betraktelig under Putins presidentperiode.²⁶ I tillegg har presidentens makt over Dumaen økt betraktelig. Dette bidrar til Putins parlamentariske kontroll med energisektoren som i praksis

²³ Larsson (2006b), side 116-20.

²⁴ Op.cit., side 63-64.

²⁵ Op.cit., side 15.

²⁶ Op.cit., side 115.

utøves gjennom dominansen til hans støtteparti *Jedinaja Rossija* (Forente Russland) sin kontroll med de komiteene i Dumaen som fatter beslutninger i forhold til energispørsmål.²⁷

Kontroll utøves også gjennom statlig eierskap, som det er en høy grad av i energiselskapene. De største og viktigste selskapene i den russiske energisektoren er Gazprom og RAO UES, som henholdsvis har ansvar for gassforsyningen og energiforsyningen. Gazprom er 51 prosent statseid, og RAO UES er 52 prosent statseid. I Russland er imidlertid de statlige eierandelene i selskapene ikke nødvendigvis den viktigste indikatoren for hvor nær sammenhengen er med den russiske stat. En bedre indikator er styremedlemmers forbindelser til statlige organer. Man kan gå ut fra at det er en sammenheng mellom graden av nærhet mellom styremedlemmer og statsorganer som presidentadministrasjonen, sikkerhetstjenestene eller regjeringen og graden av statlig kontroll. President Putin ser det ikke som problematisk å ha politikere i styrerommene til private selskaper. De får ifølge ham ikke eierandeler eller tilegne seg rikdom av det, men er der for å representere statens interesser.²⁸ I Gazproms styre sitter flere ministre og andre Kreml-utsendte. De nære forbindelsene mellom styret og statlige organer tyder på en høy grad av statlig kontroll med dette selskapet.²⁹ Gazprom blir av Peeter Vahtra og Kari Liuhto beskrevet som et ”patriotisk selskap” som er kontrollert av den russiske stat og hvor politisk intervensjon er en uatskillelig del av selskapets utenlandsaktivitet.³⁰ RAO UES passer også med denne beskrivelsen. Begge disse selskapene oppfattes som instrumenter for den russiske stat i SUS-land. Hvordan dette skjer helt konkret vil jeg komme tilbake til senere i kapitlet.

I RAO UES sitt styre er det likeledes flere ministre og Kreml-utsendte. RAO UES er ledet av Anatolij Tsjubajns som i 2003 ble berømt for sin tese om Russland som et liberalt imperium.³¹ Denne går ut på at Russland er en naturlig leder blant SUS-landene både hva gjelder omfanget av sin økonomi og levestandard, og at Russland bør ha som mål å styrke sin lederposisjon i denne delen av verden i løpet av de neste femti årene. Han gikk inn for at ”Russlands ideologi [...] i alt overskuelig historisk perspektiv må være den liberale imperialismens ideologi, og målet til den russiske stat må være å bygge et liberalt imperium.”³² Det som gjør tesen interessant i forbindelse med økonomifiseringen av russisk utenrikspolitikk er hans syn på

²⁷ Op.cit., side 134-136.

²⁸ Op.cit., side 138.

²⁹ Op.cit., side 139-40.

³⁰ Vahtra og Liuhto (2004a), side 16.

³¹ Tsjubajns (2003a).

³² Tsjubajns (2003a), side 12 (min oversettelse).

økonomiske virkemidler i spredning av Russlands innflytelse: ”For meg betyr liberal imperialisme at den russiske stat med alle midler må bidra til ekspansjonen av russisk foretningsvirksomhet utenfor statens grenser – til våre naboer. For meg betyr den at den russiske stat gjennom direkte lovlige metoder må gjøre alt for å støtte de grunnleggende verdiene frihet og demokrati ikke bare i Russland, men i alle nabostater.”³³ Dette setter RAO UES sine utenlandsaktiviteter i et spesielt lys.

Hva angår den byråkratiske kontrollen med energisektoren, er det i mange tilfeller uklart hvilket ansvar og hvilken myndighet ulike statlige organer har. Putin har hatt som mål å strømlinjeforme de statlige strukturene, men i mange tilfeller er det nettopp det at ansvarsforholdene er så uklare som gjør at ulike organer kan brukes til å øke Kremles kontroll. For energisektorens del er det generelle bildet at beslutningsorganene som har å gjøre med eksport av gass og andre energiressurser er mange og med uklare ansvarsforhold. Den sentrale distribusjonsenheten TsPDU (*Tsentralnoe Proizvodstvenno-dispetsjerskoe Upravlenije*) har å gjøre med eksport av naturgass til Vest-Europa, SUS og de baltiske statene. Det har blitt satt spørsmålsteget ved dette organets uavhengighet, og det har blitt hevdet at TsPDU i realiteten er en integrert del av Gazprom. Organet har ifølge Robert Larsson fra tid til annen gått inn i rollen av et myndighetsorgan, for eksempel når det har vært involvert i forhandlinger, men lojaliteten til TsDPU ligger øyensynlig hos Gazprom.³⁴

Dette går inn i den større debatten om Gazproms forhold til den russiske stat, som grovt sett kan sees på to måter: Enten som et uttrykk for en svak stat i møte med et sterkt selskap eller som et uttrykk for en sterk stat som bruker et stort og strategisk viktig selskap til å nå sine mål. Dette kan ha sammenheng med normative synspunkter på statens rolle og ansvar i forhold til private interesser, noe som for Gazprom og den russiske stats del kan være et tema for videre empirisk forskning. Skillet mellom de to er imidlertid vanskelig å operasjonalisere og kan i enkeltsaker være av liten praktisk betydning siden Gazprom og den russiske stat kan sies å ha stor grad av sammenfallende interesser, og de for det meste agerer i samklang i viktige spørsmål.³⁵ Det uoffisielle slagordet i den russiske eliten lyder ”Det som er bra for Gazprom, er bra for Russland.”³⁶ Kanskje er nettopp dét en innfallsvinkel som er nyttig i forsøket på å belyse forholdet mellom staten og gasselskapet: Skillet mellom de to har ikke

³³ Tsjubajs (2003a), side 12-13 (min oversettelse).

³⁴ Larsson (2006b), side 126.

³⁵ Larsson (2006a), side 10.

³⁶ Trenin (2007), side 1 (min oversettelse).

stor praktisk betydning. I denne oppgaven vil jeg forholde meg til at Gazprom er et statskontrollert selskap som brukes av den russiske stat for å oppnå utenrikspolitiske mål. Jeg vil ikke undervurdere betydningen av Gazproms egne agenda i utlandet, men jeg mener den må ses i nøye sammenheng med den russiske stats utenrikspolitiske agenda.

De uformelle sidene av den statlige kontrollen det mer problematisk å si noe sikkert om. Dette bunner først og fremst i vanskelighetene med å få tilgang til sikker informasjon. I mangel av dokumenter og annet kildemateriale blir man som tidligere tiders kremlologer hensatt til å basere analyser på hvem som kjenner hvem fra hvor og hvor ofte de møtes og lignende. Det er problematisk å kvantifisere betydningen av bekjentskap og møter i uformelle rammer. Når for eksempel Aleksej Miller som administrerende direktør i Gazprom i henhold til noen kilder møter Putin tre ganger i uken,³⁷ er det imidlertid rimelig å anta at det ikke er ubetydelig. Putin er en opptatt mann, og det at han tar seg tid til å møte noen på ukentlig basis tyder på at han oppfatter møtene som nyttige og viktige for eksempel på grunn av informasjon han mottar eller ting som blir diskutert. Larsson mener dette beviser Gazproms og Millers betydning for Russland fordi ingen andre har slik tilgang til president Putin.³⁸ Jeg vil hevde at det også tydelig viser at Putin har løpende tilgang til den administrerende direktøren i landets største og viktigste selskap, med de implikasjonene det har for graden av politisk styring av selskapet.

Energivåpenet i russisk utenrikspolitikk

Jeg har vist hvordan den russiske presidenten sitter med mye både formell og uformell makt i den russiske energisektoren. Koblet med en vilje til å bruke dette som et pressmiddel, blir dette et virkningsfullt våpen i den russiske statens hender.³⁹ Det at Gazprom eier 50 prosent av aksjene i det ukrainske gassrørledningsselskapet Rosukrenergo gir Gazprom en mulighet til å påvirke Ukrainas gassimport. Det samme gjelder selskapet RAO UES som eier 100 prosent av det georgiske strømproduksjonsselskapet Mtkvari. De store eierandelene hadde imidlertid ikke kunnet blitt karakterisert som et pressmiddel uten selskapenes vilje og evne til å bruke det slik. Larsson identifiserer flere ulike måter Russland har brukt energi som et våpen på: Totale eller delvise forsyningsavbrudd, utilslørte eller skjulte trusler om forsyningsavbrudd, diskriminerende prispolitikk, bruk av eksisterende energigjeld, å la noen stifte ny energigjeld

³⁷ Larsson (2006b), side 117.

³⁸ Ibid.

³⁹ Op.cit., side 177.

og overtakelser av selskaper og infrastruktur.⁴⁰ Dette er ikke noe nytt i russisk historie. Antagelig kan det spores tilbake til sovjettiden, men i mitt henseende i denne oppgaven er det interessante først og fremst den postsovjetiske perioden og særlig Putin-perioden. Selv om det har vært færre forsyningsavbrudd under Putin enn under Jeltsin, har det ikke vært en merkbar nedgang i antall hendelser som involverer russisk bruk av energivåpenet.⁴¹ Larsson har gjort en systematisk gjennomgang av tiden siden 1991 og funnet at energivåpenet som definert over har blitt brukt ved mer enn 55 anledninger. Ved 40 av disse anledningene har det vært klare økonomiske motiver bak, og over 30 har hatt klare politiske motiver. Bare elleve av hendelsene manglet en kjent politisk forbindelse. Flertallet av hendelsene har ifølge ham både politiske og økonomiske motiver, men viktigst er det at det synes som så godt som alle hendelsene med bruk av energivåpenet er understøttet av langsiktige strategiske mål.⁴²

Det hefter selvsagt usikkerhet ved analyser av beveggrunner og motiver for handlinger, og dette er blant de tingene vi ikke vil få sikker kunnskap om. Det er likevel mulig å vurdere sannsynligheten av ulike forklaringer på Russlands handlingsmønster. Larsson skiller mellom økonomiske motiver og markedsøkonomiske motiver,⁴³ og gjør det slik klart at noen handlinger kan synes økonomisk lønnsomme til tross for at de i et rent markedsøkonomisk perspektiv ikke ville blitt sett som lønnsomme. Ifølge Larsson er de fire hovedmålene med bruken av energivåpenet å tvinge fram politiske innrømmelser i pågående forhandlinger, å få til overtakelser av infrastruktur, å fullbyrde økonomisk gunstige avtaler og å komme med en politisk ytring. Det har vært få direkte politiske innrømmelser som resultat av Russlands energivåpen, men desto større suksess hva gjelder å få til overdragelser av utenlandske aktiva som infrastruktur.⁴⁴ Dette har for eksempel skjedd gjennom at Russland har forsynt SUS-land med gass til tross for mottakerlandenes manglende betalingsevne. De har dermed opparbeidet seg stor gjeld, som Russland har tilbudt seg å avskrive mot eierandeler i infrastruktur eller energiselskaper, gjerne kombinert med trusler eller ultimatumer knyttet til politiske innrømmelser. Slike overtakelser har i sin tur styrket russiske selskapers stilling på utenriksmarkedet og mulighetene for å bruke energivåpenet ved neste korsvei. Det er den viktigste måten energivåpenet har bidratt til å fullbyrde økonomisk gunstige avtaler, samt muligheten dette gir for inntekter fra kunder man i fremtiden tror vil ha mulighet til å betale

⁴⁰ Op.cit., side 261.

⁴¹ Op.cit., side 263.

⁴² Op.cit., side 262.

⁴³ Op.cit., side 218.

⁴⁴ Op.cit., side 266.

for seg. Målet om å komme med en politisk påstand gjelder i utgangspunktet alle tilfellene av bruken av energivåpenet. Her blir de på et vis fanget i en ond sirkel: For at truslene skal bli tatt alvorlig, må de fra tid til annen vise sin vilje til handling gjennom for eksempel forsyningsavbrudd.⁴⁵

Energivåpenet brukt i SUS-land

De siste årene har Russland vært innblandet i flere feider med sine naboland og tidligere unionsfeller. Både Ukraina, Moldova og Georgia har opplevd at deres gassavhengighet av Russland ble brukt som politisk pressmiddel mot dem. I Kaukasus har bruk av energivåpenet vært mulig blant annet gjennom aktiv russisk deltagelse i privatiseringen av energiselskaper. Det er klart problematisk å uttale seg om beveggrunnene bak slike investeringer. Hvilke motiver som veier tyngst for ulike beslutninger, er vanskelig å si noe sikkert om. Det er imidlertid mulig å se på hvilke motiver som blir oppfylt gjennom investeringene. Økonomisk og politisk motivasjon kan tenkes å gå hånd i hånd i noen av tilfellene. Det slående med disse overtakelsene er imidlertid hvor lavt de skårer på økonomisk rasjonalitet og hvor høyt de skårer på politisk rasjonalitet.

I Armenia kom det russiske energiselskapet RAO UES inn som kontrollerende eier i elektrisitetsproduksjonen gjennom et bytte av gjeld de armenske selskapene hadde utestående mot eierandeler.⁴⁶ I Moldova kjøpte det samme selskapet 100 prosent av eierandelene i energiproduksjonsanleggene. Klarest indikasjon på den politiske motivasjonen bak tilegnelsene ser vi i Georgia hvor selskapet kjøpte opp 75 prosent av elektrisitetsproduksjons- og distribusjonssystemet for Tbilisi fra et amerikansk selskap som hadde tapt store beløp på sine investeringer i Georgia.⁴⁷ Vestlige selskaper har på grunn av den høye risikoen vist liten interesse for å kjøpe seg inn i disse infrastrukturprosjektene.⁴⁸ Fra et rent investeringsmessig synspunkt gir oppkjøpene altså ikke mening.⁴⁹ Dette gir oss en pekepinn om at andre motiver er viktigere. En annen viktig indikator på graden av politisk motivasjon er imidlertid det at investeringene i hovedsak gjøres av statskontrollerte selskaper eller av private selskaper med nære bånd til staten.⁵⁰ Det at oppkjøpene har kommet i en strategisk viktig sektor som

⁴⁵ Op.cit., side 268.

⁴⁶ Ismailzade (2006b), side 34.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Op.cit., side 19.

⁴⁹ Dette gjelder i et nåtidsperspektiv. I et lengre tidsperspektiv er det mulig å tenke seg at landene får en varig økonomisk vekst og stabilisering som vil gjøre dem mer attraktive for vestlige investorer.

⁵⁰ Ismailzade (2006b), side 35.

energisektoren peker også i samme retning. Energisektoren har stor betydning for levestandard og potensielt også for den sosiale stabiliteten i et land. Å gi fra seg kontrollen over sin egen energisektor og energitilførsel blir av enkelte sett på som likeverdig med å gi fra seg suverenitet.⁵¹ Muligheten for å stenge av gasstilførsel og energitilførsel til land som fører en uønsket politikk utgjør et sterkt pressmiddel. Dette maktmidlet har Kreml vist seg å være villig til å bruke. Økonomifiseringen, eller de økonomiske virkemidlene i utenrikspolitikken har på denne måten gitt geopolitikkens kamp om innflytelse tenner gjennom å gi Russland muligheten til å utøve indirekte kontroll med SUS-landene.⁵²

Georgia

For å vise konkrete eksempler på Russlands bruk av energivåpenet i de senere år vil jeg se nærmere på Russlands feide med Georgia. Eksempelet Georgia er interessant i forhold til Aserbajdsjan – både på grunn av geografisk nærhet, men mest på grunn av de mange betydelige likhetene i forholdet mellom Russland og de to nabolandene. Mens Georgia har hatt store problemer i forholdet til sin nordlige nabo, opplever ikke Aserbajdsjan det samme. Jeg skal ta for meg utviklingen i feiden mellom Georgia og Russland i 2006 og se på hva som utgjør signifikante forskjeller som kan forklare hvorfor Georgia og Aserbajdsjan har så ulikt forhold til Russland.

Handlingsmønsteret i feiden mellom Russland og Georgia er interessant for Aserbajdsjan fordi det er mange likheter i Russlands forhold til Georgia og Aserbajdsjan. Det er for det første interessant å se på forskjellene i hvordan Russland opptrer i forholdet til Aserbajdsjan sammenlignet med opptreden mot Georgia. For det andre har Aserbajdsjan helt andre ressurser å spille på enn Georgia, og følger en totalt forskjellig strategi fra Georgia.

Vesentlige likheter i dagens forhold mellom Russland og Georgia og Aserbajdsjan ligger i handelsmønster og migrasjonsmønster. Landbruksprodukter både fra Georgia og Aserbajdsjan har Russland som sitt viktigste marked. Dette henger også sammen med migrasjon: Både Georgia og Aserbajdsjan har store diasporaer i Russland som jobber på markeder og selger grønnsaker og jordbruksprodukter. Dette er delvis en fortsettelse fra sovjettiden, og delvis et resultat av den vanskelige økonomiske situasjonen i de kaukasiske landene etter 1991. Diasporaene er viktige for den hjemlige sosiale stabiliteten i både Georgia og Aserbajdsjan på

⁵¹ Danielyan (2006).

⁵² Lo (2006), side 64.

grunn av de store beløpene de sender hjem til slektninger. Fattigdom og arbeidsløshet er utbredt i begge land. Ca 45 prosent av befolkningen i Aserbajdsjan lever på eller under fattigdomsgrensa.⁵³ I Georgia er også fattigdomsprosenten på rundt 50.⁵⁴ Pengeoverføringene fra diasporaene i Russland bøter på denne situasjonen.

En vesentlig forskjell er Aserbajdsjans posisjon som petroleumsleverandør. Georgias utsikter til økonomisk vekst knytter seg først og fremst til posisjonen som transitland og er sånn sett priggitt den regionale utviklingen, mens Aserbajdsjan i større grad er en regional premissleverandør på grunn av olje- og gassressursene det sitter på. Ressursene gir dessuten store inntekter og dermed større økonomisk handlingsrom. Aserbajdsjan hadde i 2006 verdens raskest voksende økonomi med en økning i BNP fra året før på hele 30 prosent,⁵⁵ så godt som utelukkende på grunn av åpningen av BTC-ledningen som begynte å generere inntekter fra mai 2006. Georgia hadde en økning i BNP på 8,8 prosent i 2006. Posisjonen som transitland for de kaspiske energiressursene har gitt noen investeringer og arbeidsplasser knyttet til selve utbyggingen, men gir ikke langsiktige arbeidsplasser. Landet har forhåpninger om at posisjonen som transitland skal føre til langsiktig vekst.⁵⁶

I forholdet til Russland er det imidlertid ikke nødvendigvis det rene økonomiske aspektet som er viktigst, men graden av avhengighet. Aserbajdsjan er selvforsynt med olje og gass etter at Shah Deniz-gassfeltet ble operativt i desember 2006. Georgia som er avhengig av import av strategiske varer som strøm, gass og olje, er nødt til å holde seg inne med regionale makter for å være sikret forsyninger. Aserbajdsjan kan bruke sin forsyningssikkerhet til å bygge seg opp en uavhengig stilling i forhold til andre regionale makter.

En annen vesentlig forskjell mellom Georgia og Aserbajdsjan er den politiske strategien de nasjonale lederne velger seg i forholdet til Russland. Georgias president Mikhail Saakasjvili har vært meget direkte og brukt en til dels fiendtlig retorikk i sine utfall mot Russlands politikk. Georgia har siden roserevolusjonen i 2003 tatt store skritt i retning av euroatlantisk integrasjon. Det jobbes aktivt for NATO-medlemskap og integrasjon i EU-strukturer, og i 2006 fikk Georgia en egen handlingsplan innenfor EUs naboskapsprogram (ENP). USA har vært en viktig partner for Georgia gjennom *Train and Equip*-programmet hvor amerikanske

⁵³ Kjærnet (2006), side 8.

⁵⁴ CIA – *The World Factbook* – Georgia.

⁵⁵ CIA – *The World Factbook* – Azerbaijan.

⁵⁶ CIA – *The World Factbook* – Georgia.

militærstyrker trener opp georgiske militærstyrker, blant annet i forbindelse med Georgias deltagelse i Irak-krigen. Georgia har således lent seg relativt ensidig vestover og satset alt på integrasjon i NATO og EU parallelt med at det har tatt avstand fra Russland. Georgisk medlemskap i NATO synes mer sannsynlig etter at landet ble innvilget intensivert dialog med organisasjonen i september 2006 som en del av deres individuelle partnerskapshandlingsplan med NATO.⁵⁷ EU-medlemskap synes imidlertid usannsynlig i overskuelig fremtid.

Aserbajdsjan har som Georgia inngått naboskapsavtale med EU og individuell partnerskapshandlingsplan med NATO. Det kan imidlertid synes som dette for Aserbajdsjan ikke utgjør et alternativ eller en motpol til Russland, men at det inngår som en viktig del av aserbajdsjansk utenrikspolitikk parallelt med et aktivt samarbeid med Russland. Det er også store forskjeller i måten politikken utøves på mellom de to landene. Ilham Aliyev har utvist større forsiktighet enn sin kollega i Georgia hva gjelder manøvrering og balansering av stormaktsinteresser. Han har ikke engasjert seg i den type sterke ordkriger som Saakasjvili har hatt med Putin. Han har ikke aktivt gått inn for å fremmedgjøre Russland og støtte sin nordlige nabo fra seg. Tidligere president Heydar Aliyev var hjernen bak denne balanseringsstrategien og førte den til det fulle. Sønnen Ilham har blitt kritisert for å mangle farens politiske teft, men han har i det store og hele fulgt farens politiske linje.

President Mikhail Saakasjvili har ført en konfrontasjonslinje i forhold til Russlands rolle i de såkalte "frosne" konfliktene i Abkhasia og Sør-Ossetia. Russland har hatt fredsbevarende styrker utplassert i begge utbryterrepublikkene, noe som er meget kontroversielt fra et georgisk synspunkt på grunn av Russlands rolle i konflikten.⁵⁸ Det utstedes for eksempel russiske pass til innbyggerne i Sør-Ossetia og Abkhasia, og dette er bare én av måtene Russland i georgiske øyne oppfører seg som om disse utbryterrepublikkene er russiske. Passutstedingen er imidlertid helt i tråd med reglene i Russland som gir alle tidligere borgere av Sovjetunionen som ikke har annet statsborgerskap, rett til russisk statsborgerskap. Når Georgia oppfatter dette som de facto annektering, er det fordi pass er viktige identitetspapirer som sørger for mobiliteten til beboerne i disse republikkene, samt at russisk pass er inngangsbilletten til det russiske velferdssystemet.⁵⁹ Det bidrar til bildet av at det er Russland som har omsorgen for befolkningen i utbryterrepublikkene, noe Georgia er forhindret fra på

⁵⁷ "NATO offers intensified dialogue to Georgia" NATO, 21.09.2007

⁵⁸ Blagov (2006).

⁵⁹ van der Schriek (2004).

grunn av den fastlåste situasjonen i konfliktene. Jo lenger tid det går før konfliktene får en endelig løsning, jo mindre georgiske blir regionene også de facto. Som nevnt forsyner også Gazprom regionene med gass til tross for deres manglende betalingsevne. Sett fra et aserbajdsjansk synspunkt har Russland heller ikke opptrådt nøytralt i forhold til konflikten om Nagorno-Karabakh, og landets plass som medformann i OSSEs Minsk-gruppe som har forsøkt å finne en løsning på konflikten siden 1992 blir derfor sett som svært uheldig av Aserbajdsjan. Både Georgia og Aserbajdsjan har altså problemer med Russlands rolle i sine respektive territorielle konflikter og opplever Russland som en aktiv motarbeider av en regulert løsning på konfliktene. Aserbajdsjan har imidlertid ikke kjørt den samme konfrontasjonslinja som Georgia, men har satset på en mer balansert utenrikspolitikk.

Den 22. januar 2006 var det to eksplosjoner på Mozdok-Tbilisi hovedgasslinjen i Nord-Ossetia. Dette skulle vise seg å bli starten på en langvarig feide mellom Georgia og Russland. Samme dag var det en eksplosjon i et overføringstårn som ga stans i elektrisitetsforsyningen til Georgia fra Russland. Georgias president Mikhail Saakasjvili la umiddelbart skylden på Russland og sa at ”angrepene var gjort for at Georgia skulle falle sammen og falle i Russlands hender.”⁶⁰ Russland nektet for å ha noe med eksplosjonene å gjøre og la skylden på pro-tsjetsjenske krefter i Nord-Ossetia. Den fiendtlige holdningen fra begge sider er tydelig allerede fra begynnelsen av denne feiden: Det russiske utenriksdepartementet avskrev Saakasjvilis beskyldninger som et desperat forsøk på å finne vestlige beskyttere for sin ”anti-russiske kurs”.⁶¹ Jeg vil ikke her gå inn på diskusjonen om det virkelig var Russland som sto bak eksplosjonene på gasslinjen til Georgia. Hvor usannsynlig det enn virker, er det ikke første beskyldning om upassende maktbruk fra russiske sikkerhetsstyrker. De har tidligere blitt beskyldt for å ha bombet boligblokker for å legitimere krigføringen i Tsjetsjenia. Beskyldningene fra Saakasjvili føyer seg således inn i en allerede eksisterende diskurs rundt Kremls villighet til maktbruk.

En viktig årsak til at bruddet i gasstilførselen ble opplevd som så problematisk av Georgia er den nærmest totale avhengigheten av Russland for energiforsyning. Dette er imidlertid i ferd med å endre seg – med nabolandet Aserbajdsjans økende evne til å bidra til diversifisering av Georgias energiforsyning. I løpet av 2007 vil antagelig *South Caucasus Pipeline* som går fra

⁶⁰ Yasmann (2006).

⁶¹ Ibid.

Baku til Erzurum i Tyrkia via Tbilisi, kunne minske betraktelig Georgias avhengighet av russisk gass.⁶²

Dagen før gassforsyningen til Georgia ble gjenopprettet igjen, ga ordføreren i Tbilisi Gigi Ugalava ordre om å kutte gass- og strømforsyningen til den russiske ambassaden i Tbilisi som hevn for "energiblokkaden." Dette fikk president Putin til å gå ut og si at "mens russiske spesialister jobber dag og natt i frysetemperatur for å reparere ledningen, så spytter georgiske tjenestemenn på oss."⁶³ Gassforsyningen til Tbilisi var oppe og gikk igjen etter en uke, mens forsyningen til regionene tok litt lenger tid å reparere. For å klare seg gjennom forsyningskrisen fikk Georgia midlertidige forsyninger fra Iran i under en uke og fra Aserbajdsjan i omtrent to uker. I fjerde kapittel vil jeg komme tilbake til Aserbajdsjans vurderinger av dette. De måtte på sin side balansere mellom å komme naboene til unnsetning i en vanskelig situasjon og å ikke terge Russland. Etter å ha flagget sitt ønske om diversifisering av energiforsyningen veldig høyt, kuttet Georgia imidlertid gassimporten fra både Iran og Aserbajdsjan så snart forsyningene fra Russland var i gjenge igjen. En mulig forklaring er at den iranske gassen var mer enn dobbelt så dyr som den russiske. Gasspartnerskapet med Iran kan også ha blitt for sensitivt for Georgia som har inngått nært partnerskap med USA.⁶⁴ I valget mellom dyr, politisk uønsket russisk gass og enda dyrere, politisk uønsket iransk gass valgte altså Georgia det første, etter å ha gjort en klar politisk markering mot den politiserte prispolitikken til Russland.

Til tross for gjenopprettelsen av gassforsyningen fra slutten av januar, eskalerte feiden mellom Russland og Georgia fra midten av februar. 15. februar krevde det georgiske parlamentet tilbaketrekning av russiske fredsbevarende styrker fra Sør-Ossetia innen seks måneder. Etter dette brøt alle kommunikasjonskanaler mellom de to landene sammen, og den 21. februar sluttet Russland å utstede visum til georgiere. Russland fryktet at en løsning av konfliktene i Abkhasia og Sør-Ossetia kunne bane vei for georgisk NATO-medlemskap, noe Russland med sin nullsumforsåelse av geopolitikk motsetter seg.⁶⁵ Samme dag brøt russiske fly inn i georgisk luftrom, noe georgierne tok som en provokasjon. På russisk side ble det nå snakket om regimeskifte i Georgia som en mulig utvei for å unngå videre provokasjoner

⁶² Ismayilov (2006).

⁶³ Petriasjvili (2006a).

⁶⁴ Petriasjvili (2006b).

⁶⁵ Torbakov (2006).

mellom de to landene, og russiske strateger brukte argumenter som at ”én kule er billigere enn en krig.”⁶⁶

I slutten av mars ble det innført importforbud mot georgisk vin til Russland, angivelig på grunn av ”uakseptable nivåer av farlige kjemikalier.”⁶⁷ Russland utgjorde før dette 80 prosent av markedet for den georgiske veksporten, og veksporten sto alene for en brorpart av landets utenrikshandel.⁶⁸ Handelsembargoen fra Russland var en krise for vinindustrien og for landets nasjonale økonomi. Dette ble raskt sett som en hevn for Georgias blokkering av russisk WTO-medlemskap tidligere samme måned.⁶⁹ Den georgiske parlamentslederen Nino Burdsjanadse tok etter dette opp spørsmålet om Georgia burde gå ut av SUS. Økonomiske aspekter har ifølge henne alltid vært hovedargumentet for SUS-medlemskap, men ”hvis vi er det eneste SUS-landet Russland har visumkrav til og det eneste landet som import av vin, frukt, te og kanskje i morgen Borzjomi [georgisk mineralvann] er forbudt fra, så hvorfor skal vi forbli i denne organisasjonen?”⁷⁰ Burdsjanadse fikk rett – fra begynnelsen av mai ble det forbudt å importere georgisk mineralvann, angivelig av sikkerhetshensyn. Igjen oppfattet Georgia (og utenomverdenen) embargoen som politisk motivert, som straff for en vestlig-orientert linje. Som med den georgiske vinen var Russland det viktigste eksportmarkedet for det georgiske mineralvannet med 60 prosent av eksporten.⁷¹

Den store kulminasjonen av feiden mellom Georgia og Russland kom den 27. september da fire russiske offiserer og elleve georgiske statsborgere ble arrestert og tiltalt for spionasje i Tbilisi. I slike spionsaker er det vanlig å erklære de mistenkte for *persona non grata* uten å oppgi noen offisiell årsak. Georgia gikk derimot stort ut med dette, og gjorde ingenting for å legge lokk på saken.⁷² Russland svarte med å tilbakekalle sin ambassadør fra Tbilisi. Ikke lenge etter begynte også tvangsdeportasjoner av georgiere og strenge kontroller av georgiske virksomheter i Moskva.⁷³ Medier rapporterte også om utvisninger av barn med georgisk-klingende navn fra skoler og full stopp i pengeoverføringer fra Russland til Georgia. Samtidig var det full stans i alle kommunikasjonsmidler mellom de to nabolandene – verken post, fly eller båter gikk. Det bor omtrent en million etniske georgiere i Russland. Den store georgiske

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Corso (2006).

⁶⁸ “Georgian wine producers over a barrel”, *FAO Newsroom*, 20.07.2006. Tynan (2006).

⁶⁹ Corso (2006).

⁷⁰ Burdsjanadse sitert hos Corso (2006).

⁷¹ Mackedon (2006).

⁷² Cohen (2006).

⁷³ Ibid.

diasporaen er delvis en arv fra sovjettiden, delvis et resultat av den sosioøkonomiske utviklingen som har ført til stor arbeidsutvandring fra Georgia etter unionens fall. På grunn av store skyggetall er det vanskelig å anslå hvor store beløp som overføres fra diasporaen til Georgia, men det blir anslått å være i størrelsesorden 500 millioner dollar i året. Dette er et meget betydelig beløp med tanke på Georgias svake økonomiske utvikling – i 2003 utgjorde det 20 prosent av landets BNP⁷⁴ – og med tanke på at omtrent halvparten av befolkningen lever under fattigdomsgrensa, og gjennomsnittslønnen i Georgia ligger på 60 dollar per måned. Det anslås at mange av Georgias fattige er helt eller delvis avhengige av pengeoverføringene fra slektninger i Russland. Den georgiske diasporaen er dermed av stor betydning for den sosiale stabiliteten i Georgia. Russlands angrep på georgiere i Moskva er således et kraftig virkemiddel med potensielt store implikasjoner for Georgias sosiale stabilitet. Med tanke på at Russland ikke har lagt skjul på sitt ønske om regimeskifte i Georgia kan det synes som om stoppen i pengeoverføringene og utvisningene er et virkemiddel som var ment å ramme Georgias stabilitet direkte og slik sette Saakasjvilis regime i fare.

I en forlengelse av feiden med Georgia har det fra 1. april 2007 blitt innført nye immigrasjonslover i Russland. Loven setter kvoter for antallet utenlandske arbeidere på russiske markeder, en arbeidsplass som er typisk for mange kaukasiere i Russland. Selv om det er for tidlig å si noe om utslaget av loven, oppfattes den som en fortsettelse av ”kampanjen” mot georgiere i Russland som var en del av feiden mellom de to landene i 2006.

Ved hvert årsskifte er det nye forhandlinger om gassprisen mellom Gazprom og landene Russland eksporterer gass til. Etter et begivenhetsrikt år i forholdet mellom Georgia og Russland, knyttet det seg forventninger til prisforhandlingene for 2007. Georgias strategi var farget av årets hendelser. Georgiske myndigheter gikk ut og erklærte at de ikke aktet å betale en ”politisk pris” for den russiske gassen. Gazprom tilbød Georgia gass til 230 dollar per 1000 kubikkmeter gass. Prisen var mer enn en dobling av de 110 dollarene Georgia hadde betalt for gassen i 2006. Med de store forskjellene i pris til ulike land, er det forståelig at Georgia oppfatter prisfastsettelsen som politisk motivert ut fra et ønske om å straffe land med uønsket politikk og belønne land med Moskva-vennlig politikk. 230 dollar per 1000 kubikkmeter gass er på nivå med prisen EU-land betaler for gassimport fra Gazprom. Hviterussland betalte 47 dollar per 1000 kubikkmeter gass i 2006, og 110 dollar for samme volum fra 2007. Ukraina

⁷⁴ UN Association of Georgia, “Migration”.

betaler 130 dollar, Moldova betaler 170 dollar og skal begynne å betale ”europeisk markedspris” for gassen i 2011.⁷⁵

Det er vanskelig å oppfatte disse prisforskjellene som noe annet enn politisk motivert. Forskjellene forklares ikke av faktiske forskjeller i transportkostnader eller lignende. Hviterussland er det landet i SUS som ligger nærmest Russland politisk og har dermed fått lavest pris. Georgia som eneste land i Kaukasus som i 2006 fikk innvilget en intensivert dialog om NATO-medlemskap ble avkrevd den høyeste prisen, sammen med Aserbajdsjan som har bygget BTC-rørledningen som forbigår russiske oljeledninger.

Fra politisk prising til markedspriser?

Den siste utviklingen i forhold til prisene på energiressursene Russland eksporterer til de tidligere sovjetrepublikkene tyder ifølge noen kilder på en avpolitisering av prisfastsettelsen fra russisk side. Det har blitt uttrykt målsetninger om å få prisene opp på et ”europeisk markedsnivå” for flere av landene, det vil si at subsidieringen av tidligere sovjetrepublikker skal ta slutt, og at prisene skal bli like for både EU-land og SUS-land. Prisene har generelt blitt satt opp for flere av landene. Å få prisene opp på et ”europeisk markedsnivå” kan sies å være et uttrykk for at Russland retter seg mer etter markedsøkonomiske prinsipper i eksporten av sine energiressurser. Økonomiske drivkrefter er imidlertid ikke nødvendigvis synonyme med markedsøkonomiske prinsipper.⁷⁶ Det kan imidlertid være flere forklaringer på dette. Avveininger i forhold til Russlands rolle som leverandør til andre europeiske land kan ligge bak. Vestlige kunder til russisk energi er mer betalingsdyktige enn SUS-land, og er således viktige kunder. EU er avhengig av import av russisk gass, og bruken av energiavstengninger mot tidligere sovjetrepublikker blir dermed opplevd som skremmende. Det er riktignok ingenting som tyder på at dette er et virkemiddel Russland vil bruke overfor andre enn de landene det oppfatter som innenfor sin innflytelsessfære. EU-land har imidlertid blitt rammet som tredjepart, og frykten for at fremtidige leveranseavbrudd skal ramme dem, er helt reell. Russlands bruk av energivåpenet har skapt et bilde av Russland som en bølge på det internasjonale energimarkedet, noe overskrifter som ”Don’t mess with Russia” (i *The Economist*) er et klart tegn på.⁷⁷ Frykten for egen energisikkerhet som er skapt av de russiske

⁷⁵ “Gazprom seeks to double gas price to Georgia”.

⁷⁶ Larsson (2006b), side 218.

⁷⁷ ”Don’t mess with Russia”.

leveransebruddene som har rammet EU-land som tredjepart kan ha gjort det viktig for Russland å vise seg som en pålitelig energileverandør med gjennomsliktig prispolitikk.

Det er dessuten problematisk å se på Gazprom som en markedsaktør på grunn av selskapets de facto posisjon som monopolist på gassforsyning.⁷⁸ I tillegg er det fortsatt store forskjeller i prisene selv om man gir inntrykk av å ville rette seg etter ”markedspriser.” Gazprom har levert gass til de Moskva-vennlige utbryterrepublikkene Transdnestr’ i Moldova, Abkhasia og Sør-Ossetia i Georgia som hver for seg har akkumulert stor energigjeld. Dette viser ikke bare en vilje til fortsatt prisdiskriminering, men utgjør også et potensielt pressmiddel mot Georgia og Moldova. I tilfelle regionene skulle vende seg bort fra Moskva har Russland muligheten til å koble politiske krav til en trussel om å avbryte leveransene og kreve gjelden tilbakebetalt.⁷⁹

Den politiserte prisfastsettingen hadde, sammen med annen bruk av energivåpenet, som mål å endre de tidligere sovjetrepublikkenes politikk på konkrete områder. I Georgias tilfelle ønsket man å få landet bort fra en vestvendt NATO-vennlig kurs og tilbake i russisk innflytelsessfære, men oppnådde noe helt annet. Det er som et direkte resultat av det russiske presset blitt en økende overbevisning i Georgia om at NATO-medlemskap og integrering i vestlige sikkerhetsstrukturer er den eneste måten å holde Georgia trygt og uavhengig. Stengningen av gasstilførselen til Ukraina og Georgia har imidlertid hatt en negativ effekt på Russlands omdømme som sikker energileverandør. EU har gitt uttrykk for sterk skepsis til Russlands avstengning av energitilførselen. Også der har dette fått en politisk fortolkning. Virkemidlet har altså ikke hatt den ønskede effekten, og til og med uønsket effekt i Georgias tilfelle. De lave prisene til noen av landene må anses å ha kostet Russland store summer i tapte inntekter, og i tillegg har energifeidene påført landet uopprettelige omdømmeskader. Prissubsidieringen til enkelte av SUS-landene og de lave prisene på gass til hjemlige kunder i Russland har dessuten vært et problem i Russlands langtrukne forhandlinger om WTO-medlemskap. Dette er viktige forklaringer på Russlands endring av prispolitikk.

Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet tatt for meg Putins utenrikspolitiske ambisjoner og tendensen til geopolitisk tenkning og økonomifisering som strategi i hans presidentperiode. Jeg har vist at

⁷⁸ Larsson (2006b), side 218.

⁷⁹ Op.cit., side 219.

Kreml både har mulighet og vilje til å bruke SUS-lands energiavhengighet som et instrument for å oppnå innflytelse der. Jeg har argumentert for å se ekspansjonen av strategiske russiske selskaper som et resultat av en bevisst russisk strategi. Den høye graden av statlig kontroll med energisektoren gjør at sammenfallet av russiske energiselskapers interesser i utlandet med russiske statlige interesser kan tolkes som et resultat av at Kreml bruker disse selskapene som sin forlengede arm. Ved å beskrive feiden mellom Russland og Georgia har jeg vist konkrete eksempler på hvordan Russland har brukt både økonomiske og andre virkemidler for å oppnå innflytelse i det postsovjetiske rom. Jeg har vist hvordan eksempelet Georgia er særlig interessant med tanke på Aserbajdsjan på grunn av betydelige likheter i de to landenes forhold til Russland. Dette er kanskje det mest dramatiske eksempelet på russisk maktbruk de seneste årene, hvor Russland har brukt flere former for økonomisk press, fra handelsboikott til prispolitikk på energi og migrasjonslover for å sanksjonere mot Georgia. Dette er på ulike måter med å danne handlingsbetingelser for Aserbajdsjans valg i forholdet til Russland. Diskusjonen om Georgias feide med Russland danner et nødvendig bakteppe for diskusjonen av Aserbajdsjans handlingsrom fordi den viser hvilke konsekvenser som kan følge av å ikke ta hensyn til Russland. Aserbajdsjan og Georgia har fulgt diametralt forskjellige strategier i forhold til Russland. I andre del av oppgaven skal jeg se på Aserbajdsjans respons på den russiske økonomifiseringen av utenrikspolitikken.

Del 2

Kapittel 3

Aserbajdsjansk politikk og økonomi

I del 1 av oppgaven har jeg tatt for meg Aserbajdsjans første forsøk på å danne seg en egen utenrikspolitikk i perioden fra uavhengigheten til 2000, samt Russlands utenrikspolitikk med fokus på økonomifiseringstrenden og hvordan den har slått ut i forhold til Aserbajdsjans naboland Georgia. I del 2 skal jeg ta for meg Aserbajdsjans responser på den russiske økonomifiseringen av utenrikspolitikken. For å sette Aserbajdsjans Russlandsstrategi inn i rette kontekst, beskriver jeg i dette kapitlet det aserbajdsjanske politiske systemet. Det er preget av sammenblanding av politiske og økonomiske interesser, og danner slik bakteppet for analysen av økonomien i den aserbajdsjanske utenrikspolitikken. Kapittel 4 fokuserer spesielt på sammenhengen mellom økonomi og politikk i utenrikspolitikken. Jeg beveger meg også metodisk bort fra det historisk narrative i del 1 til å ha kvalitative intervjuer som viktigste kildetype i del 2.

Aserbajdsjansk politikk – ”oligarkonomi” i praksis

For å sette diskusjonen av aserbajdsjansk utenrikspolitikk i rette kontekst vil jeg først beskrive det aserbajdsjanske politiske systemet. Den aserbajdsjanske grunnloven er basert på maktfordelingsprinsippet, men gir presidentembetet stor makt.¹ Verken parlamentet eller rettssystemet i landet opptrer uavhengig, og dermed er det heller ingen kontrollmekanismer som holder de utøvende myndighetene i sjakk.² Ifølge Daniel Heradstveit mangler grunnloven legitimitet, og det er lite forståelse for prinsippene nedfelt i den utenfor en liten elite i Baku. Derfor trenger heller ikke myndighetene å forholde seg til grunnloven i sitt daglige virke.³

Parlamentet har lite makt på papiret, og enda mindre i praksis. Nasjonalforsamlingen er videre hemmet av partienes manglende samarbeidsevner. Dette har sin bakgrunn i svakhetene ved partisystemet i Aserbajdsjan, noe som er karakteristisk for tidligere sovjetrepublikker. Politiske partier er verken samlet rundt felles ideologi eller sosiale interessegrupper, men sterke personligheter med store samarbeidsproblemer.⁴ Partiet til presidenten, *Yeni*

¹ Heradstveit (2001), side 11.

² Alieva og Torjesen, upublisert manuskript, side 14.

³ Heradstveit (2001), side 12.

⁴ Op.cit., side 13.

Azerbaycan Partiyasi (YAP - Nytt Aserbajdsjan-partiet), ble startet av Heydar Aliyev i 1992. Selv om grunnloven fram til 2002 forbød presidenten å være medlem av noe politisk parti, satt Heydar Aliyev som YAP-leder fram til sin død. Partiet var da preget av maktkamp mellom to fløyer – en eldre garde av byråkrater og funksjonærer som hadde gjort karriere under Heydar Aliyevs tid som partisekretær i det aserbajdsjanske kommunistpartiet, og en yngre reformfløy bestående av mange med utdannelse fra utlandet.⁵ Sønnen Ilham ble regnet for å tilhøre den siste fløyen, mens sjefen for presidentadministrasjonen og en viktig alliert av Heydar Aliyev under sovjettiden, Ramiz Mekhtiyev var den viktigste representanten for partiets eldre garde.⁶ På partikongressen i 1999 ble Ilham Aliyev valgt til en av de fem posisjonene som nestleder i partiet, og det ble oppfattet som et tegn på reformvingens styrke at tre av de fem nestlederne var reformister.⁷ Ved farens død tok Ilham Aliyev over både presidentembetet og partiledervervet. YAP bærer preg av å være et typisk president-støtteparti med svak partiorganisasjon, og det gir således mer mening å se partiet som en forlengelse av de utøvende myndigheters arm enn som partiet regjeringen springer ut av.

Før parlamentsvalget i 2005 klarte tre opposisjonspartier å samle seg i valgblokken *Azadliq* ("Frihet"). Etter valget ble blokken imidlertid splittet over spørsmålet om hvordan man skulle forholde seg til den utbredte valgfusken som ble dokumentert. OSSE rapporterte om grove eller svært grove feil i opptellingen av stemmene i 41 prosent av valglokalene.⁸ *Azadliq*-blokken vedtok i utgangspunktet å ikke innta de setene den hadde vunnet i parlamentet for å ikke gi det ufortjent legitimitet. Da ett av partiene i blokken (*Musavat*-partiet) likevel valgte å innta setene dets representanter hadde vunnet i parlamentet, ble blokken splittet. Gjennom splittelser og gjennom å stå utenfor parlamentet har opposisjonen bidratt til å sette seg selv på sidelinjen i aserbajdsjansk politikk. Deres posisjon er i utgangspunktet meget vanskelig på grunn av den aktive motarbeidelsen de møter fra myndighetene som blant annet starter alternative "partier" med samme navn som opposisjonspartier for å uskadeliggjøre de virkelige opposisjonspartiene.⁹ Både rekruttering og andre aktiviteter er sterkt hemmet av politisk forfølgelse og den begrensede forsamlings- og pressefriheten.¹⁰

⁵ Cornell (2001), side 122.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ Kjærnet (2006), side 22.

⁹ Rasizade (2004), side 139.

¹⁰ Kjærnet (2006), side 22.

Som i flere tidligere sovjetrepublikker er befolkningen i Aserbajdsjan preget av politisk apati og resignasjon. Valgdeltagelsen er lav, det sivile samfunnet står svakt, og det er lav tiltro til de politiske kretsene i landet. Dette har blant annet sin bakgrunn i den utbredte oppfatningen av at et regimeskifte ikke vil bety forbedret levestandard for folk flest, men kun et skifte av hvem som beriker seg på landets naturressurser.¹¹ Samtidig som landets oljeøkonomi skaper forventninger om forbedret levestandard for folk flest, forsterker den også den politiske resignasjonen. Ifølge Alec Rasizade ser ikke vanlige aserbajdsjanere noen signifikant forskjell på myndighetene og opposisjonen når det gjelder tiltak som kan bedre deres levestandard.¹² Han har sammenlignet partiprogrammet til regjeringspartiet YAP med programmene til de viktigste opposisjonspartiene (Folkefronten, *Musavat* og Det nasjonale uavhengighetspartiet), og fant ingen troverdige økonomiske eller sosiale programmer som kunne skille dem. Opposisjonens partier var preget av populistiske slagord om å jage bort den "illegitime" presidenten som "plyndrer" landet.¹³ Jeg vil hevde at det likeledes er liten forskjell hva gjelder partienes utenrikspolitiske strategi. Ingen av opposisjonspartiene gir uttrykk for at de vil føre en betydelig annerledes utenrikspolitisk linje enn det nåværende regimet dersom de skulle komme til makten.

I kapittel 1 viste jeg hvordan Folkefrontens utenrikspolitikk under daværende president Abulfaz Elçibeys korte styre var ideologisk fundert og sterkt preget av Aserbajdsjans nyvunne selvstendighet og behovet for å markere avstand fra den tidligere overmakten Russland. Denne politikken var svært kontekstbestemt, og de fjorten årene som har gått siden Elçibeys avskjed har endret rammene for landets utenrikspolitikk dramatisk. Gjennom byggingen av BTC-rørledningen og South Caucasus Pipeline har Aserbajdsjan allerede tatt de viktigste skrittene for å sikre uavhengighet av Russland gjennom å sikre uavhengige transportruter for sine petroleumsressurser. En selvstendig utenrikspolitisk linje er muliggjort primært gjennom Aserbajdsjans sterke økonomiske posisjon, og Aserbajdsjans regionale og større geopolitiske rolle er styrket av rørledningsprosjektene og den økonomiske veksten. Dette har Aliyev-regimet klart å gjennomføre uten å fremme en åpen fiendtlig innstilling mellom Russland og Aserbajdsjan. Ut fra Folkefrontens ideologiske linje på begynnelsen av 1990-tallet, er det sannsynlig å tenke seg at de ville ha gjort dette på en måte som bidro mer til fremmedgjøring mellom de to landene.

¹¹ Rasizade (2004), side 139.

¹² Ibid.

¹³ Op.cit., side 139 og fotnote 5 på side 161.

Karabakh-konflikten er antagelig også avgjørende for opposisjonens Russlandspolitikk. Som jeg skal komme inn på senere er det en utbredt oppfatning i Aserbajdsjan av at konfliktløsning blokkeres av Russland, og det framstår derfor som svært viktig å opprettholde et godt forhold til Russland. Dette bidrar også til at opposisjonen antagelig ville ha moderert seg mer i forholdet til Russland om den skulle ha kommet til makten nå – forutsatt at de satset på en fredelig løsning. Faktisk er det grunn til å frykte at dagens opposisjonelle ville ha vært mer troende til å starte militære kampanjer for å gjenerobre Karabakh og de okkuperte områdene. Rasizade beskriver diskusjoner om militære løsninger som en ”nasjonal besettelse,” og myndighetsrepresentanter og opposisjonsledere konkurrerer om å vinne patriotiske poeng gjennom trusler om maktbruk hvis forhandlingene mislykkes i å få tilbake regionen. Han minner imidlertid om at dette kan være en del av Aserbajdsjans forhandlingsstrategi, som går ut på å vise at presidenten motstår et stort hjemlig press for å gå til krig.¹⁴

Aserbajdsjan har blitt kalt for både autokrati, kleptokrati, neomonarki og despoti, men forsøker selv å skape et bilde utad av å være et demokrati. Beskrivelser av Aserbajdsjan som et klansamfunn har også dominert i faglitteraturen, og klanstrukturer har blitt brukt som forklaring på utbredt korrupsjon og favoriseringen av regionale nettverk i rekruttering til politiske stillinger og i næringslivet. Leila Alieva og Stina Torjesen gjorde i 2006 en studie av uformelle politiske nettverk i Aserbajdsjan og kom fram til at klanstrukturene under president Ilham Aliyev har fått mindre betydning mens andre typer uformelle nettverk har blitt styrket.¹⁵ De argumenterer for at klan derfor ikke er den viktigste forklarende faktoren for å forstå dagens Aserbajdsjan.¹⁶ Klaner utgjøres av skiller innad i etniske grupper basert på oppfattet eller reelt slektskap, eller felles stedsopphav. Klanfenomenet knyttes til dannelsen av uformelle nettverk basert på en felles regional identitet.¹⁷

I Aserbajdsjan oppsto nettverk av folk fra samme region under sovjettiden hovedsakelig som en overlevelsestrategi i den sovjetiske knapphetsøkonomien. Disse regionale nettverkene hjalp sine ”medlemmer” med politiske forfremmelser for å oppnå politisk innflytelse og hjalp hverandre med å få kontroll med statlige ressurser.¹⁸ Heydar Aliyevs tid ved makten som

¹⁴ Rasizade (2004), side 155.

¹⁵ Alieva og Torjesen (foreløpig upublisert), side 8.

¹⁶ Op.cit., side 1.

¹⁷ Op.cit., side 4-5.

¹⁸ Op.cit., side 5.

førstesekretær i det aserbajdsjanske kommunistpartiet fra 1969 til 1982 var således preget av en dominans av folk fra hans regionale nettverk. Familien hans var fra Zangezur i Armenia, men flyttet senere til den aserbajdsjanske autonome republikken Nakhitsjevan. Derfor ble han assosiert med to regionale grupperinger: Nakhitsjevan-nettverket og det såkalte *Jeras*-nettverket, det siste bestående av *Jerevan*-aserbajdsjanere, altså aserbajdsjanere fra den armenske hovedstaden Jerevan.¹⁹ Begge gruppene utgjorde lojale støttegrupper for Heydar Aliyev selv om det ikke var populært i Moskva. Da han returnerte til makten som president i 1993, ble det å trekke på folk fra hans egen region en enda mer sentral og eksplisitt del av hans styre, og særlig fikk folk fra Nakhitsjevan sentrale posisjoner. I retur for deres politiske lojalitet fikk de som tjente på nettverkens posisjoneringer frihet til å bruke posisjonene sine til å generere inntekter, blant annet gjennom korrupsjon. Under det politiske kaoset på begynnelsen av 1990-tallet var således Heydar Aliyevs klanmedlemmer godt posisjonert til å høste av godene i den nye markedsøkonomien og befeste sine eliteposisjoner.²⁰ I vakuemet som skapes av den institusjonelle svakheten har såkalte ”skygge-praksiser” spredd seg og blitt et dominerende trekk.²¹

I dagens Aserbajdsjan blomstrer aktivitetene til det Alieva og Torjesen kaller ”skyggenettverk i næringslivet”, og de har kommet til å representere en betydelig politisk kraft.²² Dette har i tur utviklet seg til en økonomisk elite med befestet makt og med interesser i å opprettholde status quo både i politikk og økonomi.²³ Elitestudien viste at den politiske eliten i landet fortsatt er dominert av folk med opphav i Nakhitsjevan og det vestlige Armenia. Videre domineres den politiske eliten av nære slektninger av Aliyev-familien eller andre toppledere, venner av Ilham Aliyev og tidligere *Komsomol*-medlemmer.²⁴ Alieva og Torjesen setter enda et nytt navn på Aserbajdsjan idet de kaller systemet som har utviklet seg under Ilham Aliyev for ”oligarkonomi”. Systemet innebærer ifølge dem fire karakteristiske trekk: 1) Personlig lojalitet til presidenten som forutsetning for økonomisk aktivitet, 2) myndighetsaktørers monopol og totale dominans over gunstige økonomiske sektorer, 3) oligarkers mulighet til å utgjøre et ”tak” (*krysjja*) for korruperte aktiviteter i staten og 4) misbruk av posisjoner og

¹⁹ Ibid.

²⁰ Op.cit., side 6.

²¹ Op.cit., side 13.

²² Ibid.

²³ Ibid..

²⁴ Op.cit., side 8-9. Komsomol var det sovjetiske kommunistpartiets ungdomsorganisasjon.

pengestrøm oppover i systemet.²⁵ Navnet ”oligarkonomi” betegner altså et system der et konsolidert fåmannsvelde med tette bånd til staten har kontroll med den økonomiske virksomheten og landets politiske linje.

Alieva og Torjesens beskrivelse har implikasjoner for forholdet mellom politikk og økonomi i Aserbajdsjans utenrikspolitikk. De uformelle nettverkene med økonomiske interesser og befestet politisk innflytelse gjør at aserbajdsjanske politikere er tilbøyelige til å koble økonomi og politikk også i sitt forhold til utenomverdenen. I vestlige samfunn etterstrebtes et skille mellom de ulike samfunnsfærene. Sosiologen Raymond Aron skrev om dette i sin bok *Democracy and Totalitarianism*:

”[E]t av særtrekkene ved moderne politiske regimer (særlig i Vesten) er det at politiske ledere er valgt ved metoder som skiller de politiske lederne fra andre sosiale eliter. Det politiske personalet i et demokrati representerer en del av den sosiale eliten (av dem som er på topp av det sosiale hierarkiet), men dette betyr ikke at det er høyere enn de beste blant industrialistene, forskerne, de intellektuelle eller forretningsmennene. De som innehar politisk autoritet i våre samfunn, representerer en spesiell kategori, som er autonom i forhold til de andre ledende kategoriene, og de er rekruttert gjennom prosedyrer som medfører at små menn, små hva gjelder formue og prestisje, noen ganger innehar høye embeter.”²⁶

Politikk, økonomi og kultur har ifølge ham altså hver sine valutaer som ikke uten videre kan konverteres mellom sfærene, og politikere har en autoritet som ikke er knyttet til deres økonomiske stilling, men til den legitimiteten de har vunnet gjennom valg. I Aserbajdsjan er sfærene politikk og økonomi atskilt på samme måte. Politikere har kommersielle interesser, og økonomisk makt kan brukes til å oppnå politisk innflytelse. Politikerne henter heller ikke sin legitimitet fra valg. Valgene som har funnet sted i landet siden 1991 har vært preget av valgfusk, og resultatet i så vel parlamentsvalg som presidentvalg har vært gitt på forhånd.

Også i sovjetperioden var økonomi og politikk smeltet sammen i *polititsjeskaja ekonomija* (politisk økonomi). Selv definisjonen av politikk, slik vi finner den i sovjetiske oppslagsverk, var uløselig knyttet til økonomi:

²⁵ Op.cit., side 10-11. *Krysjja* er russisk for tak. Brukes om beskyttelse fra en patron mot byråkratiske eller andre hindringer som oppnås gjennom betaling i penger eller tjenester.

²⁶ Aron (1968), side 37 (min oversettelse).

”Politikk, som gjenspeiler klassekampen, bestemmes i siste instans av disse klassenes økonomiske situasjon. *Politikk er, ifølge Lenins definisjon, økonomiens konsentrerte uttrykk.* Endring og utvikling av politiske institusjoner og former skjer på grunnlag av endring og utvikling av samfunnets økonomiske system. Det betyr imidlertid ikke at politikk er en passiv konsekvens av økonomi. Oppstått på grunnlag av økonomien, vil politiske institusjoner og ideer selv siden påvirke den økonomiske utviklingen. Med henblikk på politikkenes aktive rolle understreket Lenin nødvendigheten av en politisk tilnærming til alle økonomiske, organisatoriske og andre spørsmål.”²⁷

Denne definisjonen av politikk som i siste instans definert av økonomien viser hvor tett de to fenomenene hang sammen i sovjetkommunismen. Det er ikke utenkelig at dette har lagt grunnlaget for dagens sammenblanding av politikk og økonomi i Aserbajdsjan, men spørsmålet om dette betyr kontinuitet fra sovjettiden er ikke direkte relevant for min problemstilling. Det kan imidlertid se ut som dette er et område hvor det i hvert fall er likheter med dagens system av sammenblanding av politikk og økonomi.

Dette fører til en viss grad til en slags kulturkollisjon i møtet med Vesten, i den forstand at ulike forventninger og oppfatninger av hvordan ting skal være, vanskeliggjør samhandling. Et konkret eksempel på aserbajdsjansk sammenblanding av økonomi og politikk i utenrikspolitikken er hvordan de knytter forventninger om en løsning av Karabakh-konflikten til utenlandske selskapers konsesjoner i landet.

Normer i næringslivet

Sammenblandingen av økonomi og politikk i Aserbajdsjan gjør at landet i vestlige øyne blir oppfattet som svært korrupt. Landet har figurert langt nede blant landene på *Transparency International* (TI) sin liste som måler oppfatningen av korrupsjon. OECDs antikorrupsjonsnettverk for overgangsøkonomier har påpekt mangler i Aserbajdsjans lovverk, og mener at det er lav bevissthet og liten vilje til å implementere viktige tiltak mot korrupsjon i politiske kretser og i byråkratiet. Det største hinderet for en virkningsfull korrupsjonskampanje synes å være mangelen på forbud mot at statsansatte kan ha kryssende kommersielle interesser.²⁸ Rent intuitivt er det lett å forklare den manglende viljen til å ta tak i korrupsjonsproblematikken. Når hele systemet gjennomsyres av korrupsjon, lovverket er mangelfullt, og oppfatningene av hva som er korrupsjon er preget av befestede oppfatninger

²⁷ *Malaja sovjetskaja entsiklopedija*, s.v. “Politika”, (min oversettelse og utheving).

²⁸ “Fighting corruption in transition economies: Azerbaijan” (2005).

av hva som er ”vanlig fremgangsmåte”,²⁹ krever det ekstra mye av såkalte ”varslere”. En kan også gå ut fra at mange tjener på eller har fordeler av systemets opprettholdelse. Det er imidlertid ikke rom for en større diskusjon av årsaksforhold i korrupsjonsproblematikken her. En vurdering av implikasjonene for utenrikspolitikken og for utenlandske (deriblant russiske) selskaper som opererer i Aserbajdsjan, er likevel på sin plass.

Det er økende fokus på antikorrupsjonsarbeid internasjonalt, noe initiativet *Extractive Industries' Transparency Initiative* (EITI) som forener NGO-er, stater og selskaper i naturressursbaserte industrier i kampen mot korrupsjon, er et godt eksempel på. I vestlige øyne er det problematisk å drive forretningsvirksomhet i korruperte land fordi man frykter å bli dratt inn i de korruperte praksisene. Et annet problem som hefter ved å ha aktiviteter i udemokratiske regimer som Aserbajdsjan, er oppfatningen som skapes av at man bidrar til regimeopprettelse gjennom å generere inntekter som styrker regimet. Utenlandske selskapers kommersielle aktiviteter kan også sies å legitimere regimet gjennom at det setter et slags ”godkjent-stempel” på det. Det er ikke så ille at det er umulig for vestlige selskaper, som Statoil, British Petroleum og Amoco Philips, å jobbe i Aserbajdsjan. For russiske selskaper vil dette se helt annerledes ut fordi omdømme ikke har den samme verdien for dem som for vestlige selskaper, og fordi russisk korrupsjonspraksis ikke er så ulik den aserbajdsjanske. Aserbajdsjan er på 130. plass av 163 land på *Transparency International* sin korrupsjonsindeks for 2006. Russland ligger bare én plass over.³⁰

Forskjellene i korrupsjonspraksis og i næringslivspraksis generelt har betydning for de gjensidige forventningene til relasjoner mellom det aserbajdsjanske regimet og utenlandske selskaper. Den aserbajdsjanske elitens oppfatninger av korrupsjon i vestlige oljeselskaper er dokumentert i Daniel Heradstveits studie som er gjengitt i boken *Democracy and oil: The case of Azerbaijan*.³¹ Hans respondenter var overveiende negative i sin vurdering av vestlige oljeselskapers virkning på demokrati og menneskerettigheter i Aserbajdsjan. Mange argumenterte med at oljeindustrien utelukkende var interessert i å tjene penger, og derfor ikke gjør noe for å fremme demokrati og menneskerettigheter. Profitthensyn gjør at vestlige forretningsmenn lukker øynene for regimets brutalitet mot innbyggerne. Oljeselskapene blir videre beskyldt for å ha doble standarder. Aserbajdsjans demokrati og menneskerettigheter for

²⁹ Kjærnet (2006), side 9-10.

³⁰ “Transparency International Corruption Perceptions Index for 2006”.

³¹ Heradstveit (2001).

aserbajdsjanere blir ikke satt like høyt som de samme verdiene i Vesten og for innbyggerne i vestlige land. De store lønnsforskjellene for utenlandske og aserbajdsjanske arbeidere som utfører samme jobb, bidrar også til et negativt bilde av vestlige oljeselskaper.³²

Heradstveits studie dokumenterer altså forventningene til vestlige oljeselskaper i Aserbajdsjan. Disse er knyttet til spørsmål om normer, som må ses i forbindelse med det jeg viste til i kapittel 1 om Vestens ulike agendaer i Aserbajdsjan. Den interessebaserte agendaen synes å kollidere med den normative agendaen når det gjelder den kommersielle aktiviteten til vestlige aktører i Aserbajdsjan. Men selv om det er økende fokus i Vesten på bedrifters samfunnsansvar, er det fortsatt vanlig å sette en grense for bedrifters ansvar der bedriftens virksomhet slutter. De skal følge lover og internasjonale standarder for å ikke bidra til et ”kappløp til bunnen” gjennom å flytte virksomheter til land med lavere standarder for arbeidsrettigheter og miljølovgivning. Det forventes også at de gjennom sin virksomhet skal bidra til å spre en forståelse av vestlig bedriftskulturer i landene de opererer i. Men utover dette oppfattes ansvaret for å fremme demokrati og menneskerettigheter som et mellomstatlig anliggende. Det vil for eksempel si at kritikk av valg gjennomføring og menneskerettsdialog er oppgaver som fra vestlig side har ligget på myndighetsnivå. Forventningene til aserbajdsjanske opposisjonelle om vestlige oljeselskaper som fanebærere for vestlige demokratiske normer er forståelige ut fra den nære koblingen mellom økonomi og politikk i Aserbajdsjan, men fører til skuffelse når det gjelder vestlige oljeselskaper. Det samme gjelder forventningen om at Vesten skal løse Karabakh-konflikten som gjengjeld for tilgangen vestlige oljeselskaper har fått i Aserbajdsjan. Tilrettelegging for fredsforhandlinger er et diplomatisk anliggende, og innblanding av kommersielle interesser i dette ville med vestlige øyne bli ansett som svært uheldig.

Den aserbajdsjanske koblingen av politikk til tildeling av konsesjoner og kontrakter er en praksis som er mer nærliggende for russiske selskaper med høy grad av statlig kontroll. I gjennomgangen av de russiske selskapene Lukoil og RAO UES sine aktiviteter i Aserbajdsjan skal jeg se på hvilke utslag dette har fått i praksis. En arbeidshypotese har vært at russiske selskaper er mer kompatible med aserbajdsjanske forretningsstandarder på grunn av likhetene i korrupsjonsnivå. Intervjuene med aserbajdsjanske eliteaktører peker i denne retningen, men avdekket også ulike oppfatninger av korrupsjonens betydning for utenlandske selskapers

³² Op.cit., side 85-88.

inntreden i Aserbajdsjan. Før jeg kommer tilbake til funnene fra intervjuundersøkelsen, vil jeg redegjøre for min bruk av kvalitative intervjuer.

Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet beskrevet det politiske systemet i Aserbajdsjan og vist hvordan politikk og økonomi er sammenblandet i Aserbajdsjan. Det politiske systemet mangler sterke kontrollmekanismer til å holde de utøvende myndighetene i sjakk, og befolkningen er preget av politisk resignasjon. Landets opposisjon står svakt både på grunn av indre splittelse og regimets motarbeidelse. Det politiske landskapet er preget av mangelen på viktige politiske skillelinjer. Jeg har beskrevet Aserbajdsjan som en ”oligarkonomi” med et konsolidert oligarkstyre der korrupsjon er et fremtredende trekk og økonomi og politikk går over i hverandre. Såkalte ”skygge-nettverk i næringslivet” har stor innvirkning på landets politikk gjennom at landets politikere har kommersielle interesser som de søker å beskytte gjennom politiske kanaler.

Jeg har argumentert for at de uformelle nettverkene med økonomiske interesser og befestet politisk innflytelse gjør at aserbajdsjanske politikere er tilbøyelige til å koble økonomi og politikk også i sitt forhold til utenomverdenen. Dette er ikke Aserbajdsjan alene om i det postsovjetiske rom. Jeg skal i kapittel 4 imidlertid argumentere for at Aserbajdsjans sterke økonomiske posisjon som følge av landets petroleumsressurser gjør landet spesielt godt utrustet til å takle Russlands økonomifisering av utenrikspolitikken.

Kapittel 4

Aserbajdsjans Russlandsstrategi

I dette kapitlet beveger jeg meg over til å se på hovedproblemstillingen for oppgaven, om Aserbajdsjans respons på Russlands økonomifiseringstrend. Jeg fokuserer spesielt på sammenhengen mellom økonomi og politikk i utenrikspolitikken. Jeg skal argumentere for at Aserbajdsjan har helt andre muligheter enn andre tidligere sovjetrepublikker til å føre en uavhengig linje i utenrikspolitikken på grunn av landets økonomiske stilling og energiavhengighet. Dette gjelder både direkte i forholdet til Russland, men også for Aserbajdsjans regionale rolle i Sør-Kaukasus. Jeg skal se på forholdene for utenlandske selskaper generelt og russiske selskaper spesielt i Aserbajdsjan. For å belyse dette aspektet av forholdet mellom Aserbajdsjan og Russland bruker jeg to russiske selskaper som eksempel: Oljeselskapet Lukoil og energiselskapet RAO UES. Disse selskapene opptrer i varierende grad som verktøy for russisk utenrikspolitikk. For å belyse Aserbajdsjans strategi i forhold til Russland ser jeg på hvordan de russiske selskaperenes politisk befengte utenlandsaktiviteter blir mottatt i et land som Aserbajdsjan som har en mer uavhengig stilling av Russland. Slik går jeg nærmere inn på hvordan Aserbajdsjans balanseringslinje slår ut i praksis.

I kapittel 1 viste jeg hvordan konflikten om Nagorno-Karabakh har blitt definerende for aserbajdsjansk nasjonalisme. Her skal jeg vise konfliktens definerende rolle også for Aserbajdsjans forhold til Russland. Fra aserbajdsjansk side har det vært forventninger om at andre parter skal jobbe for løsning av konflikten fordi de har fått gunstige økonomiske avtaler i Aserbajdsjan. Jeg skal argumentere for at den aserbajdsjanske oppfatningen av Russlands rolle i konflikten og i forhandlingene er med å tåkelegge de virkelige ansvarsforholdene med tanke på en fredsløsning. På den politiske siden av forholdet er i tillegg til konflikten, Russlands avtale om bruk av radarstasjonen i Gabala, delingen av Kaspiahavet viktige enkeltsaker. På den økonomiske siden er det BTC-rørledningen, aserbajdsjanske arbeidsinnvandrere i Russland, aserbajdsjansk gassimport fra Russland og aserbajdsjansk gasseksport til Georgia. Jeg skal vise hvordan de økonomiske og politiske sakene knyttes sammen i aserbajdsjansk tankegang om forholdet til Russland. Dette inngår som en del av det jeg skal kalle maktspillet mellom Aserbajdsjan og Russland.

Analysen i dette kapitlet baserer seg hovedsakelig på intervjuer med ulike eliteaktører gjort i Aserbajdsjan i desember 2006. Dette bidrar til oppgavens empiriske tyngde og gir innsikt i den intellektuelle elitens oppfatning av Aserbajdsjans utenrikspolitikk, forholdet til Russland og oppfatningen av forholdene for utenlandske selskaper. Supplert med medieoppslag om det aserbajdsjanske regimets utenrikspolitikk gir dette et bilde av den utenrikspolitiske diskursen i Aserbajdsjan.

Kvalitative intervjuer som metode

Problemstillingen egner seg for bruk av kvalitativ metode fordi målet er å undersøke tenkningen som finnes i en bestemt krets om et bestemt tema. Slike mål om analytisk beskrivelse egner seg for tilnærming gjennom kvalitative data.¹ For å forstå feltet og beskrive det på en måte som de som beskrives kan kjenne seg igjen i, er kvalitative intervjuer velegnet fordi de gir mulighet til å gå i dybden i stoffet. I tillegg tilstreber man en tilnærming til objektets ståsted for å forstå dets synspunkter og slik oppnå en bedre forståelse av det.² I dette tilfellet var det også viktig å fange inn bredden i synspunktene som fantes om et bestemt politikkkfelt. Dette oppnås bedre gjennom kvalitative intervjuer enn kvantitative fordi kvantitativ datainnsamling er mer avhengig av datainnsamlerens forhåndsdefinering av relevante temaer og problemstillinger. Jeg opplevde dette i forhold til temaer jeg ikke hadde ansett som viktige i forhold til problemstillingen, men som flere av respondentene tok opp som betydningsfulle. Med et kvantitativt datainnsamlingsopplegg ville jeg antagelig ha oversett noen momenter, og dermed gått glipp av ting som respondentene la vekt på. Slik åpner kvalitative intervjuer i større grad for at intervjuobjektene egne avgrensninger av feltet blir fremtredende. Dette er særlig viktig der målet er beskrivelse av noe det finnes få undersøkelser av fra tidligere, som er tilfellet med min problemstilling.

Jeg gjorde femten intervjuer med ulike aktører som hver på sin måte belyste temaet om Aserbajdsjans forhold til Russland: Fem representanter for lokale NGO-er (økonom og leder i FAR *Centre for Economic and Political Research* Sabit Bagirov, statsviter og nestleder i samme organisasjon Hikmet Hajizade, leder i *Committee of oil industry workers' rights protection* Mirvari Gahramanly, direktør for *Institute of Peace and Democracy* Dr Leyla Yunusova og lederen for samme institutts avdeling for konflikt- og migrasjonsstudier Dr Arif Yunusov), to representanter for internasjonale NGO-er (Rena Safaraliyeva i *Transparency*

¹ Grønmo (1998), side 80-81.

² Op.cit., side 95.

Azerbaijan og analytikeren Vugar Gojayev i *International Crisis Group*), to statsvitere (Fariz Ismailzade og leder for *Center for National and International Studies* Leila Alieva), økonomen og leder i *Public Finance Monitoring Center* Ingilab Ahmadov, journalist i det uavhengige nyhetsbyrået *Turan* Shahin Hajiyevev, en representant for Verdensbanken (Rasim Jafarov), ett parlamentsmedlem (Nasib Nasibli fra opposisjonspartiet *Musavat*) og viseutenriksministeren Mahmud Mamed-Guliyev. En liste over intervjuobjektene finnes etter litteraturlisten i denne oppgaven. Der står det også angitt intervjuspråk for hvert intervju, og mer informasjon om hver av respondentene.

Utvalget av intervjuobjekter ble gjort for å få ulike aktører innenfor den intellektuelle eliten i Aserbajdsjan som kunne belyse spørsmålet om Aserbajdsjans forhold til Russland fra ulike synsvinkler. Tilgjengelighet har til en viss grad styrt utvalget: Det var lettere å få tilgang til uavhengige kilder fra NGO-er og opposisjonelle kretser enn fra myndighetsapparatet. Noen av respondentene er imidlertid valgt ut ikke primært på grunn av posisjonen de innehadde på tidspunktet for intervjuet, men på grunn av kunnskap de sitter på som tidligere regimeaktører. Dette bidrar til bredden i intervjumaterialet som ved første øyekast kan synes å ha en overvekt av regimekritiske røster. Tilfanget av tidligere regimeaktører er med å rette opp ubalansen som er skapt av vanskelighetene ved å få tilgang til regimeaktører.

Jeg hadde en del kontakter i Aserbajdsjan fra min tid som hospitant ved den norske ambassaden i Baku, og dette lettet tilgangen til noen intervjuobjekter. Det er imidlertid et metodisk problem at jeg lot de første intervjuobjektene foreslå andre personer jeg burde intervju. Dette gjorde riktignok at jeg fikk tilgang til flere, og i noen grad bedre kvalifiserte personer til å svare på spørsmålene mine. Det metodiske problemet ligger i at utvalg gjennom ”snøballmetoden” ikke sikrer representativitet fordi de muligens anbefaler likesinnede. Resultatene er dermed ikke generaliserbare. Det kunne heller ikke ha vært oppnådd gjennom femten dybdeintervjuer. Styrken i undersøkelsen ligger derimot i at jeg har gått i dybden på materialet.

Utvalget gjennom anbefaling og den begrensede tilgangen til myndighetsrepresentanter har resultert i at analysen er basert på et utvalg intervjuobjekter med et relativt lite spenn i synspunktene på Aserbajdsjans utenrikspolitikk. Det kan imidlertid synes som om utenrikspolitikken i Aserbajdsjan er et politikkkfelt der det hersker stor grad av enighet mellom regimet, opposisjonen og krefter i det sivile samfunnet i landet. I praksis har jeg derfor

antagelig ikke gått glipp av viktige konkurrerende syn eller retninger innen utenrikspolitikken. Den store enigheten om landets utenrikspolitikk er antagelig også en viktig årsak til at ingen av intervjuobjektene ba om anonymitet da jeg tilbød dem det. I et regime som Aserbajdsjan hvor ytringsfriheten er sterkt begrenset og opposisjonelle er utsatt for forfølgelse av myndighetene, var det viktig å gi dem muligheten til å snakke anonymt. Gjennom å tilby anonymitet ønsket jeg å vise forståelse for den vanskelige situasjonen til regimekritiske aktører i Aserbajdsjan, og på den måten oppnå deres tillit. Spørsmålene jeg stilte dem var altså antagelig ikke så sensitive at de følte behov for anonymisering. Det kan synes som det er bred enighet om landets utenrikspolitiske linje, og spørsmål om forholdet til Russland var derfor ikke av en karakter som krevde store forsiktighetstiltak. Det er antagelig også av betydning at intervjuene ble gjort i forbindelse med en masteroppgave som kunne forventes å få en distribusjon begrenset til kretser langt fra regimet i Aserbajdsjan.

Jeg brukte en delvis strukturert intervjuguide hvor jeg hadde et sett med temaer jeg ville gjennom for hvert intervju. Jeg brukte åpne spørsmålsformuleringer som gjorde det mulig å pense intervjuobjektene inn på et tema hvor de i større grad selv kunne forme hvordan de snakket om det. Slik holdt jeg meg åpen for at intervjuobjektene formet hva som ble snakket om under intervjuet siden det i mindre grad ble min førforståelse og sortering av stoffet som avgjorde hva intervjuobjektene snakket om. Jeg tok notater under intervjuene som jeg renskrev samme dag som intervjuet ble gjort for å unngå at jeg glemte ting. Fem av intervjuene ble gjennomført på russisk, resten på engelsk. Jeg følte ikke at det påvirket min forståelse av intervjuobjektene da jeg har en tilnærmet like god forståelse av muntlig russisk som muntlig engelsk. Jeg noterer imidlertid ikke like fort på russisk som engelsk, og jeg klarer heller ikke å stille oppfølgingsspørsmål i samme grad som på engelsk. For å motvirke risikoen for at jeg skulle gå glipp av noen momenter eller nyanser i det de sa tok jeg meg lenger tid med disse intervjuobjektene. I det store og hele mener jeg derfor at intervjuene på russisk er like pålitelige som de jeg gjennomførte på engelsk.

Noen av intervjuobjektene kjente meg fra mitt hospitantopphold ved den norske ambassaden i Baku våren 2006. For å unngå at disse oppfattet meg som tilknyttet til ambassaden, gjorde jeg det før intervjuene klart at jeg var masterstudent ved Universitetet i Oslo og var tilknyttet Norsk Utenrikspolitisk Institutt som studentstipendiat, og at jeg ikke hadde noen form for tilknytning til ambassaden lenger. Det var viktig forskningsetisk sett å klargjøre min rolle, samtidig som det var viktig med tanke på hvor fritt de følte de kunne snakke. Ved ett tilfelle

kan jeg antagelig likevel ha blitt oppfattet å ha en tilknytning til ambassaden fordi intervjuet med viseutenriksministeren ble arrangert gjennom ambassadens kontakter i det aserbajdsjanske utenriksministeriet. Uten ambassadens forbindelser hadde jeg imidlertid neppe fått til dette intervjuet som var det eneste intervjuet jeg fikk med en representant for aserbajdsjanske myndigheter. Som en representant for myndighetene kunne viseministeren ikke uten videre gi uttrykk for annet enn den offisielle politiske linjen. Jeg tolker ham som representativ for regimet i den forstand at hans utsagn var konsistente med offisiell politikk.

Jeg har samlet data om forholdet mellom Aserbajdsjan og Russland fram til 15. april 2007. Selv om det er for tidlig å si noe sikkert om resultatene av de seneste hendelser, bestreber jeg meg på å føre analysen fram til dette tidspunktet.

Russiske selskaper i Aserbajdsjan

For å kunne si noe om betydningen av økonomiske forhold for Aserbajdsjans forhold til Russland har jeg gjort dybdestudie av to strategisk viktige russiske selskaper som henholdsvis har hatt og ønsker å starte aktiviteter i Aserbajdsjan. Det er oljeselskapet Lukoil og energiselskapet RAO UES. Disse selskapene er interessante fordi de er kjent for å ha nær tilknytning til den russiske stat, selv om kontrollen med de to skjer på ulike måter og i ulik grad. Den viktigste kontrollen med RAO UES blir utøvet gjennom myndighetsrepresentantene som sitter i styret. Selskapet har som mål å integrere separate strømmnettverk til ett synkronisert system som selskapet skal ha betydelig kontroll over. Det har oppnådd en sterk posisjon i SUS-landene gjennom tunge investeringer der. Dette har i sin tur gitt grobunn for bekymringer om energisikkerheten i disse landene.³ Selskapet har optrådt som agent for den russiske stat gjennom oppkjøp av energiselskaper i tidligere sovjetrepublikker som gir Russland et potensielt energivåpen. Dette gjør at RAO UES passer med Peeter Vahtra og Kari Liuhtos beskrivelse av patriotiske selskaper som er kontrollert av russiske myndigheter og hvor politisk intervensjon er en uatskillelig del av deres utenlandsaktivitet.⁴

Lukoil er på sin side privateid, og har ikke myndighetsrepresentanter i styret. Selskapet blir likevel beskrevet som et som ofte tilpasser sin utenlandsaktivitet til russiske myndigheters offisielle politiske linje både i og utenfor Russland.⁵ Det er altså ikke snakk om den samme

³ Vahtra og Liuhto (2004a), side 8.

⁴ Op.cit., side 16.

⁵ Op.cit., side 17.

grad av kontroll som med RAO UES, men Lukoil finner det likevel av ulike årsaker nødvendig eller opportunt å tilpasse sin virksomhet til Russlands utenrikspolitikk for å opprettholde et godt forhold til sentrale myndigheter, for eksempel fordi disse kan ha en påvirkning på selskapenes rett til utnyttelse av naturressurser og tilgang til rørledningskvoter.⁶

Utvalget av selskaper jeg bruker som eksempler i oppgaven representerer derfor ulike typer selskaper med hensyn til graden av politisering av deres utenlandsaktiviteter. De er også ulike i det at Lukoil har trukket seg ut av Aserbajdsjan etter å ha vært der fra 1994 til 2002 mens RAO UES prøver å komme inn i Aserbajdsjan gjennom overtagelse av elektrisitetsnettet på Absheron-halvøya. Det viste seg imidlertid at de to selskapene ble satt i sammenheng av mine intervjuobjekter på bakgrunn av et oppfattet behov Aserbajdsjan har for å ha minst ett strategisk viktig russisk selskap i den aserbajdsjanske energisektoren. Tabell 1 viser en oversikt over aktivitetene til Lukoil, RAO UES og det tyrkiske energiselskapet Barmeks aktiviteter i Aserbajdsjan.

	1994	1996	2002	2003	2006
Lukoil Privateid russisk oljeselskap.	Kontrakt om utbygging av oljefeltet Azeri-Chirag-Gunashli. 10 % andel.	Kontrakt om utbygging av gassfeltet Shah Deniz. 10 % andel sammen med italienske Agip.	November: Solgte sin andel i AIOC.		
Barmek Privat tyrkisk energiselskap.			Fikk 25-årskontrakt i Aserbajdsjan for energidistribusjon på Absheron.		Mars: Tiltalt for korrupsjon. Juni: Avsluttet alle sine aktiviteter i Aserbajdsjan.
RAO UES Statskontrollert russisk energiselskap.				September: Tsjubajvs' tale om Russland som liberalt imperium.	Oktober: RAO UES erklærer sin interesse i å overta etter Barmek i Aserbajdsjan. ⁷

Tabell 1: Oversikt over de tre omtalte selskapenes aktiviteter i Aserbajdsjan.

⁶ Ibid.

⁷ "Inter RAO UES of Russia can replace Barmek in Azerbaijan".

Lukoil i Aserbajdsjan

Lukoil kom til Aserbajdsjan gjennom det som blir kalt ”århundrets kontrakt” i 1994, som fordelte operatørskap og eierandeler i oljefeltet Azeri-Chirag-Gunashli (ACG). Selskapene i kontrakten dannet *Azerbaijan International Operating Company* (AIOC). I kapittel 1 viste jeg hvordan daværende president Heydar Aliyev brukte fordelingen av oljekontraktene til å drive ”oljediplomati”, hvor hovedmålet var å knytte strategiske partneres interesser til regionens utvikling gjennom å åpne opp for investeringer utenfra. Det ble spekulert i at russisk støtte til et kuppforsøk mot Heydar Aliyev i 1994 var den bakenforliggende årsaken til at Lukoil fikk en andel, som ble trukket fra SOCAR, det aserbajdsjanske statlige oljeselskapets del av prosjektet, på ti prosent. Sabit Bagirov hadde en annen forklaring på dette:

”I 1994 var det en politisk avgjørelse å ta med Lukoil i århundrets kontrakt. Energiministeren fra Russland kom til Aserbajdsjan sammen med Lukoil-presidenten. Han lovt Heydar Aliyev å lobbe for en løsning av Karabakh-konflikten i Moskva, og fikk slik en andel på ti prosent av kontrakten gratis.”⁸

Rena Safaraliyeva var enig i at tildelingen var politisk motivert, men så det mer som et balanseringsspørsmål: ”Lukoil ble tatt inn for å danne motvekt til British Petroleum (BP) og Amoco.”⁹ Dette er ikke gjensidig utelukkende forklaringer, og det er mulig at det kan ha vært en kombinasjon av disse faktorene som gjorde at Lukoil ble tatt inn i varmen.

I intervjumaterialet kom det frem ulike syn på Lukoils aktiviteter i Aserbajdsjan. Flere trakk det fram som viktig at direktøren i selskapet Vagit Alekperov er aserbajdsjaner.¹⁰ Dette ble delvis brukt som forklaring på selskapets suksess i Aserbajdsjan, uten at jeg fikk ut av dem hvordan dette skjedde helt konkret. Denne typen personfokuserte analyser synes å være fremtredende i Aserbajdsjan, noe som antagelig har sammenheng med det ugjennomsiktige preget på landets næringsliv og politikk. Det er vanskelig å si noe sikkert om betydningen av direktørens etnisitet, men i og med at Lukoil senere trakk seg ut av AIOC, er det trygt å anta at dette ikke har selvstendig forklarende kraft.

I november 2002 solgte Lukoil seg ut av AIOC for 1,25 milliarder dollar.¹¹ Dette ble oppfattet som å ha politiske årsaker knyttet til Russlands syn på byggingen av BTC-rørledningen.

⁸ Intervju med Sabit Bagirov, 12.12.2006. Sabit Bagirov var sjef for SOCAR fra 1992 til 1993 (under Folkefrontens regjeringstid).

⁹ Intervju med Rena Safaraliyeva, 06.12.2006.

¹⁰ Intervju med Rena Safaraliyeva, 06.12.2006, Vugar Gojayev, 06.12.2006, Fariz Ismailzade, 06.12.2006.

¹¹ Ismailzade (2006b), side 25.

Russland motsatte seg byggingen fordi rørledningen omgikk det russiske transportmonopolet på olje fra Kaspiahavet. Lukoil hadde tidligere uttrykt interesse for å delta i byggingen av rørledningen. Senere trakk selskapet seg imidlertid fra dette etter press fra russiske myndigheter.¹² Ifølge Ingilab Ahmadov måtte Lukoil selge sin andel av AIOC fordi det var mot russisk offisiell politikk å transportere olje via BTC, hvilket var planen for oljen fra ACG-feltet:

”Jeg tror det var politiske årsaker til at Lukoil solgte sin andel. BTC-byggingen var ikke bra for Russland som da mistet sin transportmonopol på aserbajdsjansk olje. Russland så BTC som et politisk prosjekt rettet mot dem, og ikke som et kommersielt prosjekt. For Lukoil betydde dette at de av politiske årsaker måtte selge sin andel av kontrakten i og med at det var mot russisk offisiell politikk å transportere olje via BTC. Lukoil måtte følge dette.”¹³

Fariz Ismailzade trekker fram muligheten av at salget hadde forbindelse med Russlands forhandlinger med Japan om Kurilene, og at den russiske andelen av ACG-feltet i Aserbajdsjan var tenkt å blidgjøre Japan.¹⁴ Her kan det altså tyde på at vi ser et utslag av det Vahtra og Liuhto kaller for konformisme med den russiske utenrikspolitiske agendaen i Lukoils salg av sin andel av ACG-feltet.¹⁵ Det er vanskelig å si noe om hva Kreml kan ha brukt som gulrot eller pisk overfor Lukoil i dette tilfellet. En mulighet er at Lukoil i forbindelse med en revurdering av sine aktiviteter trengte Kremls velvilje for å oppnå nye mål. I juli 2002 ble det for eksempel klart at Lukoil ikke fikk konsesjonen til den russiske delen av gassfeltet Kurmangazy i Kaspiahavet,¹⁶ som etter en avtale mellom Kasakhstan og Russland skulle utvinnes i fellesskap. Feltet ligger på grensen mellom de to landenes soner av Kaspiahavet, og Lukoil hadde drevet lobbyarbeid for å få en andel i dette prosjektet. Det ble Rosneft som fikk den russiske delen av Kurmangazy-kontrakten.

Gjennom LukAgip som er eid i fellesskap med italienske Agip eier Lukoil en andel på ti prosent av Shah Deniz-gassfeltet i Aserbajdsjan. Dette er en liten andel, noe som er en mulig forklaring på at Lukoil fortsatt har den. Den oppfattes ikke som viktig nok til å ha en politisk

¹² Socor (2002).

¹³ Intervju med Dr Ingilab Ahmadov, 08.12.2006.

¹⁴ Ismailzade (2006b), side 25. Ismailzade mener riktignok at det er usannsynlig at denne byttehandelen med Japan var en viktig årsak til at Lukoil solgte sin andel i ACG-feltet fordi ”Lukoil ikke ville ha solgt sin strategiske interesse i Aserbajdsjan for å tilfredsstille Kremls agenda.” (ibid., min oversettelse.) Her overvurderer nok Ismailzade selskapets uavhengighet av Kreml (eller han undervurderer Kremls evne til å få russiske selskaper til å opptre i overensstemmelse med russisk utenrikspolitisk agenda.)

¹⁵ Vahtra og Liuhto (2004a), side 16-18.

¹⁶ Blagov (2002).

betydning. Dette inntrykket bekreftes av mine intervjuer, der ingen av intervjuobjektene trakk fram denne eierandelen som viktig, og den generelle beskrivelsen gikk ut på at Lukoil i politisk henseende var ute av Aserbajdsjan. Dette kan tyde på at eierandeler eller tilstedeværelse i seg selv ikke nødvendigvis betyr noe politisk, men at det er de politiske konnotasjonene som knytter seg til noen prosjekter som gir selskapets tilstedeværelse en politisk betydning.

Noen intervjuobjekter ga uttrykk for at Aserbajdsjan trenger å ta inn et nytt russisk selskap etter at Lukoil solgte seg ut, og at dette burde være et strategisk viktig selskap som kunne sørge for at russerne igjen følte de fikk innflytelse etter at Lukoil var ute av landet. Rena Safaraliyeva sa:

”Man trenger et sterkt russisk selskap etter at Lukoil ikke er her lenger.”¹⁷

RAO UES var det selskapet som ble nevnt i denne forbindelsen. Her kommer balanseringstankegangen tydelig fram. RAO UES framstår som et strategisk viktig selskap som kan veie opp for Russlands angivelige tap av innflytelse i Aserbajdsjan etter at Lukoil solgte seg ut av AIOC. RAO UES som er kjent som et selskap med nære bånd til Kreml kan ha vært et selskap som kunne tenkes å erstatte Lukoil.

RAO UES inn i Aserbajdsjan?

Etter en periode med ustabilitet og utskiftninger av driftsselskapene for energinettet på Absheron-halvøya i Aserbajdsjan har det vært spekulert i om grunnen blir beredet for at det russiske energiselskapet RAO UES skal ta over. Til grunn for spekulasjonene lå selskapets koblinger til Kreml, og det faktum at president Putin hadde vært på statsbesøk i Aserbajdsjan kun en måned før.¹⁸ RAO UES' planer for å komme inn på det aserbajdsjanske markedet må videre ses i forbindelse med to korrupsjonssaker som ser ut til å ha en sammenheng seg imellom: Saken mot det tyrkiske energiselskapet Barmek og saken mot den tidligere ministeren for handel og økonomisk utvikling Farhad Aliyev.

I 2002 ble energinettverket på Absheron-halvøya i Aserbajdsjan overtatt av det tyrkiske energiselskapet Barmek. Siemens hadde egentlig vunnet anbudsrunden, men de avsto av ikke oppgitte årsaker fra å ta anbudet. Flere av intervjuobjektene mente at dette hadde sammenheng med korrupsjon – at Siemens ble forsøkt avkrevd bestikklser som selskapet

¹⁷ Intervju med Dr Rena Safaraliyeva, 06.12.2006.

¹⁸ Ismailzade (2006a).

ikke ønsket å betale.¹⁹ Det ble det tyrkiske energiselskapet Barmek som fikk kontrakten på energidistribusjonen på Absheron. Her mener noen intervjuobjekter at det var fordi Barmek betalte bestikkelsene som skulle til, mens andre mener at det var et politisk spørsmål som ble avgjort på høyeste nivå: Ifølge Azad Isazade ble avtalen inngått mellom daværende tyrkisk president Suleyman Demirel og den aserbajdsjanske presidenten Heydar Aliyev.²⁰ Det tyrkiske energiselskapet Barmeks direktør i Aserbajdsjan Huseyn Arabul ble beskyldt for bestikkelser og misligholdelse av kontraktsforpliktelser i mars 2006.²¹ Tiltalen omfatter etter hvert også anklager om skatteunndragelser og underslag av statlig eiendom mot Barmek.²² Huseyn Arabul beskylder aserbajdsjanske myndigheter for å ville drive selskapet ut av landet.²³ Tre måneder etter anklagene først ble kjent, så selskapet seg nødt til å avslutte sin virksomhet i landet.²⁴

Saken mot Barmek har blitt satt i sammenheng med korrupsjonstiltalen og anklagene om planlagt statskupp mot Farhad Aliyev, som var minister for handel og økonomisk utvikling (og som ikke er i slekt med presidenten). Farhad Aliyev ble kun kort tid før parlamentsvalget i november 2005 arrestert og tiltalt for å planlegge statskupp sammen med sin bror Rafiq Aliyev, som var sjef for det aserbajdsjanske oljeselskapet Azpetrol, og to andre ministre. Barmek-saken er satt i forbindelse med saken mot den tidligere ministeren fordi Barmek av noen ble oppfattet som et av klientselskapene til Farhad Aliyev.

Farhad Aliyev mener seg arrestert av politiske årsaker,²⁵ og noen menneskerettighetsgrupper ser på ham som en politisk fange.²⁶ I henhold til aserbajdsjansk lov kan ikke tiltalte holdes i varetekt lenger enn 18 måneder før rettssaken starter, og myndighetene må derfor starte rettssaken før april 2007. Fordi rettssaken i skrivende stund ikke har startet ennå, er det uklart hvilke beviser påtalemyndighetene vil bruke, og det er derfor grunn til å være mer tilbakeholden med å ta stilling til spørsmålet om Farhad Aliyev er en politisk fange. Det er ikke umulig at det finnes bevis som viser at han har vært korrupt.²⁷ Skal man tro pessimistene,

¹⁹ Intervju med Azad Isazade, 05.12.2006 og Rena Safaraliyeva, 06.12.2006.

²⁰ Intervju med Azad Isazade, 05.12.2006.

²¹ "Action brought against Huseyn Arabul".

²² "Fazil Mammedov: 'Tax evasion fixed in Barmek Azerbaijan'".

²³ "Husseyn Arabul: 'The goal of government is to force Barmek to annul its contract'".

²⁴ "Barmek officially stops functioning in Azerbaijan from today".

²⁵ "Farhad Aliyev considers himself political prisoner".

²⁶ Motlagh (2007), side 4.

²⁷ Anklagene om statskupp synes imidlertid ikke å ha noen bakgrunn i virkeligheten. Ifølge journalisten Shahin Hajiyev hadde Farhad Aliyev kontakt med flere ulike miljøer, deriblant opposisjonelle, for å kunne spille på

vil det være mulig å ta alle med en fot innenfor i regimet på et visst nivå for korrupsjon. Det er derfor det tillegges betydning i tolkninger av forholdene innad i regimet hvem som faktisk *blir* tiltalt for korrupsjon. Korrupsjonsanklager kan være et middel som brukes i interne maktkamper i et land som Aserbajdsjan der næringsinteresser er så nært knyttet til politiske grupperinger.²⁸ Heydar Babayev som ble utpekt til ny minister for økonomisk utvikling hadde da også lenge ligget i strid med Farhad Aliyev, og arrestasjonen ble derfor sett som en kulminasjon av en lengre kamp mellom oligarker.²⁹ En annen som sto imot Farhad Aliyev var sjefen for tollmyndighetene, Kemaladdin Heydarov. Farhad Aliyev hadde kontroll med sement- og aluminiumsproduksjon, elektrisitetsdistribusjon og telekommunikasjon. Kemaladdin Heydarov på sin side kontrollerte banker, deler av byggebransjen, fiskerisektoren og deler av mobilmarkedet. Farhad Aliyev hadde som minister forsøkt å få gjennom reformer blant annet av antimonopol-lovgivningen, noe som i praksis var et angrep på Kemaladdin Heydarov som gjennom tollhindringer hadde bidratt til opprettholdelse av monopolene. Etter Farhad Aliyevs arrestasjon anses Kemaladdin Heydarovs makt i regimet å stå uimotsagt.³⁰

Blant intervjuobjektene hersket det ulike oppfatninger av sammenhengen mellom sakene mot Barmek og Farhad Aliyev. Azad Isazade oppfattet ikke Farhad Aliyev som en person med tilstrekkelig uavhengig stilling innen regimet til å ha egne klienter og avviser derfor at Barmek var klient av Aliyev. Om avtalen Barmek fikk sier han dette:

”Det er utvilsomt en sammenheng mellom Barmek og Farhad Aliyev-saken. Farhad var ikke en selvstendig figur i regimet. Aserbajdsjan har statlig oligarki. Barmek betalte ikke til Farhad Aliyev. Kommisjonen gikk til Farhad Aliyev, men bestikkelsene gikk til et høyere nivå fordi avtalen ble inngått mellom [daværende tyrkisk president Suleyman] Demirel og Heydar Aliyev. Barmek var sånn sett en klient av de høyere styresmakter. Farhad Aliyev hadde som sådan ikke egne klienter.”³¹

Det ligger i sakens natur at håndfaste bevis ikke finnes, og at utsagnet vanskelig kan etterprøves. Dette er betegnende for det aserbajdsjanske politiske systemet der korrupsjon er utbredt og utgjør en viktig del av politiske avgjørelser på høyt nivå.

ulike krefter i reformarbeidet. Kontakten med de opposisjonelle har så blitt brukt mot ham. Intervju med Shahin Hajiyev, 07.12.2006.

²⁸ Kjærnet (2006), side 9.

²⁹ Ismayilov (2005).

³⁰ Ibid.

³¹ Intervju med Azad Isazade, 05.12.2006.

Ifølge Rena Safaraliyeva i *Transparency Azerbaijan* ble Barmek ryddet av veien av politiske årsaker, men ikke på grunn av en forbindelse til Farhad Aliyev: ”Det er ikke tvil om at Barmek ble kastet ut av politiske årsaker.”³² Hun mente imidlertid at den bakenforliggende årsaken var at det skulle bli mulig å ta inn RAO UES i Barmeks sted: ”Det er et behov for et sterkt russisk selskap etter at Lukoil ikke er her lenger.”³³ Hun mener at Barmek ble valgt ut for å rydde vei for det russiske selskapet, og at Barmek var et lett offer på grunn av sitt dårlige omdømme i Aserbajdsjan etter at mange kunder hadde fått problemer med dem. Hun tror imidlertid ikke at det hadde en sammenheng med saken mot Farhad Aliyev, men at Barmek utelukkende ble sparket ut som et lett selskap å ta når det var et ønske om å ta inn et strategisk viktig russisk selskap:

”Jeg har personlig ikke tro på at dette hadde en sammenheng med Farhad Aliyev-saken. Han hadde en forbindelse til alle selskaper som hadde etablert seg under hans tid som minister. [... Barmek] var ikke de eneste klientene til Farhad Aliyev. Ikke alle ble sparket ut. Noen måtte bli sparket ut for å gi plass til russerne.”³⁴

Det var imidlertid flere virksomheter med bånd til den tidligere ministeren som ble plukket ut, blant annet tv-stasjonen ANS som ble stengt i to uker i november 2006.³⁵ På grunn av den store personfokuseringen i næringslivet i Aserbajdsjan er det ifølge Ingilab Ahmadov sannsynlig at flere virksomheter ville ha kollapset hvis man tok ut en hvilken som helst minister.³⁶

Barmek-saken og saken mot Farhad Aliyev reiser spørsmålet om hvorvidt eller i hvilken grad aserbajdsjanske myndigheter følger en overordnet plan eller om kaos er et mer fremtredende trekk. Med graden av myndighetskontroll med rettsapparatet er det ikke utenkelig at begge sakene har startet som del av en plan fra myndighetene. En slik plan trenger ikke nødvendigvis å være uttalt, eller på noe vis ”opplest og vedtatt”. I et topptungt og personavhengig system som jeg har vist at det er i Aserbajdsjan, er de ulike aktørene vant til å lese mellom linjene og orientere seg etter det som til enhver tid synes å være lederskapets vilje. Et sterkt argument for å se på sakene mot Barmek og Farhad Aliyev i sammenheng er uttalelser fra president Ilham Aliyev som tyder på at han setter dem i forbindelse. I et intervju

³² Intervju med Rena Safaraliyeva, 06.12.2006.

³³ Intervju med Dr Rena Safaraliyeva, 06.12.2006.

³⁴ Intervju med Dr Rena Safaraliyeva, 06.12.2006.

³⁵ ANS TV støttet Farhad Aliyevs antimonopol-kampanjer. Tv-stasjonen ble også upopulær hos regimet for sin dekning av parlamentsvalget i 2005 da den ga mye sendetid til opposisjonen.

³⁶ Intervju med Dr Ingilab Ahmadov, 08.12.2006.

med nettavisen day.az kritiserer han Barmek for å ha gjort strømnettene i Baku og Sumgait uskikket til bruk:

”Fotoopptakene og de materialene som har blitt presentert for meg har skuffet meg veldig sterkt. I løpet av lang tid har ikke virksomheten som Barmek har drevet og som ble støttet av noen tidligere embetsmenn gitt noe som helst positivt resultat. De har ikke gjort noen som helst investeringer, og forpliktelsene Barmek påtok seg har de ikke oppfylt, og som et resultat er våre distribusjonsnettverk blitt totalt uskikket for bruk.”³⁷

Det er vanskelig å tolke presidenten annerledes enn at han sikter til Farhad Aliyev når han snakker om tidligere embetsmenn som støttet Barmeks virksomhet. På høyeste politiske nivå anses altså Barmek som støttet av Farhad Aliyev. Dette betyr ikke nødvendigvis at selskapet ble utpekt på grunn av forbindelsene til den tidligere ministeren, men det er ikke usannsynlig at det har vært medvirkende til Barmek-saken at selskapets tidligere beskytter ikke lenger var i sin ministerstilling.

Det var tydelig i intervjuene at de politiske implikasjonene av tilstedeværelsen til de russiske selskapene ble tillagt betydning, og dette gjaldt på flere plan. For det første gjaldt det hensynet til balansering av landets utenrikspolitikk. I dette henseendet mente noen av intervjuobjektene det var viktig å tilgodese Russland med minst ett strategisk viktig selskap. Ingilab Ahmadov mente imidlertid det stikk motsatte:

”Det vil ikke være lurt å ta inn RAO UES. Jeg håper aserbajdsjanske myndigheter viser seg smarte nok til ikke å gjøre det.”³⁸

Dette begrunnet han med det andre momentet som synes å ligge klart i dagen når det gjelder russiske selskapers tilstedeværelse i Aserbajdsjan, nemlig hensynet til Aserbajdsjans mulighet til å manøvrere uavhengig. Fariz Ismailzade sluttet seg til dette:

”Det vil være dumt av Aserbajdsjan å gi elektrisitetsnettverket til RAO UES, men enda dummere å gi energiproduksjonen til Russland slik som Armenia har gjort.”³⁹

Dette utsagnet kobler i tillegg Aserbajdsjans valg til handlingsbetingelsene som er lagt gjennom tidligere hendelser i Russlands relasjon til andre SUS-land. Ved å gi det russiske selskapet kontroll med energinettet vil Aserbajdsjan gi Russland et potensielt pressmiddel til bruk ved anledninger der Aserbajdsjan handler mot Russlands vilje. Slike pressmidler har Russland vist seg mer enn villig til å bruke ovenfor land i sin definerte innflytelsessfære

³⁷ “Il’ham Aliev: ‘Kompanija Barmek privela v neprigodnost’ elektroseti Baku i Sumgaita’”. (Min oversettelse og utheving).

³⁸ Intervju med Ingilab Ahmadov, 08.12.2006.

³⁹ Intervju med Fariz Ismailzade, 06.12.2006.

tidligere, som jeg har vist i forhold til Georgia. Et rent maktbalanseperspektiv taler dermed for russiske selskapers tilstedeværelse i Aserbajdsjan, mens hensynet til Aserbajdsjans uavhengighet taler mot det.

Forholdene for utenlandske selskaper i Aserbajdsjan

I en postsovjetisk kontekst er det interessant å sammenligne forholdene for utenlandske selskaper generelt med forholdene for russiske selskaper spesielt. Under Sovjetunionen var den aserbajdsjanske økonomien fullt ut en del av den sovjetiske økonomien, og unionens økonomi var innrettet på indre samarbeid. Systemet var sterkt sentralisert, noe som favoriserte handel og samarbeid mellom senter og periferi fremfor mellom regioner. Derfor er det relevant å spørre om det foreligger mekanismer som gjør at russiske selskaper har fordeler vis-à-vis vestlige selskaper. Historiske bånd, språk, likheter i tekniske løsninger, likheter i tankegang på grunn av felles sovjetisk bakgrunn, eller samme verdigrunnlag kan alle bidra til en stivhengighet i næringsvirksomheten i tidligere sovjetrepublikker. For å yte dette spørsmålet den rettferdighet det fortjener, vil det være nødvendig med tilgang på større datamateriale som muliggjør kvantitativ analyse, samt større kunnskap enn det som er tilgjengelig i dag om næringslivsklimaet i disse landene. Denne oppgaven er ikke av et omfang som tillater en fullverdig analyse av dette spørsmålet, men intervjuene ga klart inntrykk av at synet på russiske selskaper var helt annerledes enn synet på andre utenlandske selskaper med aktiviteter i Aserbajdsjan. Forskjellene gjaldt både aserbajdsjanske myndigheters politikk, innbilte og reelle fordeler russiske selskaper har i forhold til andre, forventningene til selskapenes korrupsjonsstandarder og inntrykket av de politiske implikasjonene av selskapers tilstedeværelse.

Generelt er det et inntrykk blant intervjuobjektene at russiske selskaper har bedre forutsetninger for å lykkes i Aserbajdsjan enn selskaper fra andre land. Dette ble forklart med faktorer som historie, bedre lokalkunnskap og lik mentalitet, samt med likheter i teknologisk utvikling og at russiske myndigheter har innflytelse på aserbajdsjanske myndigheter.⁴⁰ Viseutenriksminister Mahmud Mamed-Guliyev ville imidlertid ikke gå med på at Russland hadde noen privilegier i Aserbajdsjan:

”Det er ingen spesielle vilkår for russiske selskaper. I to århundrer var Aserbajdsjan med i den russiske stat. Under Sovjetunionen var det mye kontakt, og det oppsto

⁴⁰ Intervju med Sabit Bagirov, 12.12.2006.

menneskelige bånd som er bevart også i dag til tross for unionens fall. Dessuten snakker mange i Aserbajdsjan russisk. Det er en objektiv virkelighet som forklarer dette.”⁴¹

Viseministeren mente altså at historien har skapt noen forutsetninger som gjør forholdene lettere for russiske selskaper, men mente at det ikke var en bevisst politikk fra myndighetenes side å legge bedre til rette for russiske selskaper enn andre.

En av faktorene som ble trukket fram av de andre intervjuobjektene som forklaring på det de oppfattet som russiske selskapers fortrinn i Aserbajdsjan var likhetene i korrupsjonspraksis i de to landene. Dette gjenspeiler seg ikke bare i kjennskap til spillereglene, men også i hvilke forventninger selskapene har i forhold til hvordan ting skal være. Ifølge Vugar Gojayev i *International Crisis Group* medfører dette at russiske selskaper ikke klager på bestikkelser de blir avkrevd, mens det er mange klager på dette fra vestlige selskaper. Han mener dette bunner i den sovjetiske mentaliteten, og at denne henger igjen både i Russland og Aserbajdsjan.⁴² Rasim Jafarov i Verdensbanken så dette fra en noe annerledes synsvinkel: Ifølge ham er forholdet til Russland bygget på felles verdier. Både Aserbajdsjan og Russland har lave demokratiske standarder. I motsetning til vestlige land er ikke Russland så selektiv på hvem de samarbeider med:

”Russland var en god kandidat for å få nære forbindelser til Aserbajdsjan fordi de også har lavere standard på demokrati enn Vesten. Russland er ikke så selektiv i hvem de er venner med som Vesten. Russland er for eksempel venner og allierte med diktatorer i Sentral-Asia.”⁴³

Her ser vi et utslag av det jeg i kapittel 1 beskrev som konflikten mellom Vestens normative og interessebaserte agenda. Ved kritikk av demokrati- og menneskerettighetsstandarder fra Vesten har Aserbajdsjan muligheten til å true med å nærme seg Russland. Jafarov hevder at Aserbajdsjan bruker trusler om å ta inn russiske selskaper som et forhandlingsverktøy mot vestlige selskaper. Slik får Aserbajdsjan styrket sin forhandlingsposisjon i forhold til Vesten hva angår demokratiske standarder, og presset fra Vesten får en begrenset virkning.⁴⁴

Språkkunnskaper fra sovjetperioden ble også trukket fram. Russisk blir fortsatt mye brukt i Aserbajdsjan til tross for at aserbajdsjansk er det eneste offisielle språket. Det finnes ikke noen offisiell statistikk over bruken av russisk i Aserbajdsjan, men det anslås at mellom 50 og

⁴¹ Intervju med viseutenriksminister Mahmud Mamed-Guliyev, 07.12.2006.

⁴² Intervju med Vugar Gojayev, 06.12.2006.

⁴³ Intervju med Rasim Jafarov, 08.12.2006.

⁴⁴ Intervju med Rasim Jafarov, 08.12.2006.

70 prosent av befolkningen er fortrolige med russisk selv om ikke alle disse bruker det på daglig basis. Russisk har fortsatt en betydning som elitemarkør, men som redskap for sosial mobilitet har det fått konkurransen fra engelsk og tyrkisk.⁴⁵

Andre respondenter mente det ikke var viktig hvor selskapene kommer fra, men at de er avhengige av å finne seg et *krysj*, det vil si en beskytter, og få en offisiell avtale eller en såkalt *gentleman's agreement* for å kunne operere i landet. Det beste *krysj* er ifølge journalisten Shahin Hajiyev president Ilham Aliyev selv, eller noen i regjeringen. Uten støtte ovenfra er det ifølge ham umulig å realisere store prosjekter i landet.⁴⁶ Det synes som om det er klare oppfatninger at utenlandske og lokale selskaper møter ulike krav. Et av trekkene i Alieva og Torjesens beskrivelse av "oligarkonomien" i Aserbajdsjan er "personlig lojalitet til presidenten som forutsetning for økonomisk aktivitet."⁴⁷ Mitt intervjumateriale tyder på at dette ikke gjelder absolutt, og at det er forskjeller på utenlandske og lokale selskaper i dette henseende. Ingilab Ahmadov mente for eksempel at lokale selskaper måtte utvise total lojalitet til presidenten for å kunne opprettholde sin virksomhet, mens internasjonale selskaper trenger personlige kontakter og bør kontakte presidentens folk før de gjør investeringer.⁴⁸ De ugjennomsiktige forholdene i næringslivet i Aserbajdsjan gjør det vanskelig for meg å si noe sikkert om dette. Intervjuobjektene hadde i varierende grad mulighet til å belyse disse spørsmålene. De til dels sprikende oppfatningene peker på hvor vanskelig det er å følge med i næringslivets aktiviteter generelt og russiske selskaper spesielt i Aserbajdsjan.⁴⁹ Den av intervjuobjektene som virket mest velinformert angående investeringsklimaet var Rena Safaraliyeva i *Transparency Azerbaijan*, som har gjennomført flere undersøkelser av utbredelsen av korrupsjon i Aserbajdsjan og dermed har kjennskap til næringslivsmiljøet i landet. Ifølge henne kommer spørsmålet om lojalitet til presidenten an på hvor stort behov regimet mener å ha for selskapet:

"Helt siden begynnelsen av oljealderen i Aserbajdsjan i moderne tid har det vært et motto at oljeselskaper ikke skal plages fordi det er så desperat behov for dem. [...] Lojalitet er et kriterium for å drive næringsvirksomhet i Aserbajdsjan for lokale selskaper. For utenlandske selskaper gjelder at hvis det er oljeselskaper, er det en

⁴⁵ Peuch (2003).

⁴⁶ Intervju med Shahin Hajiyev, 07.12.2006.

⁴⁷ Alieva og Torjesen (foreløpig upublisert), side 10-11.

⁴⁸ Intervju med Dr Ingilab Ahmadov, 08.12.2006.

⁴⁹ Vestlige selskapers aktiviteter i landet er noe lettere å følge med i siden disse selskapene følger andre standarder for åpenhet.

politisk avgjørelse og bestikkelser har ikke noe å si. I ikke-oljesektoren kommer det helt an på hvor mye vi trenger dem.”⁵⁰

Det kan altså tyde på at strategisk viktige sektorer av økonomien er underlagt politisk kontroll, og er mindre utsatt for korrupsjon på grunn av den strategiske betydningen og den politiske kontrollen. I forlengelsen av dette mente Safaraliyeva at RAO UES ikke ville behøve å betale bestikkelser for å komme inn i Aserbajdsjan ”fordi det utelukkende er en politisk avgjørelse om de kommer inn.”⁵¹ Hun sluttet seg med dette til oppfatningen om at RAO UES er et selskap som kan oppveie Russlands tap av innflytelse i Aserbajdsjan som følge av BTC-byggingen og Lukoils tilbaketrekning fra landet.

Maktspillet mellom Aserbajdsjan og Russland

For å få et inntrykk av ulike oppfatninger om maktspillet mellom Aserbajdsjan og Russland og hvilke maktressurser de sitter på i forhold til hverandre, spurte jeg intervjuobjektene om hvilke virkemidler de mente at hvert av landene hadde og hvordan de brukte dem. Intervjuobjektene pekte på ulike maktmidler Russland bruker i forhold til Aserbajdsjan for å oppnå innflytelse, og omvendt også hvilke Aserbajdsjan bruker som motvekt til Russlands press. Det var stor enighet om at den viktigste maktfaktoren for Russland er konflikten om Nagorno-Karabakh. Sabit Bagirovs utsagn om at Lukoils deltagelse i ”århundrets kontrakt” ble knyttet til løfter fra den russiske energiministeren om å drive lobbyarbeid for en løsning av konflikten er et godt eksempel på dette synet. Nagorno-Karabakh kan vanskelig sies å være en faktor Russland ”har”, men det oppfattes likevel helt tydelig som noe Russland bruker til sin fordel i forholdet til Aserbajdsjan. Med Russland som medformann i Minsk-gruppen til OSSE som legger til rette for fredsforhandlingene mellom Armenia og Aserbajdsjan, oppfatter aserbajdsjanere Russland som den som stenger døra for mulighetene til en regulert løsning på konflikten. Arif Yunusov som forsker på forholdet mellom Aserbajdsjan og Armenia, er pessimist hva gjelder en løsning av konflikten:

”Tidligst om 20-25 år kan vi finne en løsning på konflikten.”⁵²

I hans møter med folk på begge sider av konflikten, er det mange som i enerom med ham sier de vil ha fred.⁵³ Problemene ligger i de ulike oppfatningene om hva som må til for å oppnå fred, og i de konkrete skrittene partene må ta for å komme dit. Forhandlingene har gått i stå på

⁵⁰ Intervju med Dr Rena Safaraliyeva, 06.12.2006.

⁵¹ Intervju med Dr Rena Safaraliyeva, 06.12.2006.

⁵² Intervju med Dr Arif Yunusov, 05.12.2006.

⁵³ Intervju med Dr Arif Yunusov, 05.12.2006.

grunn av uvilje fra begge sider til å gå tilbake på sine krav. Både Armenia og Aserbajdsjan mener at Karabakh er deres og at motparten må avstå sine krav på regionen.

Det knyttet seg store forhåpninger til å få et gjennombrudd i forhandlingene i 2006. Året ble av mange omtalt som et ”*window of opportunity*” for å oppnå en prinsipiell avklaring om en fredsavtale før presidentvalget i Armenia i 2007 og i Aserbajdsjan i 2008.⁵⁴ Det kom imidlertid ingen slik avklaring. Etter et mislykket forhandlingsmøte mellom de to presidentene i Rambouillet i Frankrike i februar 2006, har president Aliyev og andre myndighetsrepresentanter vekslert mellom sterk antiarmensk retorikk og understreking av behovet for en fredelig løsning.⁵⁵ Den armenske presidenten har på samme måte vist lite forhandlingsvilje i sine offentlige uttalelser, blant annet i forbindelse med feiringen av Karabakhs uavhengighetsdag: ”Folket i Artsakh⁵⁶ har gjort sitt historiske valg: De har forsvart sine nasjonale rettigheter i en påtvunget krig, og i dag bygger de en fri og demokratisk stat. [...] Det er Armenias og alle armeneres plikt å bidra til utviklingen og storheten, så vel som internasjonal anerkjennelse av republikken Nagorno-Karabakh.”⁵⁷ Slik opprettholdes fiendebildet fra høyeste hold på begge sider av konflikten. Det finnes få kilder til informasjon om den folkelige opinionen både i Armenia og Aserbajdsjan, men observatører anser det for problematisk at lederne i de to landene har en slik retorikk fordi det vil gjøre det vanskelig for dem å ”selge” en fredsløsning til befolkningen i fremtiden.

Det synes som det vanskeligste punktet i forhandlingene er den fremtidige statusen for Nagorno-Karabakh. Armenia ønsker ut fra prinsippet om nasjonal selvbestemmelsesrett en folkeavstemning om dette.⁵⁸ Fra et aserbajdsjansk synspunkt er dette meget problematisk fordi man mener at utfallet av folkeavstemningen er gitt gjennom den etniske sammensetningen av befolkningen i Karabakh. Arif Yunusov forklarer dette slik:

”Armenia står på kravet om en folkeavstemning om Karabakh. Det gir ingen mening. Resultatet er gitt gjennom den etniske sammensetningen til befolkningen. Selv hvis man skulle ta utgangspunkt i befolkningen før krigen og den etniske rensingen, var det da 70

⁵⁴ Kjærnet (2006), side 19.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Artsakh brukes av armenere som betegnelse på Nagorno-Karabakh.

⁵⁷ ”Armenian president issues congratulatory message over NKR Independence Day”.

⁵⁸ Rahder (2006).

prosent armenere der, og 30 prosent aserbajdsjanere. En folkeavstemning vil bare legitimere okkupasjonen.”⁵⁹

Forhandlerne i Rambouillet skal ha nådd enighet om syv av ni nøkkelspørsmål. På aserbajdsjansk side har skylden for sammenbruddet i Rambouillet blitt lagt på den russiske medformannen i Minsk-gruppen Jurij Merzljakov som angivelig skal ha overtalt den armenske presidenten Robert Kotsjarian til å gå tilbake på konsesjonene han i utgangspunktet hadde vært villig til å gi. Dette synet ga også Arif Yunusov uttrykk for i intervjuet med meg: ”Kotsjarian hadde gått med på løsning, men Merzljakov ødela.”⁶⁰ Hva slags forslag som lå på forhandlingsbordet på det aktuelle tidspunktet er ukjent, men historien som verserer i Baku går ut på at Kotsjarian og Merzljakov var på toalettet samtidig i en pause i forhandlingene. Da de kom tilbake etter toalettpausen, hadde Kotsjarian angivelig endret oppfatning og han gikk tilbake på innrømmelsene han bare minutter før hadde vært villig til å gi.⁶¹

Andre faktorer som blir trukket fram av flere som pressmiddel Russland har mot Aserbajdsjan er den store aserbajdsjanske diasporaen i Russland og den russiske radarstasjonen i Gabala i Aserbajdsjan. Diasporaen kan som jeg viste i kapittel 2 i forhold til Georgia brukes som et økonomisk virkemiddel mot Aserbajdsjan gjennom begrensninger på penger sendt hjem av arbeidsutvandrerne eller gjennom andre måter å skape vanskeligheter i deres jobbsituasjon. Russland leier radarstasjonen i Gabala i henhold til en 10-årig leieavtale som ble inngått i 2002. Da denne avtalen ble inngått, ble det sett som et uttrykk for at Russlands innflytelse i Aserbajdsjan ble opprettholdt. I dagens situasjon er det imidlertid mer nærliggende å tolke radarstasjonen som et mulig verktøy Aserbajdsjan kan bruke mot Russland gjennom eksempelvis å sette opp leien, noe som har blitt diskutert.⁶²

Viseutenriksminister Mamed-Guliyev forsøkte imidlertid å gi et inntrykk av at Russland ikke utøver noe press mot Aserbajdsjan:

”Jeg har ikke sett noen situasjoner hvor Russland har prøvd å påvirke Aserbajdsjan. Kanskje før, da de drev våpenforsyninger til Armenia, men nå er det et nytt stadium i forholdet til Russland. Det er et nært forhold. Det er ikke bevis for at Russland bruker

⁵⁹ Intervju med Dr Arif Yunusov, 05.12.2006. Den siste folketellingen i regionen var den sovjetiske folketellingen i 1979. Da var det 162 000 mennesker bosatt i Nagorno-Karabakh, hvorav 37 000 aserbajdsjanere og 123 000 armenere. de Waal (2003), side 284. Det vil si at aserbajdsjanerne utgjorde omtrent 23 prosent av befolkningen, og armenerne omtrent 76 prosent.

⁶⁰ Intervju med Dr Arif Yunusov, 05.12.2006.

⁶¹ Rahder (2006).

⁶² Muradova og Bakinsky (2007).

noen virkemidler for å påvirke Aserbajdsjan. Aserbajdsjan er uavhengig, og å prøve å påvirke Aserbajdsjan er ikke produktiv. Det finnes ingen slik intervensjon fra russiske myndigheter.”⁶³

Jeg spurte videre om virkemidler Aserbajdsjan bruker i forholdet til Russland, og svaret sier mye om bildet Aserbajdsjan ønsker å skape av seg selv ute i verden:

”Aserbajdsjan er for gode forhold, stabilitet og sikkerhet i regionen. Vi bruker ingen slike virkemidler, vi vil ikke påvirke Russland.”⁶⁴

Tolket som en faktapåstand eller som analytiske utsagn faller påstandene om at verken Russland eller Aserbajdsjan bruker noen maktmidler i forhold til hverandre, på sin egen urimelighet. Statssystemet er et selvhjelpssystem, som selvstendige stater bruker for å oppnå egeninteresser og politiske, økonomiske og andre mål. Aserbajdsjan er uavhengig, i betydningen at statens selvstendighet er internasjonalt anerkjent, og etter prinsippet om nasjonal selvråderett skal da ikke utenlandsk intervensjon finne sted utover den råderetten som gis avkall på gjennom internasjonale konvensjoner og lignende. Jeg har imidlertid vist hvordan Russland har søkt å beholde Aserbajdsjan innenfor sin innflytelsessfære og oppnå kontroll med landets energiresurser gjennom kontroll med transittledninger for olje og gass. Også i forholdet til andre tidligere sovjetrepublikker har Russland vist seg villig til å bruke mulige maktmidler (fra handelsboikott til utpressing med energivåpenet i hånd til immigrasjonslover) for å beholde innflytelsen i det som oppfattes som russisk innflytelsessfære.

Viseministerens andre argument er at eventuelle forsøk på å påvirke Aserbajdsjan (som han altså mener ikke finner sted) ville være uproduktive. Landet eksisterer imidlertid ikke i et vakuum, og det er svært vanskelig å tenke seg noe land som er immunt mot internasjonalt press, og hvor alle beslutninger om landets politikk blir fattet autonomt uten påvirkning utenfra. Om dette hadde vært tilfellet med Aserbajdsjan, hadde ikke balanseringslinjen vært så viktig. Hvilke hensyn skulle man balansere mellom hvis landet ikke var utsatt for påvirkning utenfra? Aserbajdsjan har vist seg som en aktør som bevisst har brukt petroleumsressursene til å knytte andre lands interesser til regionen for å oppnå politiske mål eller å skape seg en mer uavhengig posisjon, altså en aktør som til fulle forstår mulighetene oljen og gassen gir som maktressurser. Utsagnet forteller oss dermed mer om hva slags inntrykk aserbajdsjanske politikere ønsker å skape av landet sitt – som et fredelig land som lever i harmoni med sine

⁶³ Intervju med viseutenriksminister Mahmud Mamed-Guliyev, 07.12.2006.

⁶⁴ Intervju med viseutenriksminister Mahmud Mamed-Guliyev, 07.12.2006.

naboer (bortsett fra Armenia som de mener var aggressoren i konflikten om Karabakh) uten å øve utilbørlig press.

Viseministerens nedtoning av Russlands maktbruk er likeledes interessant. På denne måten skjuler han potensielle konflikter med Russland og gir inntrykk av at forholdet til en stor og viktig nabo er preget av likeverd. Sett med realistiske øyne er det vanskelig å tenke seg at Aserbajdsjan som et lite land med en befolkning på åtte millioner skal være likeverdig med verdens største land med en befolkning på 142 millioner *uten* at Aserbajdsjan benytter seg av de virkemidlene det har for å opprettholde en uavhengig stilling. Av samme grunn er det forståelig at viseministeren ønsker å nedtone potensielle konflikter med Russland. Her kan også historiske faktorer spille inn. Aserbajdsjanere har erfaring med Russlands imperiale fortid. De har heller ikke glemt "Svarte januar", hendelsen i januar 1990 da sovjetiske tropper slo til mot fredelige demonstranter i Baku. Vektlegging av selvstendige staters selvbestemmelsesrett er en måte for Aserbajdsjan å motarbeide ny kolonisering eller imperialistiske strategier fra russisk side.

Også viseministeren trekker imidlertid fram betydningen av konflikten om Nagorno-Karabakh i landets forhold til omverdenen:

"Dessverre har vi allerede en konflikt, så vi må forsvare våre nasjonale interesser og vår posisjon. Vi vil aldri godta noen påvirkning eller press mot Aserbajdsjan. Vi er uavhengige og vi er aktive i internasjonale fora. Vi er klare til å motstå negativ innflytelse på Aserbajdsjan."⁶⁵

Konflikten synes å være definerende for Aserbajdsjans forhold til omverdenen, og den er derfor noe landet fokuserer mye på i sine internasjonale aktiviteter. Dette skal jeg komme tilbake til senere i avsnittet "Aserbajdsjans utenrikspolitiske veivalg".

Aserbajdsjans regionale rolle

Forholdet mellom Aserbajdsjan og Russland har også en regional dimensjon. Russlands forhold til de andre tidligere sovjetrepublikkene i Kaukasus er som beskrevet i kapittel 2 med å danne rammer og handlingsbetingelser for Aserbajdsjans måte å forholde seg til Russland. Aserbajdsjans Russlandsstrategi er heller ikke uten konsekvenser for landets forhold til de andre landene i regionen. Rammene som definerer Aserbajdsjans handlingsrom er aktualisert

⁶⁵ Intervju med viseutenriksminister Mahmud Mamed-Guliyev, 07.12.2006.

gjennom feiden mellom Georgia og Russland, som har stilt Aserbajdsjan ovenfor et vanskelig valg.

”Aserbajdsjan har økonomiske interesser i Georgia på grunn av oljetransporten. Men samtidig kan ikke Aserbajdsjan ignorere supermakter som Russland som er veldig viktig i regionale konflikter som Nagorno-Karabakh. Aserbajdsjan *må* derfor balansere og sørge for både en garanti for politisk stabilitet og oljetransport.”⁶⁶

På den ene siden må Aserbajdsjan opprettholde et godt forhold til Georgia som både er et naboland og viktig transittland for Aserbajdsjans olje og gass. På den andre siden trenger Aserbajdsjan et godt forhold til Russland, noe de senere års energistrider mellom Russland og andre SUS-land har vist viktigheten av. Aserbajdsjan har her valgt en uavhengig linje.

Det at Aserbajdsjan valgte å støtte Georgia gjennom krisen i januar 2006 er sammen med Aserbajdsjans gassleveranser til Georgia fra januar 2007 viktige pekepinner på Aserbajdsjans styrkede posisjon i forholdet til Russland. Med BTC-rørledningen som sikrer Aserbajdsjan transport uavhengig av Russland, og med Shah Deniz-feltet som startet gassproduksjon i desember 2006, samt gassrørledningen *South Caucasus Pipeline* har Aserbajdsjan sikret seg mot å bli utsatt for to vanlige former for Russlands energivåpen. Uten rørledningene ville Aserbajdsjan vært avhengig av russiske rørledninger og dermed Russlands velvilje for å få transportert sine varer til markedene. Og uten egen gassproduksjon ville landet vært sårbart for prisøkninger på russisk gass. Både Georgia og Aserbajdsjan fikk satt opp prisen på den russiske gassen de importerte til mer enn det dobbelte fra 110 dollar til 235 dollar per 1000 kubikkmeter i januar 2007. Aserbajdsjan svarte med å slutte å importere gass fra Russland, samt med å eksportere gass til Georgia for 120 dollar per 1000 kubikkmeter gass. Dette var en klar stillingtagen mot Russland fra aserbajdsjansk side, noe som viser det aserbajdsjanske lederskapets vilje til å føre en uavhengig linje i forhold til den nordlige naboen. Eksporten til Georgia er det klareste eksemplet på at Aserbajdsjans petroleumsressurser setter landet i en friere posisjon i forholdet til Russland, både direkte ved at det ikke trenger import, men også indirekte ved at det kan hjelpe nabolandet Georgia i en vanskelig situasjon uten å bli straffet av Russland. Det er mulig å se dette som at Aserbajdsjan gjennom gassavtalen overtar subsidieringen av Georgia fra Russland.

⁶⁶ Intervju med Rasim Jafarov i Verdensbanken, 08.12.2006.

Måten det ble gjort på gjorde også at man unngikk sterke konfrontasjoner med Russland. Her kommer forskjellene i den politiske strategien til det georgiske og aserbajdsjanske lederskapet tydelig fram. Den georgiske presidenten har vist sterke følelser og brukt en til dels fremmedgjørende retorikk under feiden med Russland. I tråd med Aserbajdsjans balanseringstankegang har president Ilham Aliyev heller vist en forsonende tone angående Russland.⁶⁷ Det følgende utsagnet fra viseutenriksminister Mahmud Mamed-Guliyev er i så måte talende for hvilket inntrykk Aserbajdsjan ønsker å skape utad av forholdet til Russland:

”For det første er Aserbajdsjans politikk å opprettholde gode naboforhold med alle land som grenser til Aserbajdsjan. Russland grenser til Aserbajdsjan, og Russland er et stort land. For det andre har Aserbajdsjan i mange år – to århundrer – vært en del av det russiske imperiet eller Sovjetunionen, og det er fortsatt mange forbindelser i kulturlivet, utdanningssektoren og så videre. Vi har et godt forhold til Russland.”⁶⁸

På tiden for intervjuet med viseministeren var feiden mellom Georgia og Russland høyaktuell siden både Georgia og Aserbajdsjan sto midt oppe i forhandlinger med Gazprom om gassprisen for 2007. 2006 var som jeg viste i kapittel 2 et problemfylt år i forholdet mellom Georgia og Russland. Jeg ønsket derfor å finne ut hvordan feiden mellom to av Aserbajdsjans naboland påvirket den aserbajdsjanske tenkningen rundt sitt forhold til disse to landene, og spurte om det var frykt i Aserbajdsjan for en lignende situasjon som i Georgia. Viseministerens svar sa også i dette tilfellet mer om Aserbajdsjans selvbilde og ønskede bilde utad enn om den faktiske situasjonen:

”Gassprisen har økt til alle land. Prisen er lik for alle medlemmene i Samveldet av uavhengige stater (sic). Vi beklager situasjonen i Georgia. Dessverre er det slik. Russland og Georgia er begge våre naboer. Denne situasjonen må derfor etter vårt syn løses gjennom diskusjoner og møter. Situasjonen tjener ikke stabilitet og sikkerhet i regionen. Vi sier dette i våre møter med både Georgia og Russland.”⁶⁹

Det er mulig at årsaken til viseministerens unnvikende svar ligger i nettopp hvor aktuelt dette var. Aserbajdsjan var selv midt i prisforhandlinger med Gazprom, og antagelig kunne han ikke gå inn på dette. Bare uker senere ble det klart at Aserbajdsjan sluttet å importere gass fra Russland og hjalp Georgia ut av den vanskelige situasjonen ved å eksportere gass til Georgia.

⁶⁷ Den georgiske presidenten Mikhail Saakasjvili gikk derimot i kjent stil ut og kalte Aserbajdsjans gasseksport til Georgia for ”politisk heroisme”. Socor (2007).

⁶⁸ Intervju med viseutenriksminister Mahmud Mamed-Guliyev, 07.12.2006.

⁶⁹ Intervju med viseutenriksminister Mahmud Mamed-Guliyev, 07.12.2006.

Aserbajdsjans utenrikspolitiske veivalg

Gjennom å gi vestlige oljeselskaper tilgang til petroleumsressursene i landet har Aserbajdsjan håpet at vestlige land skulle få sterk nok egeninteresse i regionen til å jobbe for en løsning på konflikten om Nagorno-Karabakh. Heydar Aliyev uttalte i 1997 at ”stormaktene som gjør bruk av oljen vår [...] kan bruke sin innflytelse til å overtale Armenia til å forhandle.”⁷⁰ Vestlige land *har* fått en egeninteresse i regionen, men det kan synes som om de har størst fokus på regimestabilitet. Aserbajdsjanske forventninger om at Vesten skal gå inn og diktere en løsning etter Aserbajdsjans hjerte er da også urealistiske til tross for at Armenia har okkupert aserbajdsjanske landområder. Innsatsen fra Vesten har vært fokusert rundt det å tilrettelegge for fredsforhandlinger gjennom OSSEs Minsk-gruppe. Til syvende og sist er det imidlertid partene som selv må finne en løsning. Problemet i fredsforhandlingene har vært partenes manglende vilje til å inngå kompromisser. Ifølge Rasim Jafarov i Verdensbanken har de gjentatte skuffelsene ved forhandlingsbordet ført til en ny forståelse i Aserbajdsjan av at nøkkelen til løsning av konflikten ligger i Moskva, og derfor satser Aserbajdsjan ifølge ham nå mer på samarbeid med Russland for å gjøre Russland mer velvillig:

”Aserbajdsjan lener seg mer mot Russland fordi det forstår at Vesten ikke vil løse konflikten om Nagorno-Karabakh for dem selv om de har gitt vestlige land gode muligheter i det aserbajdsjanske næringslivet. De har skjønt at det er Russland som sitter på løsningen til konflikten. De må prøve å jobbe gjennom Russland for å få en løsning. [...] Aserbajdsjan har vært tålmodig med Vesten og gitt tilgang til oljen, men har ikke fått noe tilbake i forhold til Karabakh-konflikten.”⁷¹

Her formulerer Jafarov en sentral forventning i det aserbajdsjanske politiske miljøet, nemlig forventningen om at tilgang til Aserbajdsjans olje skal få Vesten til å ordne opp i konflikten. Det er imidlertid Aserbajdsjan og Armenia som må finne en løsning på konflikten og inngå de kompromissene som trengs for å få til dette. Å forvente at andre enn partene i konflikten skal løse den, er urealistisk, og en farlig form for selvrettferdiggjøring.

Dilemmaet for Aserbajdsjan ligger ifølge Jafarov i at Aserbajdsjan tror nøkkelen til konfliktløsning ligger i Moskva mens nøkkelen til økonomisk framgang ligger i Vesten.⁷² For å forstå hvor vanskelig dette dilemmaet kan framstå fra et aserbajdsjansk perspektiv må man

⁷⁰ Jotun (1997), side 18 (min oversettelse).

⁷¹ Intervju med Rasim Jafarov i Verdensbanken i Aserbajdsjan, 08.12.2006.

⁷² Intervju med Rasim Jafarov i Verdensbanken i Aserbajdsjan, 08.12.2006.

huske hvor symbolsk viktig Nagorno-Karabakh er for den aserbajdsjanske nasjonsbyggingen og hvor viktig økonomisk vekst er for regimets stabilitet.

I kapittel 1 viste jeg hvordan glasnost og perestrojka ga en nasjonal oppvåkning i Aserbajdsjan som en reaksjon på den armenske etniske majoriteten i Nagorno-Karabakh sine krav om gjenforening med den armenske sovjetrepublikken. Den nasjonale oppvåkningen i Aserbajdsjan oppsto som et direkte resultat av Karabakh-armenernes mobilisering. Jeg viste hvordan Aliyevnes retorikk har opphøyet Karabakh til den hellige og uangripelige definisjonen på territoriell integritet som danner grunnlaget for statsdannelsen. Slik har Karabakh på mange måter blitt definerende for regimet som har basert seg på en retorikk hvor staten Aserbajdsjan er hel og udelelig. Dette umuliggjør kompromisser i fredsforhandlingene i form av territoriale innrømmelser til Armenia. Ikke på noe tidspunkt har Heydar eller Ilham Aliyev vist vilje til kompromisser på dette punktet. De har lovet Karabakh den høyeste mulige grad av autonomi *når* regionen igjen kommer under Aserbajdsjan, men vil ikke gå med på en løsning som innebærer noe mindre enn full gjenforening av hele Karabakh og de okkuperte områdene med Aserbajdsjan og hjemsending av de internt fordrevne til deres opprinnelige hjemsteder.⁷³ Ilham Aliyevs nyttårstale 31. desember 2006 oppsummerte Aserbajdsjans offisielle politikk på dette:

”Vår posisjon forblir uendret, Aserbajdsjans territoriale integritet må gjenopprettes. Aserbajdsjans territoriale integritet er ikke et tema i forhandlingene. Aserbajdsjan vil aldri la Karabakh bli uavhengig. Vår politikk er basert på normene og prinsippene i internasjonal lov, og Karabakh kan bli innvilget større muligheter for autonomi innenfor Aserbajdsjan på betingelse av at Aserbajdsjans territoriale integritet er sikret.”⁷⁴

Dette standpunktet gir for det første lite rom for forhandlinger. Videre tar det lite hensyn til realitetene på bakken, som er at Karabakh i dag er etnisk rensket og for hver dag som går de facto blir mer armensk. I påvente av en permanent løsning på konflikten fungerer Karabakh som en de facto uavhengig stat selv om ingen land, heller ikke Armenia, anerkjenner dens selvstendighet.⁷⁵ Mange av de aserbajdsjanske internflyktningene fra Karabakh har ikke vært på hjemstedene sine på snart tyve år, og siden den gang har det kommet til en hel generasjon som er oppvokst i flyktningleire og ”midlertidige” bosetninger. Internasjonale organisasjoner som jobber med flyktningsspørsmål i Aserbajdsjan stiller spørsmålsteget ved realismen i at alle

⁷³ Kjærnet (2006), side 19.

⁷⁴ Aliyev (2006). (Min oversettelse).

⁷⁵ Cornell (2003), side 262.

disse skal returnere til Karabakh og de okkuperte områdene.⁷⁶ Aserbajdsjan nekter i tillegg å anerkjenne Karabakh-armenerne (eller selvstyremyndighetene i den selvproklamerte republikken Nagorno-Karabakh) som part i konflikten, og forholder seg kun til Armenia i forhandlingene. Dette er enda en kompliserende faktor i Aserbajdsjans standpunkt i fredsforhandlingene.

Ledernes urokkelighet i forhandlingene er ledsaget av en retorikk og en historieforståelse som bygger opp under fiendskapet mellom de to nabolandene. Det anses for positivt at partene i det hele tatt møtes selv om det er god grunn til å sette spørsmålstegn ved viljen til reelle forhandlinger når begge parter utad bruker tid og ressurser på å svartmale hverandres rolle i konflikten. Myndighetene i begge land har en bevisst retorikk både overfor egen befolkning og overfor det internasjonale samfunnet som bidrar til å bygge opp et bilde internasjonalt av den andre parten i konflikten som den skyldige. Heydar Aliyevs stiftelse har for eksempel utgitt fem brosjyrer i serien “True facts about Garabagh” som forsøker å skape et uforsonlig bilde av armenerne med titler som: ”Activity of Armenian terrorist organizations against Azerbaijan”, “The Khojaly genocide” og ”Consequences of Armenian aggression against Azerbaijan”.⁷⁷ Disse brosjyrene er myntet på det internasjonale samfunnet for å bygge opp en forståelse av Aserbajdsjans synspunkter på konflikten som kort fortalt går ut på at Armenia var den aggressive parten som førte en blodig krig mot uskyldige aserbajdsjanere som ble drevet på flukt i tusentall og fikk sine landområder okkupert. Dette er i beste fall en ensidig og mangelfull framstilling av historien, men sett i sammenheng med Aserbajdsjans manglende vilje til å vedkjenne seg ansvar for eskalering av konflikten og for massakrer som ble begått fra deres side mot armenerne, er det ren historieforfalskning. Brosjyrene er en del av Aserbajdsjans innsats for å stemple Armenia som aggressor og okkupant og få anerkjent Xoçali-massakren som et folkemord. Heydar Aliyev innstiftet i sin tid 31. mars som Aserbajdsjans Folkemord-minnedag til minne om flere hendelser i løpet av 1900-tallet: En serie massakrer mot muslimer utført av armenske nasjonalister under bolsjeviksk dekke i Aserbajdsjan i mars 1918, deportasjonen av 50 000 aserbajdsjanere fra Armenia på 1940-tallet og utdrivingen av 200 000 aserbajdsjanere fra Armenia i 1988-89. Valget av ordet ”folkemord” for å beskrive disse hendelsene er ikke tilfeldig. Folkemordet mot armenerne i 1915 i det ottomanske imperiets siste dager har spilt en fremtredende rolle i armensk

⁷⁶ Kjærnet (2006), side 19.

⁷⁷ Heydar Aliyev Foundation.

nasjonsbygging.⁷⁸ På denne måten har Aserbajdsjan fått sitt eget folkemord å samle seg om,⁷⁹ og armenske myndigheters innsats for å få verdens parlamenter til å anerkjenne hendelsene i 1915 som folkemord har fått sitt sidestykke i Aserbajdsjans innsats for å få Xoçali-massakren anerkjent som folkemord.

Parallelt med dette har Aserbajdsjan en bevisst strategi om å parere den armenske diasporaens innflytelse. Dette gjøres gjennom å åpne aserbajdsjanske konsulater og ambassader i land og områder hvor det bor mange innflytelsesrike armenere. Et konsulat har blitt åpnet i California, og en ambassade planlegges i Argentina, til tross for mangelen på åpenbare aserbajdsjanske bånd til stedene der det åpnes representasjoner. President Ilham Aliyev legger ikke skjul på hensikten:

”Man kan spørre seg ’Hvorfor åpne en ambassade i et land som vi ikke har noen seriøse forbindelser.’ Men vi åpner en ambassade for å bekjempe den armenske lobbyen på deres egen banehalvdel.”⁸⁰

Landets oljerikdom har ifølge president Aliyev gitt en mulighet til å veie opp for armenernes innflytelse:

”Hva er attraktivt ved Armenia? Bare det faktum at det har en rik diaspora som påvirker politikken i forskjellige land. Aserbajdsjan er et land som vil forsyne Europa og verdensmarkedene med energiresurser. Forestill dere Aserbajdsjan på den ene siden av vekten og Armenia på den andre.”⁸¹

På den andre siden av dilemmaet som Aserbajdsjan befinner seg i, har vi betydningen av økonomisk vekst for regimets stabilitet. Landets utsikter til økonomisk vekst har vært knyttet til utnytting av petroleumsressurser. Aserbajdsjan har vært avhengig av moderne internasjonal teknologi for å gjennomføre den tredje oljeboomen i landets historie. De forventede inntektene har skapt euforiske forhåpninger om at landet skulle bli et nytt Kuwait. Den vanskelige økonomiske situasjonen for befolkningen med høy arbeidsledighet og utbredt fattigdom gir stort potensial for sosial ustabilitet. Forhåpningene om fremtidig økonomisk vekst, samt visse tiltak med merkbar effekt i nåtiden blant annet for de internt fordrevne,⁸² mildner imidlertid situasjonen noe. For å unngå ustabilitet, må en større del av befolkningen i

⁷⁸ Kolstø (1996), side 127.

⁷⁹ de Waal (2003), side 97.

⁸⁰ “Azerbaijan to counter Armenian diaspora”.

⁸¹ Ibid.

⁸² Kjærnet (2006), side 15-16.

Aserbajdsjan se reelle forbedringer i sine levekår. Ellers risikerer regimet at sosial misnøye med økende ulikheter mellom fattig og rik tiltar og skaper grobunn for uroligheter. Dette er antagelig på lik linje med oppblussing av Karabakh-konflikten noe av det de internasjonale oljeselskapene i landet frykter mest. Regimet har dermed felles interesser med oljeselskapene i å skape stabilitet i landet.

Ifølge Rasim Jafarov står altså Aserbajdsjan overfor et dilemma mellom to valg: En tilnærming til Russland for å få til en løsning på Karabakh-konflikten eller en tilnærming til Vesten for en fortsatt økonomisk vekst. Aserbajdsjan må i sin utenrikspolitikk balansere mellom disse hensynene for å nå både målet om en løsning på konflikten og økonomisk vekst. Balanseringspolitikken til Heydar Aliyev som sønnen Ilham har videreført, søker å oppnå begge disse målene. Et interessant hypotetisk spørsmål er hva president Aliyev ville ha valgt om han ble stilt i en posisjon hvor han måtte velge mellom de to. Det er mulig å tenke seg at det for ham ligger et høyere mål bak målene om økonomisk vekst og løsning av konflikten om Nagorno-Karabakh – nemlig et ønske om regimeoppretholdelse.

Armenia har en stor og innflytelsesrik diaspora på omtrent ni millioner medlemmer spredt i USA, Russland, Europa og Midtøsten. Disse donerte 1,2 milliarder dollar til Armenia i 2006. Dette utgjør omtrent en femtedel av landets nasjonalbudsjett, og diasporaen blir derfor kalt for "Armenias olje".⁸³ Aserbajdsjan tjener imidlertid mer penger på oljen enn Armenia kan få inn fra "rike onkler" i Vesten. Det regnes med inntekter i størrelsesorden 1,4 milliarder dollar årlig til Aserbajdsjans statlige oljefond fra og med 2007. En viktig forskjell er imidlertid at omtrent en tredjedel av pengene fra den armenske diasporaen ikke går til statsbudsjettet, men direkte til slektninger av arbeidsutvandrere.⁸⁴ President Ilham Aliyev lovte i 2005 å øke det aserbajdsjanske militærbudsjettet til å bli større enn det armenske nasjonalbudsjettet, og han regner med å nå målet i 2007.⁸⁵ Oljeboomen har således hatt en direkte innvirkning på konfliktbildet gjennom å bidra til et rustningskappløp.⁸⁶ President Ilham Aliyev understreker fortsatt viktigheten av forhandlinger og samarbeid med internasjonale organisasjoner for å finne en løsning på konflikten. Han legger også vekt på at det ikke er en automatikk i at vekst i militærbudsjettet leder til krig:

⁸³ Smith (2007).

⁸⁴ Minoian og Freinkman (2005), side 6.

⁸⁵ Aliyev (2006).

⁸⁶ Ziyadov og Mir-Ismael (2005).

”Veksten i militærutgiftene må ikke bekymre noen. Dette er vår suverene rett. Dessuten kan ikke en vekst i militærbudsjettet automatisk lede til krig. Vi må ivareta vår sikkerhet og være klare for enhver mulig utvikling av situasjonen.”⁸⁷

Samtidig som han altså til en viss grad bagatelliserer betydningen av økningen i militærbudsjettet, trekker han det også fram for å vise Aserbajdsjans styrke:

”Vi ligger i forhandlinger, men fienden bør vite at Aserbajdsjan kan frigi våre landområder ved hjelp av alle mulige metoder når det skal være, og vi skal frigjøre det.”⁸⁸

Den militære opprustningen kan altså være en del av Aserbajdsjans forhandlingsstrategi. Ved å skremme Armenias ledere til å tro at en krig er på trappene håper man muligens å oppnå konsesjoner som muliggjør en fredsavtale.

Det aserbajdsjanske militæret har ord på seg for å være svært dårlig organisert og preget av korrupsjon. En måling av militær styrke som utelukkende tar hensyn til våpenstyrke og antall soldater vil derfor være mangelfull. Det kan være lenge til Aserbajdsjan reelt sett kan ha styrker som kan vinne tilbake Karabakh,⁸⁹ men det er ikke sikkert den militære og politiske ledelsen har et like realistisk syn på dette. I tilfelle de lytter til urealistiske eller feilaktige vurderinger, risikerer de dermed å ende opp med en ny langtrukken krig med store tap av menneskeliv. Ustabiliteten forbundet med en krig er som nevnt høyt oppe på listen over utviklinger oljeselskapene ønsker å unngå. De vil derfor antagelig sette mye inn på å overtale ledelsen i Aserbajdsjan til å ikke gå til krig. På et tidspunkt hvor presidenten trenger en samlende faktor og tror at det er mulig å vinne tilbake Karabakh gjennom en kort seierrik krig med få tap for Aserbajdsjan, er det imidlertid mulig at det aserbajdsjanske politiske lederskapet vil gå inn for dette. Både den uforsonlige retorikken i forhold til Armenia og økningen av Aserbajdsjans militærbudsjett tyder på at bruk av militærmakt ikke er fremmed for den aserbajdsjanske politiske ledelsen. Det som synes som et dilemma med valg mellom økonomisk vekst og løsning på konflikten oppfattes altså ikke nødvendigvis slik av dem siden oppnåelse av målet om økonomisk vekst kan anses som et middel til å oppnå målet om å gjeninnlemme Karabakh i Aserbajdsjan. Dette kan forklare hvorfor Aserbajdsjan, til tross for oppfatningen av at nøkkelen til en fredsavtale ligger i Moskva, har tatt skritt som oppfattes som klar stillingtagen for Georgia og mot Russland i gasstriden.

⁸⁷ “President Aliyev: ‘No trade-offs in Karabakh issue during my presidency’”. (Min oversettelse).

⁸⁸ Aliyev (2006). (Min oversettelse).

⁸⁹ Rader (2006), side 4.

Oppsummering

Beskrivelsen av sammenblendingen av økonomi og politikk i Aserbajdsjan fra kapittel 3 har dannet bakteppet for min beskrivelse av forholdene for utenlandske selskaper i Aserbajdsjan, hvor jeg har problematisert forskjellene mellom hvordan vestlige og russiske selskaper blir mottatt i landet. Jeg har vist hvordan det på aserbajdsjansk side knytter seg forventninger om å nå politiske mål til konsesjoner og avtaler de gir til utenlandske selskaper. Med bakgrunn i intervjumateriale fra femten kvalitative intervjuer i Baku har jeg diskutert de utenrikspolitiske implikasjonene av de to russiske selskapene Lukoil og RAO UES sine aktiviteter i Aserbajdsjan. Lukoils tilstedeværelse var forventet å gi Aserbajdsjan politiske fordeler fra Russland, men byggingen av BTC-rørledningen førte til at selskapet trakk seg ut. Når det at selskapet trakk seg ut, oppfattes som et politisk budskap, er det på grunn av den felles forståelsen Russland og Aserbajdsjan hadde av de politiske implikasjonene av selskapets aktiviteter.

Aserbajdsjan har gjennom byggingen av BTC-rørledningen skapt seg en mulighet til å føre en selvstendig utenrikspolitisk linje i forhold til Russland. Landet har vist sin uavhengighet i praksis gjennom gasseksporten som hjalp Georgia ut av dets gasskonflikt med Russland. Gjennom diskusjonen av Lukoil og RAO UES har jeg vist at denne uavhengigheten ikke bare bringer med seg fordeler. Lukoil fikk en andel av "århundrets kontrakt" fordi det aserbajdsjanske lederskapet i 1994 så et behov for å gi Russland en interesse i Aserbajdsjans nye oljeboom. BTC-rørledningen som omgikk det russiske transportmonopolet for olje gjorde at Lukoil trakk seg ut av Aserbajdsjan, og jeg har vist hvordan dette politiske signalet ble forstått i den aserbajdsjanske eliten. Diskusjonen om behovet for å ta inn et nytt strategisk viktig russisk selskap etter at Lukoil trakk seg ut peker på at byggingen av BTC og SCP muligens var *for* vellykket i å gjøre Aserbajdsjan uavhengig av Russland. RAO UES har pekt seg ut som et mulig selskap som kan balansere for Russlands tap av innflytelse etter at Lukoil solgte seg ut av Aserbajdsjan. Det gjenstår å se om det aserbajdsjanske lederskapet vil prioritere balanse gjennom å ta inn selskapet, eller uavhengighet og eventuelt nasjonalisering av energidistribusjonen. Balanseringslinjen som landet har ført siden tidligere president Heydar Aliyevs tid taler for å ta inn et nytt strategisk viktig russisk selskap for å komme Russland i møte etter byggingen av BTC-rørledningen.

I den første perioden etter uavhengigheten var Aserbajdsjans balanseringspolitikk basert på forhåpninger om at de vestlige selskapene som kom inn i landets oljesektor skulle jobbe for en løsning av konflikten om Nagorno-Karabakh. Etter at dette har ført til gjentatte skuffelser har man i Aserbajdsjan nå en oppfatning av at nøkkelen til løsning av konflikten ligger i Moskva. Dette gjør at Aserbajdsjan har sterke incentiver for å føre en russiskvennlig linje. Slik har jeg vist at den aserbajdsjanske forståelsen av sammenhengen mellom økonomi og politikk gjør det lettere for landet å gjøre forretninger med Russland enn med Vesten fordi det i Vesten ikke knyttes de samme politiske forventningene til økonomiske avtaler, og at Aserbajdsjan har mer å tjene politisk på å handle med Russland. Når Aserbajdsjan likevel har ført en politikk som klart tar avstand fra Russland, kan en forklaring være at Aserbajdsjan ikke lenger ser forhandlinger som den eneste eller mest attraktive måten å få tilbake Karabakh. Landets oljeinntekter har bidratt til et rustningskappløp som tilsynelatende gjør Aserbajdsjan mindre avhengig av forhandlingsprosessen.

Konklusjon

Jeg har i denne oppgaven tatt for meg Aserbajdsjans utenrikspolitiske strategi og landets forhold til Russland fra etter Sovjetunionens fall med fokus på de økonomiske sidene av dagens bilaterale forhold. Jeg har analysert Aserbajdsjans respons på den russiske utenrikspolitiske strategien med geopolitisk tenkning og økonomifisering, og argumentert for at Aserbajdsjan har håndtert forholdet til Russland på en måte som har gjort det mulig å føre en uavhengig politisk linje. Landet har brukt petroleumsressursene og sin økonomiske styrke til å skape en selvstendig posisjon og bli en premissleverandør i Sør-Kaukasus.

Det skarpe skillet mellom samfunnsfærene økonomi og politikk som eksisterer i vestlige samfunn har vist seg å ikke finnes i samme grad i postsovjetiske land. Dette er tydelig både gjennom Russlands bruk av økonomiske virkemidler for å nå utenrikspolitiske mål, og den klare oppfatningen i Aserbajdsjan av de politiske implikasjonene av utenlandske selskapers tilstedeværelse. Aserbajdsjan er ikke det eneste postsovjetiske landet som deler Russlands forståelse av sammenhengen mellom økonomi og politikk. Jeg har imidlertid argumentert for at Aserbajdsjan, med sin oljesmurte økonomiske vekst, har vist seg som godt utstyrt til å unngå de russiske økonomiske virkemidlene. Med Georgia som eksempel har jeg vist hvordan Russlands politikk og oppførsel i forhold til andre tidligere sovjetrepublikker er med på å utgjøre handlingsbetingelser for Aserbajdsjans Russlandsstrategi. Aserbajdsjan har fulgt Russlands feider med SUS-land tett, og det kan synes som om det aserbajdsjanske lederskapet på bakgrunn av dette har valgt en strategi som både gir litt til Russland og andre stormakter, og gir rom for at Aserbajdsjan kan manøvrere relativt selvstendig. Slik har Aserbajdsjan klart å bruke sammenblanding av politikk og økonomi til sin fordel i forholdet til Russland.

Det er særlig petroleumsressursene som har gitt Aserbajdsjan mulighet til å føre en selvstendig politikk i forhold til Russland. Aserbajdsjan er uavhengig av Russland for olje og gass. Byggingen av rørledningene BTC og *South Caucasus Pipeline*, som forbigår det tidligere russiske monopolet på petroleumstransport fra Kaspiahavet, har fratatt Russland muligheten til å bruke energi som sanksjon eller pressmiddel mot Aserbajdsjan. Aserbajdsjans eventyrlige økonomiske vekst gir i seg selv større handlingsrom, og styrker landets uavhengighet. Inntektene fra petroleumsindustrien gjør landet mindre sårbart for økonomiske sanksjoner. Energiressursene har også blitt brukt til å knytte flere lands strategiske interesser til regionen gjennom tildeling av oljekontrakter.

Russland har altså blitt så godt som ribbet for økonomiske virkemidler til bruk i Aserbajdsjan. Én sanksjonsmulighet sitter de imidlertid fortsatt på, og det er den store aserbajdsjanske diasporaen som jobber i Russland og sender penger hjem. Disse pengene har lindret Aserbajdsjans fattigdomsproblemer og derfor vært viktige for landets sosiale stabilitet. Det er foreløpig for tidlig å si noe om hvordan de nye russiske immigrasjonslovene, som trådte i kraft 1. april 2007, vil slå ut i forhold til de mange aserbajdsjanerne i Russland og fattigdomssituasjonen i Aserbajdsjan. Fra russisk side er loven imidlertid tilsynelatende først og fremst ment å ramme Georgias anti-russiske vestvendte regime, og ikke Aserbajdsjan. Det kan imidlertid tenkes at lovene vil ramme Aserbajdsjan også. Dette er noe som bør følges opp i fremtidige analyser av forholdet mellom Aserbajdsjan og Russland. Det vil også være interessant å se på hvordan Russland vil forholde seg til at Aserbajdsjan opptrer så uavhengig som det gjør i en situasjon der Russland mangler sanksjonsmuligheter. Dette kan være et tema for videre forskning.

Aserbajdsjan har vist sin selvstendighet i forhold til Russland ved å hjelpe Georgia, både med midlertidige gassforsyninger i januar 2006 og med permanente forsyninger fra 2007. Aserbajdsjans gasseksport til Georgia har vist Aserbajdsjans vilje og evne til å bruke petroleumsressursene til å skape seg en viktig regional rolle. Georgia er prisgitt andre staters velvilje og energipolitikk på grunn av sin energiavhengighet. Dette er den viktigste forskjellen mellom Aserbajdsjan og Georgia som ellers har mange likheter når det gjelder forholdet til Russland. Gjennom sine gassleveranser til Georgia har Aserbajdsjan tatt standpunkt mot Russland, men har unngått sanksjoner på grunn av sin egen energiavhengighet. Aserbajdsjan har måttet finne en balanse mellom behovet for å være en god nabo for Georgia, som er viktig for Aserbajdsjan fordi traseen til BTC-ledningen krysser georgisk territorium, og å ikke terge Russland, som på grunn av Aserbajdsjans gasseksport til Georgia har blitt fratatt et maktmiddel i forhold til Georgia. Denne balansegangen har vist aserbajdsjansk politisk smidighet. Forsiktigheten i den aserbajdsjanske retorikken i forhold til Russland har vært viktig. I motsetning til Georgia, som har hatt en svært emosjonell og direkte konfronterende tone mot Russland, har Aserbajdsjan hatt en balansert ordbruk, samtidig som Aserbajdsjan har gjort ting som åpenbart er i strid med russisk politikk. Den forsiktige retorikken er med på å glatte ut potensielle konflikter med Russland. Dette har vært viktig for at ikke hjelpen til Georgia under gasskrisen skulle resultere i en ny feide mellom Russland og Aserbajdsjan. I videre forskning ville det være interessant å se nærmere på det regionale perspektivet og

hvordan Aserbajdsjans relative uavhengighet virker inn på regionale forhold i Kaukasus og Sentral-Asia.

Aserbajdsjans uavhengige stilling er basert på en politikk som er muliggjort gjennom olje- og gassressursene. Det er en fare for at Aserbajdsjan lener seg for ensidig på betydningen av olje- og gassressursene som maktressurs i sin utenrikspolitikk. Dette gjør det tilsynelatende mindre viktig med integrasjon i vestlige strukturer som EU og NATO, som ville ha krevd omfattende reformer som ville vært smertelige for det nåværende regimet, men på lengre sikt kunne ha bidratt til at Aserbajdsjan fikk flere ben å stå på. I tillegg er det en del faresignaler i aserbajdsjansk økonomi. Den ensidige avhengigheten av petroleumsressurser gjør at landet risikerer å utvikle hollandsk syke. I tillegg sliter Aserbajdsjan med korrupsjon og politisk vanstyre, høy arbeidsledighet og store fattigdomsproblemer. Baksiden av medaljen i forhold til økonomiens styrking av landets politiske stilling, er at en dramatisk negativ utvikling i aserbajdsjansk økonomi kan føre til en like dramatisk reduksjon i landets politiske betydning.

I et regionalt perspektiv og i forholdet til Russland har Aserbajdsjans sammenblanding av økonomi og politikk styrket Aserbajdsjan fordi den sterke økonomien har økt landets politiske betydning. I forholdet til Vesten har imidlertid Aserbajdsjans manglende skille mellom samfunnssfærene økonomi og politikk ført til misforståelser og skuffelse. Vestlige land har ikke innfridd Aserbajdsjans forventninger om å løse Karabakh-konflikten som "gjengjeld" for at vestlige oljeselskaper har fått tilgang til aserbajdsjanske ressurser. Dette er fordi det vestlige skillet mellom samfunnssfærene økonomi og politikk også manifesterer seg i et skille mellom vestlige lands normative agenda og interessebaserte agenda i Aserbajdsjan. Vestlige oljeselskaper opererer ut fra en interessebasert agenda, mens den normative agendaen blir oppfattet som et anliggende for diplomatiet, internasjonale organisasjoner og NGO-er. Aserbajdsjanske forventninger om at vestlige kommersielle aktører skal bidra til konfliktløsning er derfor urealistiske.

Gjennom diskusjonen av Lukoil og RAO UES har jeg vist at disse selskapenes vilje og evne til å opptre som utenrikspolitiske verktøy for Russland svarer til den aserbajdsjanske oppfatningen av de politiske implikasjonene av selskapenes aktiviteter. Den felles forståelsen av den politiske betydningen av økonomisk aktivitet, er noe som antagelig gjør russiske selskaper mer kompatible med aserbajdsjanske standarder enn vestlige. Aserbajdsjans sammenblanding av økonomi og politikk skaper altså en felles forståelse med russiske aktører

angående den politiske betydningen av økonomisk aktivitet. Dette, sammen med felles historie, språkkunnskaper og lignende korrupsjonsnivå gjør at det til en viss grad er lettere for aserbajdsjanere å samarbeide med russiske selskaper enn med vestlige. Russland stiller færre krav i forhold til menneskerettigheter og demokrati enn vestlige land, noe som gir Aserbajdsjan et forhandlingskort i forhold til Vesten. De kan alltid true med å heller ta inn russiske aktører enn vestlige i tilfeller der Vesten i aserbajdsjanske øyne stiller for strenge krav om demokrati eller menneskerettigheter.

Nagorno-Karabakh er enkeltsaken som klart tydeliggjør alle problemstillingene Aserbajdsjan står ovenfor i forholdet til omverdenen, og spesielt i forholdet til Russland. Utsiktene til en forhandlet løsning synes dårlige i den nærmeste overskuelige fremtid. Jeg har argumentert for at det største hinderet for en løsning er partenes motvilje mot å inngå kompromisser, og at det ikke er noen andre enn dem som kan ta de nødvendige skrittene for å finne en løsning. Den aserbajdsjanske oppfatningen av at oljeinntektene gir en mulighet til å ta Karabakh tilbake, hjelper antagelig ikke på forhandlingsviljen, selv om det er mulig å se hele rustningskappløpet som en del av en forhandlingsstrategi eller et nasjonsbyggingsprosjekt. Jeg advarer sterkt mot at urealistiske oppfatninger i det aserbajdsjanske lederskapet av at et raskt felttog kan vinne tilbake Karabakh, kan lede regionen ut i en langtrukken konflikt.

Intervjumaterialet peker i retning av en aserbajdsjansk tilnærming til Russland på grunn av oppfatningen om at veien til en løsning av Karabakh-konflikten går via Moskva. Den siste tids klare stillingtagen mot Russland i aserbajdsjansk politikk kan imidlertid tyde på at landets lederskap ikke deler respondentenes syn på dette. Av samme grunn gjenstår det å se om Russland vil jobbe for en løsning av konflikten om Nagorno-Karabakh som Aserbajdsjan kan akseptere.

Litteraturliste

“Action brought against Huseyn Arabul.” www.today.az 03.03.2006. [Lesedato 15.08.2006.]

Ahmedov, Rufat (2003): “Notes from Baku: Black January.” I: *Eurasia Insight* 16.02.2003. www.eurasianet.org [Lesedato 10.04.2007.]

Alieva, Leila (1995): “The institutions, orientations, and conduct of foreign policy in post-Soviet Azerbaijan.” I: *The making of foreign policy in Russia and the new states of Eurasia*. Aaded Dawisha og Karen Dawisha (red.). Side 286-308. New York-London: M. E. Sharpe. Bind 4 i serien “The international politics of Eurasia”. Karen Dawisha og Bruce Parrott (red. for serien.)

Alieva, Leila (1998): “Identity versus geography.” I: *War report, bulletin of the institute for war and peace reporting*. Nr 58/1998, side 90-91.

Alieva, Leila (2000): “Foreign policy strategies and leadership assets in post-Soviet South Caucasus.” I: *Berkeley Program in Soviet and post-Soviet studies working paper series*. http://repositories.cdlib.org/iseees/bps/2000_01-alie/ [Lesedato 31.08.2006.]

Alieva, Leila og Stina Torjesen (foreløpig upublisert): “The insignificance of clan in Azerbaijan and Kazakhstan?” Upublisert manuskript.

Aliyev, Ilham (2006): “New Year address.” 31.12.2006. Gjengitt på www.armeniandiaspora.com 01.01.2007. [Lesedato 05.04.2007.]

”Armenian president issues congratulatory message over NKR Independence Day.” *Online Armenian Newspaper Yerkir* 01.09.2006. http://www.yerkir.am/eng/index.php?sub=news_arm&day=01&month=09&year=2006&id=26081 [Lesedato 20.03.2007.]

Aron, Raymond (1968): “Dimensions of the political order.” I: *Democracy and totalitarianism*. Raymond Aron. London: Weidenfeld and Nicolson.

“Azerbaijan to counter Armenian diaspora.” www.bakutoday.net 17.10.2006. [Lesedato 23.10.2006.]

”Barmek officially stops functioning in Azerbaijan from today.” www.today.az 30.06.2006. [Lesedato 16.08.2006.]

Blagov, Sergei (2002): “Russia’s Caspian policy combines carrots and sticks”. I: *Eurasia Insight* 04.09.2002. www.eurasianet.org [Lesedato 03.04.2007.]

Blagov, Sergei (2006): “Russia and Georgia spar over South Ossetia, Abkhazia”. I: *Eurasia Insight* 09.02.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 21.04.2007.]

Brown, Cameron S. (2004): “Wanting to have their cake and their neighbor’s too: Azerbaijani attitudes towards Karabakh and Iranian Azerbaijan”. I: *Middle East Journal*, 4/2004, side 576-596.

“Caspian oil: Not the great game revisited.” I: *Strategic survey 1997/98*. London: The International Institute for Strategic Studies.

CIA – The World Factbook – Azerbaijan.

<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/aj.html#Econ> [Lesedato 08.03.2007.]

CIA – The World Factbook – Georgia.

<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/gg.html> [Lesedato 05.02.2007.]

Cohen, Ariel (2006): “Washington challenged by Georgian-Russian crisis.” I: *Eurasia Insight* 18.10.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 11.01.2007.]

Conradsen, Rasmus (2003): “USA’s balancegang i Sydkaukasus.” I: *Internasjonal politikk*, 1/2003, side 29-54.

Cornell, Svante (1998): “Turkey and the conflict in Nagorno-Karabakh: A delicate balance.” I: *Middle Eastern Studies*, 1/1998, side 51-72.

Cornell, Svante (2001): “Democratization falters in Azerbaijan.” I: *Journal of democracy*, 2/2001, side 118-131.

Cornell, Svante (2003): “Nagorno-Karabach: kvasistat eller Armeniens maktcentrum?” I: *Nordisk Øst-Forum*, 2/2003, side 257-268.

Corso, Molly (2006): “To Georgia, wine war with Russia a question of national security.” I: *Eurasia Insight* 13.04.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 12.01.2007.]

Danielyan, Emil (2006): “Russia tightens control over the Armenian energy sector.” I: *Eurasia Insight* 17.10.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 30.01.2007.]

de Waal, Thomas (2003): *Black garden. Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York University Press.

Dobaev, Igor og Alexander Dugin (2005): “Geopolitical transformations in the Caucasian-Caspian region.” I: *Central Asia and the Caucasus*, 5/2005, side 74-81.

“Don’t mess with Russia”. *The Economist* 16.12.2006, side 9 og forsiden.

Ergun, Ayça (2003): “International challenges and domestic preferences in the post-Soviet political transition of Azerbaijan”. I: *Perspectives on global development and technology*, 3-4/2003, side 635-657.

“Fazil Mammedov: ‘Tax evasion fixed in Barmek Azerbaijan.’” www.today.az 23.03.2006. [Lesedato 15.08.2006.]

“Farhad Aliyev considers himself political prisoner.” www.today.az 04.04.2006. [Lesedato 19.03.2007.]

“Fighting corruption in Transition Economies. Azerbaijan.” (2005). OECD Publishing.

“Gazprom seeks to double gas price to Georgia.” *Radio Free Europe*, 2.11.2006.
www.rferl.org [Lesedato 02.03.2007.]

Goltz, Thomas (1998): *Azerbaijan diary: a rogue reporter's adventures in an oil-rich, war-torn, post-Soviet republic*. New York. M. E. Sharpe.

Grønmo, Sigmund (1998): ”Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnæringer i samfunnsforskningen.” Side 73-108. I: *Kvalitative metoder i samfunnsforskningen*. Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.). Oslo: Universitetsforlaget.

Heradstveit, Daniel (2001): *Democracy and oil: The case of Azerbaijan*. Wiesbaden: Reichert Verlag.

Heydar Aliyev Foundation. http://www.heydar-aliyev-foundation.org/index_e.html#

Hiro, Dilip (1997): ”Why is the US inflating Caspian oil reserves?” I: *Middle East International*. 12.09.1997, side 18-19.

“Hussein Arabul: ‘The goal of government is to force Barmek to annul its contract.’”
www.today.az 23.03.2006. [Lesedato 15.08.2006.]

“Il’ham Aliev: ‘Kompanija Barmek privela v neprigodnost’ elektroseti Baku i Sumgaita.’”
www.day.az 04.12.2006. [Lesedato 20.12.2006.]

“Inter RAO UES of Russia can replace Barmek in Azerbaijan”. www.today.az 20.10.2006.
[Lesedato 21.10.2006.]

Ismailzade, Fariz (2006a): “Baku seems determined to turn Turkish business into Russian.” I: *Central Asia – Caucasus Analyst*. 08.03.2006.
http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=4065

Ismailzade, Fariz (2006b): *Russian energy policy in Azerbaijan: A comparative study of the 1990s and the 2000s*. London: GMB Publishing.

Ismayilov, Rovshan (2005): “Azerbaijani minister fired, allegedly arrested for coup attempt.” I: *Eurasia Insight* 19.10.2005. www.eurasianet.org [Lesedato 04.04.2007.]

Ismayilov, Rovshan (2006): “Azerbaijan: An unlikely solution to Georgia’s energy woes.” I: *Eurasia Insight* 27.01.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 11.01.2007.]

Jotun, Patrik (1997): “Azerbajdzjan inför 2000-talet. Etniska konflikter, olja och politisk instabilitet.” I: *Nordisk Øst-Forum*, 3/1997, side 5-20.

Kappeler, Andreas (2001): *The Russian empire*. Edinburgh: Pearson Education Limited.

Kjærnet, Heidi (2006): “Bistandsbehovet til Aserbajdzjan sett i lys av landets økonomiske utvikling.” Universitetet i Oslo, semesteroppgave våren 2006.

Kohn, Hans (2005): *The idea of nationalism: A study in its origins and background*. Nyutgivelse. New Brunswick/London: Transaction Publishers. (Utk. Første gang 1944.)

Kolstø, Pål (1996): "Nation-building in the former USSR." I: *Journal of democracy*, 1/1996, side 118-132.

Kuzio, Taras (2000): "Geopolitical pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM." I: *European security*, 2/2000, side 81-114.

Larsson, Robert L. (2006a): "Rysslands energipolitik och pålitlighet som energileverantör. Risker och trender i ljuset av den rysk-ukrainska gaskonflikten 2005-2006." Stockholm: FOI.

Larsson, Robert L. (2006b): *Russia's energy policy: Security dimensions and Russia's reliability as an energy supplier*. Stockholm: FOI.

Lelyveld, Michael (2002): "Azerbaijan: LUKoil's plan to sell Azerbaijani assets raises questions." *Radio Free Europe*. www.rferl.org 30.10.2002.

Lo, Bobo (2006): "Evolution or regression? Russian foreign policy in Putin's second term." I: *Toward a post-Putin Russia*. Helge Blakkisrud (red.). Oslo: NUPI.

MacFarlane, S. Neil (1999): *Western engagement in the Caucasus and Central Asia*. London: Royal Institute of International Affairs. (Central Asian and Caucasian prospects.)

Mackedon, John (2006): "Russian economic pressure has Georgia thinking about life outside the CIS." I: *Eurasia Insight* 09.05.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 11.01.2007.]

Malaja sovjetskaja entsiklopedija. "Politika". Bind 7. Moskva: Gosudarstvennoje nautsjnoje izdatel'stvo "Bol'sjaja sovjetskaja entsiklopedija", 1959.

Minoian, Victoria og Lev Freinkman (2005): "Diaspora's contribution to Armenia's economic development: What drives the first movers and how their efforts could be scaled up?" The World Bank. <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/152388/victoriaminoian.pdf>

Motlagh, Jason (2007): "Reformer's detention raises questions about human rights in Azerbaijan." I: *World politics watch exclusive* 08.03.2007.

Muradova, Mina og Khazri Bakinsky (2007): "Azerbaijan: Radar station latest chip in strategy game with Russia". I: *Eurasia Insight*, 15.02.2007. www.eurasianet.org [Lesedato 23.04.2007.]

"NATO offers intensified dialogue to Georgia." NATO, 21.09.2007: <http://www.hq.nato.int/docu/update/2006/09-september/e0921c.htm> [Lesedato 06.03.2007.]

Neumann, Iver B. (1997): "En geografi for enhver anledning." I: *Samtiden*, 1/1997, side 27-37.

Noreng, Øystein (2000): "Rørledninger er storpolitikk. Det nye store spillet om oljen fra Kaukasus og Sentral-Asia." I: *Internasjonal politikk*, 2/2000, side 161-194.

- Petriasjvili, Diana (2006a): "Gas crisis over, Georgia vows to diversify energy supplies." I: *Eurasia Insight* 31.01.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 11.01.2007.]
- Petriasjvili, Diana (2006b): "Russia set to retain hold on Georgian gas supplies." I: *Eurasia Insight* 14.02.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 11.01.2007.]
- Peuch, Jean-Cristophe (2003): "Azerbaijan: Moscow seeks official status for Russian language, but will Baku agree?" I: *Eurasia Insight* 22.09.2003. www.eurasianet.org [Lesedato 17.03.2007.]
- "President Aliyev: 'No trade-offs in Karabakh issue during my presidency.'" www.today.az 02.10.2006. [Lesedato 05.10.2006.]
- Putin, Vladimir (2005a): "Poslanie federal'nomu sobraniju Rossijskoj Federatsii." 25.04.2005. Fra http://president.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml [Lesedato 13.04.2007.]
- Putin, Vladimir (2005b): "Opening address at the Security Council session on Russia's role in guaranteeing international energy security." 22.12.2005. Tilgjengelig på: http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2005/12/22/2222_type84779_99439.shtml [Lesedato 11.01.2007.]
- Rahder, Karl (2006): "Nagorno-Karabakh summit ends in failure". *ISN Security Watch* 27.02.2007. www.isn.ethz.ch/news/sw/details_print.cfm?id=14904
- Rasizade, Alec (2004): "Azerbaijan after Heydar Aliev." I: *Nationalities papers*, 1/2004, side 137-164.
- Said, Kurban (2000): *Ali and Nino*. London: Vintage. (Utk. første gang 1937.)
- Sajjadpour, Seyed Kazem (1994): "Iran, the Caucasus and Central Asia." I: *The new geopolitics of Central Asia and its borderlands*. Ali Banuazizi og Myron Weiner (red.). London-New York: I.B. Tauris.
- Sayari, Sabri (1994): "Turkey, the Caucasus and Central Asia." I: *The new geopolitics of Central Asia and its borderlands*. Ali Banuazizi og Myron Weiner (red.). London-New York: I.B. Tauris.
- Section 907 of the Freedom Support Act (Public Law 102-511). Washington DC, 24.10.1992. Tilgjengelig på www.c-r.org/our-work/accord/nagorny-karabakh/keytexts8.php [Lesedato 19.10.2006.]
- Smith, Pamela Ann (2000): "Azerbaijan eyes the Middle East... and vice versa." I: *The Middle East*. November 2000, side 20-21.
- Smith, Sebastian (2007): "Ancient Armenia fights to survive isolation." AFP 15.03.2007.

Socor, Vladimir (2002): "You can't call this pipeline a pipedream now." I: *Wall Street Journal Europe* 27.09.2002. <http://www.iasps.org/strategic/socor5.htm> [Lesedato 18.03.2007.]

Socor, Vladimir (2007): "Shah-Deniz gas buttressing Georgia, Azerbaijan economically and politically". I: *Eurasia Daily Monitor* 17.01.2007. www.jamestown.org [Lesedato 23.04.2007.]

Swietochowski, Tadeusz (1994): "Azerbaijan's triangular relationship: The land between Russia, Turkey and Iran." I: *The new geopolitics of Central Asia and its borderlands*. Ali Banuazizi og Myron Weiner (red.). London-New York: I.B. Tauris.

"The foreign policy concept of the Russian Federation." (2000). Godkjent av president Vladimir Putin 28.06.2000. Tilgjengelig på <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> [Lesedato 25.01.2007.]

"The Freedom Support Act." Public Law 102-511 av 24.10.1992. Tilgjengelig på www.fas.org/nuke/control/ctr/docs/s2532.html [Lesedato 19.10.2006.]

"The Russians are coming. Understanding emerging multinationals." (2006). Utgitt av RusAl i samarbeid med The Economist Intelligence Unit. Tilgjengelig på http://www.rusal.ru/off-line/press/white_paper_eiu/Russians%20are%20coming_eng.pdf [Lesedato 10.11.2006.]

Torbakov, Igor (2003): "Russian policymakers air notion of "liberal empire" in Caucasus, Central Asia." I: *Eurasia Insight* 27.10.2003. www.eurasianet.org. [Lesedato 14.11.2006.]

Torbakov, Igor: (2006): "Communications breakdown: Russia and Georgia engage in war of words." I: *Eurasia Insight* 23.02.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 11.01.2007.]

"Transparency International Corruption Perceptions Index for 2006." http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2006 [Lesedato 19.03.2007.]

Trenin, Dmitrij (2007): "Rossija peresmatrivaet svoju rol' v mire i svoi otnosjenija s Zapadom." 15.03.2007. Moskva: Carnegie Centre. www.carnegie.ru [Lesedato 13.04.2007.]

Tsjubajjs, Anatolij (2003a): "Vystuplenije v Sankt-Peterburgskom gosudarstvennom inženerno-ekonomitsjeskom universitete "Missija Rossii." Sankt-Petersburg 25.09.2003. Tilgjengelig på www.chubais.ru/cgi-bin/cms/personal.cgi?news=00000000048 [Lesedato 30.11.2006.]

Tsjubajjs, Anatolij (2003b): "Missija Rossii v XXI veke." *Nezavisimaja gazeta* 01.10.2003. Tilgjengelig på www.chubais.ru/cgi-bin/cms/personal.cgi?news=00000000043 [Lesedato 05.01.2007.]

Tynan, Deirdre (2006): "Georgia struggles to redirect wine exports." I: *Eurasia Insight* 01.09.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 11.01.2007.]

UN Association of Georgia, "Migration", <http://www.una.ge/eng/migration.php> [Lesedato 02.02.2007.]

Vahtra, Peeter og Kari Liuhto (2004a): "Russian corporations abroad – seeking profits, leverage or refuge?" Turku: Pan-European Institute.

http://www.tukkk.fi/pei/NewEurope/SessionA1/Vahtra_Liuhto.pdf

[Lesedato 10.11.2006.]

Vahtra, Peeter og Kari Liuhto (2004b): "Expansion or exodus? – Foreign operations of the Russia's largest corporations." *Electronic publications of Pan-European Institute*, 8/2004.

Turku: Pan-European Institute. www.tukkk.fi/pei/pub [Lesedato 10.11.2006.]

Vahtra, Peeter (2005): "Russian investment in the CIS – scope, motivations and leverage." *Electronic publications of Pan-European Institute*, 9/2005. Turku: Pan-European Institute.

www.tukkk.fi/pei/pub [Lesedato 10.11.2006.]

Vahtra, Peeter (2006): "Expansion or exodus? – Trends and developments in foreign investments of Russia's largest industrial enterprises." *Electronic publications of Pan-European Institute*, 1/2006. Turku: Pan-European Institute. www.tukkk.fi/pei/pub [Lesedato 10.11.2006.]

van der Schriek, Daan (2004): "South Ossetia gets ultimatum, rejects Georgian aid". I: *Eurasia Insight* 23.04.2004. www.eurasianet.org [Lesedato 22.04.2007.]

Yasmann, Victor J. (2006): "Russia: Is Georgian gas crisis evidence of Moscow's new energy strategy?" I: *Eurasia Insight* 24.01.2006. www.eurasianet.org [Lesedato 11.01.2007.]

Yunusov, Arif (2004): *Islam in Azerbaijan*. Baku: Zaman.

Ziyadov, Taleh og Alman Mir-Ismail (2005): "Arms race in the South Caucasus: A time bomb?" I: *Eurasia Daily Monitor*, 25.07.2005.

Liste over intervjuobjekter

- Dr Ingilab Ahmadov, *Public Finance Monitoring Center*. 08.12.2006. Intervjuet på engelsk. Ingilab Ahmadov var rådgiver i det aserbajdsjanske Finansdepartementet fra 1998 til 1999.
- Leila Alieva, forsker, *Center for National and International Studies*. 12.12.2006. Intervjuet på engelsk.
- Sabit Bagirov, leder i *FAR Centre for Economic and Political Research*. 12.12.2006. Intervjuet på russisk. Bagirov var sjef for SOCAR fra 1992 til 1993 (under Folkefrontens regjeringstid), og i samme periode rådgiver for presidentens reformarbeid. Medlem av partiet Musavat. Bagirov er også styremedlem i *Transparency Azerbaijan*.
- Mirvari Gahramanly, *Oil Industry Workers' Rights protection Organization Public Union*. 05.12.2006. Intervjuet på russisk.
- Vugar Gojayev, *International Crisis Group*. 06.12.2006. Intervjuet på engelsk.
- Shahin Hajiyev, journalist i TURAN News Agency. 07.12.2006. Intervjuet på engelsk.
- Hikmet Hajizade, *FAR Centre for Economic and Political Research*. 12.12.2006. Intervjuet på engelsk. Medlem av partiet Musavat.
- Azad Isazade, *Institute of Peace and Democracy*. 05.12.2006. Intervjuet på russisk. Jobbet på informasjonskontoret til Forsvarsdepartementet under Karabakh-krigen. Uavhengig forsvarsanalytiker.
- Fariz Ismailzade, forsker. 06.12.2006. Intervjuet på engelsk.
- Rasim Jafarov, Verdensbankens landkontor i Aserbajdsjan. 08.12.2006. Intervjuet på engelsk.
- Mahmud Mamed-Guliyev, viseutenriksminister. 07.12.2006. Intervjuet på engelsk.
- Dr Nasib Nasibli, parlamentsmedlem for partiet Musavat. 12.12.2006. Intervjuet på engelsk.
- Dr Rena Safaraliyeva, *Transparency Azerbaijan*. 06.12.2006. Intervjuet på engelsk.
- Dr Arif Yunusov, forsker, *Institute of Peace and Democracy*. 05.12.2006. Intervjuet på russisk.
- Dr Leyla Yunusova, *Institute of Peace and Democracy*. 05.12.2006. Intervjuet på russisk. Leyla Yunusova var en av Folkefrontens grunnleggere og var sjef for informasjonstjenesten til hæren under Elçibeys regjeringstid.